

**Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка**

На правах рукопису

СІРОМСЬКА ГАННА МИКОЛАЇВНА

УДК:94:061.237(477.83-25=161.2)''185/1914''

**РУСЬКО-НАРОДНИЙ ІНСТИТУТ “НАРОДНИЙ ДІМ” У ЛЬВОВІ В
ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ ГАЛИЦЬКИХ УКРАЇНЦІВ
(середина ХІХ - початок ХХ ст.)**

Спеціальність 07.00.01 – Історія України

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

**Науковий керівник – Качараба Степан Петрович,
доктор історичних наук, професор**

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Історіографія та джерела	9
1.1. Історіографія	9
1.2. Джерела	20
РОЗДІЛ 2. Організація, правовий статус і майновий стан Народного Дому	28
2.1. Заснування Інституту. Організатори та жертводавці	28
2.2. Статут	42
2.3. Фінансово-господарська діяльність	55
РОЗДІЛ 3. Ідеологічна основа діяльності товариства	70
3.1. Русофільська національно-політична платформа	70
3.2. Народоверхньо-русофільське суперництво	101
3.3. Народний Дім у системі русофільських інституцій	119
РОЗДІЛ 4. Культурно-просвітницька діяльність	132
4.1. Бібліотека	132
4.2. Музей	144
4.3. Театр	154
4.4. Освітньо-виховна робота (Інститут Василянок, бурси, стипендійні фонди)	162
4.5. Церква Преображення Господнього	198
ВИСНОВКИ	208
ДОДАТКИ	213
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	215

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГРР	Головна Руська Рада
ГРМ	Галицько-Руська Матиця
Гел.	Гелер
Гульд.	Гульден
Зол. рин.	Золотий ринський
КР	Керівна рада
Кор.	Корона
ЛНБ НАН України	Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника НАН України
Ср. рин.	Срібний ринський
Ст.	Стаття
ЦДІА України у м. Львові	Центральний державний історичний архів у місті Львові
ЧСВВ	Чин Святого Василя Великого

ВСТУП

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена потребою заповнити одну з прогалин сучасної вітчизняної історіографії, яка полягає у необхідності вивчення інституційної історії русофільського руху в Галичині сер. XIX – поч. XX ст. як однієї із складових національного відродження галицьких українців. У цьому контексті особливе зацікавлення викликає діяльність Русько-народного Інституту “Народний Дім” у Львові – культурно-просвітницької установи, що початково була покликана згуртувати навколо себе українську спільноту Галичини і слугувати консолідуючим чинником збереження національної ідентичності на етапі організаційного оформлення національного руху галицьких українців і вступу його у політичну стадію розвитку.

Як одна з найдавніших установ галицьких українців Народний Дім стояв біля джерел організації громадсько-політичного та культурно-просвітницького життя у Галичині у постреволюційні роки. Наступ на здобутки “весни народів” 1848-1849 рр. з боку австрійської влади та утвердження польського домінування в краї спричинились до того, що історія Народного Дому стала віддзеркаленням непростого еволюції самосвідомості галицьких українців, їхніх ідейних перетворень у процесі пошуку національної ідентичності. Водночас, формування та зміни світоглядних засад діячів Інституту можна розглядати як своєрідну модель трансформації об’ємнішої системи, яким є у всій своїй складності русофільство.

Дослідження історії Народного Дому дає змогу відтворити характер і основну тематику громадських дискусій навколо актуальних питань того часу (історія, мова, релігійний обряд, організація культурного життя), з’ясувати причини і наслідки поширення русофільських ідей у краї, показати шляхи суспільного і національного розвитку. Проблема цікава й тому, що нині русофільський рух вимагає об’єктивного і неупередженого наукового аналізу із залученням невідомих досі документів, нових методологічних підходів та подолання стереотипів.

Тема дисертації **пов’язана з науковими програмами** кафедри історичного краєзнавства Львівського національного університету імені Івана Франка і є складовою частиною її науково-дослідної роботи у рамках проблеми “Громадсько-політичні рухи та організації Східної Галичини сер. XIX – поч. XX ст.”.

Об’єктом дослідження є Русько-народний Інститут “Народний Дім” у Львові, а **предметом** – діяльність Інституту у контексті громадського життя галицьких українців сер. XIX – поч. XX ст.

Мета дисертаційного дослідження – проаналізувати роль Народного Дому у громадському житті галицьких українців сер. XIX – поч. XX ст.

Для реалізації мети поставлено **завдання** дослідити:

- заснування Народного Дому у Львові та його правовий статус;
- соціальний склад, політичні уподобання і практику набуття членства Інституту;
- джерела формування матеріальної бази та статті головних видатків;
- еволюцію ідеологічної платформи Народного Дому крізь призму тогочасних громадсько-політичних процесів;
- співпрацю Інституту з іншими русофільськими організаціями краю;
- місце Народного Дому у русофільсько-народовецькому суперництві;
- культурно-просвітницьку діяльність Інституту.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють сер. XIX – поч. XX ст. Вибір нижньої хронологічної межі зумовлений подіями “весни народів” 1848-

1849 рр., наслідком яких і стало заснування Народного Дому. Верхньою межею дослідження є 1914 р. – початок Першої світової війни, яка суттєво вплинула на характер діяльності Інституту та його громадське значення.

Методологічною основою роботи стали принципи історизму, наукової об’єктивності та системного підходу до вивчення політичних та культурних явищ у процесі розвитку і взаємозв’язку. У дослідженні також використано методи аналізу і синтезу, індукції, порівняння, узагальнення однотипних фактів, історичної ретроспекції.

Внаслідок проведеного дослідження у науковий обіг упроваджено низку невідомих досі документів та отримано такі результати, що визначають його **наукову новизну**:

- заснування Русько-народного Інституту “Народний Дім” у Львові стало відповіддю на культурне домінування поляків у краї та засвідчило бажання галицьких українців в інституційний спосіб задекларувати свою національну самобутність;

- Інститут відіграв помітну роль у процесі збирання культурної спадщини галицьких українців, а його представники взяли активну участь у націєтворчому дискурсі;

- своєю культурно-просвітницькою діяльністю Народний Дім сприяв утвердженню розуміння національної окремішності галицьких українців від поляків, водночас став виразником русофільської ідеології та оплотом “общерусської ідеї”;

- бажання захистити власну національну сутність коштом відмови від здобутків модерної української культури й продукування штучних культурних зразків віддаляли представників русофільської партії, а разом і Народний Дім, від простолюду з його буденними проблемами, чим мінімізували суспільну роль закладу.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що поданий у дисертації матеріал можна застосовувати під час дальшого дослідження обраної теми, а також для підготовки наукових праць, підручників, навчальних посібників і навчально-методичних видань із історії українського національного руху та культурно-освітніх товариств.

Результати дослідження апробовані у виступах авторки на Наукових краєзнавчих конференціях Львівського національного університету імені Івана Франка (2004 р., 2005 р., 2006 р.), VIII Міжнародній науковій конференції “Львів: місто–суспільство–культура” (Львів, 18-20 травня 2006 р.).

Структура дисертації зумовлена поставленою метою та завданнями дослідження. Дисертація побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. У першому розділі висвітлено історію вивчення проблеми українськими та зарубіжними дослідниками, охарактеризовано використаний джерельний матеріал. У другому розділі простежено причини та обставини заснування Русько-Народного Інституту “Народний Дім” у Львові, його правовий статус та фінансово-господарську діяльність. Третій розділ присвячено формуванню ідеологічної основи діячів Інституту, зокрема визначальний вплив русофільських ідей. У четвертому розділі проаналізовано культурно-

просвітницьку діяльність Народного Дому, а саме – у сфері освіти, музейництва, релігійного життя галицьких українців. У висновках підбито підсумки роботи та зроблено смислові узагальнення дослідження. Структурно завершують дисертацію додатки у формі таблиць, які ілюструють кількісний склад Народного Дому у різні відтинки часу, фінансові показники тощо.

Загальний обсяг дисертації становить 244 стор., у т. ч. список джерел і літератури – 29 стор. (301 найменування), додатки – 2 стор.

Головні тези дисертаційного дослідження відображені у таких **публікаціях** авторки:

1. Шпирка Г. Еволюція національно-політичних поглядів Івана Наумовича // Наукові записки. Серія Історія. Вип. 2. – Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, 2006. С. 108-114.

2. Шпирка Г. Інститут Василянок у Львові в контексті громадсько-культурної діяльності Народного Дому (1882-1911 рр.) // Ефективність державного управління. Збірник наукових праць. Вип. 11. – Львів: Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, 2006. – С. 194-202.

3. Шпирка Г. Музей “Народного Дому” у Львові (др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. – Серія “Історія та географія”. – Харків: Майдан, 2007. – С. 240-248.

4. Шпирка Г. “Вістник Народного Дома” як джерело до вивчення культурно-освітньої діяльності Народного Дому у Львові // Історичні пам’ятки Галичини. – Львів, 2005. – С. 88-94.

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА

1.1. Історіографія

Впродовж останніх років серед українських істориків зростає інтерес до вивчення історії русофільського руху в Галичині, з'являються спроби переосмислити проблему, розвінчати при цьому наявні стереотипи та відкинути, по можливості, політичні нашарування попередніх епох. Проте, навіть за тих умов залишається багато нез'ясованого, такого що вимагає ґрунтового аналізу – опертого на джерельний матеріал. Запропонувати цілісну концепцію галицького русофільства можливо лише тоді, коли ця, суспільно-політична течія буде досліджена у всіх вимірах. У цьому контексті вивчення історії Русько-народного Інституту “Народний Дім” у Львові має вагоме значення, оскільки заповнює одну з прогалин вітчизняної історіографії.

Попри наявність значного обсягу літератури, присвяченого русофільському рухові, до проблеми діяльності Народного Дому історики зверталися лише принагідно, і заради того аби проілюструвати історію русофільства у цілому, або ж, як у розпал народовецько-русофільського протистояння, – з чітко вираженим політичним підтекстом. Тож, відштовхуючись від такого умовного поділу, можна вести мову про три групи історичних праць, де порушується проблема Народного Дому: 1) ті, що безпосередньо стосуються історії Народного Дому або його структурних складових; 2) присвячені історії Інституту у контексті русофільського руху (переважна більшість); 3) історичні дослідження про інші русофільські культурно-просвітницькі заклади Галичини, де розглядається співробітництво з Народним Домом.

Характеризуючи першу групу історичних досліджень, передусім слід відзначити ґрунтовну й першу узагальнюючу працю, присвячену історії

Народного Дому від заснування до середини 1880-х рр. авторства Василя Дідошака. У ній дослідник не обмежився простим описом основних подій з життя закладу, а подав їх достатньо глибокий аналіз, часто висловлюючи при тому критичну думку відносно дій керівництва Інституту. В. Дідошак детально висвітлив перипетії навколо суперечок всередині закладу та боротьбу за контроль над ним між русофілами й народовцями, завуальовано симпатизуючи останнім. Назагал, автор покладав великі сподівання на культурно-просвітницьку місію Народного Дому серед галицьких українців, проте був розчарований його діяльністю [215].

Подібних думок, що й В. Дідошак, дотримувалися два інших дослідники – відверто українофільського спрямування Олександр Стефанович і Олександр Барвінський. Насмілилось припустити, що досить активне звертання до історії Народного Дому з їхнього боку, перш за все викликано бажанням обґрунтувати народовецькі претензії на Інститут, обов'язково наголосивши на загальнонародному характері закладу. Відтак і О. Стефанович, і О. Барвінський, заперечували русофільську монополію на керівництво Народним Домом [198, 199, 265]. Характерно, що дискусія навколо статусу закладу привернула до себе увагу й польських авторів. Наприклад, Владімеж Колпакевіч спробував з'ясувати предмет суперечок, простеживши генезу протистояння між двома течіями українського національного руху в Галичині [299].

Низка досліджень має відношення до історії структурних одиниць Народного Дому, зокрема бібліотеки, музею, а також Преображенської церкви. Проблема патронату Народного Дому над другою міською церквою у Львові (Церква

Преображення Господнього) порушували сучасні дослідниці Олександра Киричук та Ірина Орлевич. Остання, зокрема, простежила перипетії навколо будівництва храму, запропонувавши історичний аналіз взаємин між Керівною радою (далі КР) і Греко-Католицькою Консисторією у справі патронату [247].

Питання історії бібліотеки і музею Народного Дому в історичній літературі висвітлено дещо ширше. Так, Іван Кревецький детально описав історію заснування та функціонування цих установ, дав оцінку діяльності їхнього керівництва. Зокрема, він засуджував бездіяльність КР Народного Дому у впорядкуванні бібліотечних фондів, виділенні недостатніх коштів на придбання нової літератури, а також звертав увагу на низький фаховий рівень працівників цих закладів [226]. Серед сучасних дослідників, що займаються історією бібліотеки Народного Дому, варто виокремити Ольгу Колосовську [224; 225].

У своїх працях, що стосуються діяльності музеїв Львова, безпосередньо питання історії музею й бібліотеки Народного Дому торкався Іларіон Свенціцький. Він різко засуджував рішення КР щодо вивезення музейних та бібліотечних збірок Інституту під час окупації російськими військами Львова (вважав, що збіркам нічого не загрозувало) [255; 256]. Натомість, Микола Третьак – сеньйор Ставропігійського інституту, подаючи інформацію про долю музею Народного Дому в період Першої світової війни, всупереч міркуванням І. Свенціцького, вважав виправданими дії керівництва пов'язані із вивезенням музейних збірок [274].

На відміну від першої, друга група досліджень з історії Народного Дому значно репрезентативніша, що головню пояснюється чималою дослідницькою зацікавленістю до русофільського руху у цілому, а відтак й мимовільною увагою до Народного Дому – закладу, представники якого пропагували русофільські ідеї. Наявні праці за хронологічним критерієм, що опосередковано визначало і ставлення до русофільського руху загалом, можна поділити на:

1) датовані до 1918 р.; 2) міжвоєнного періоду; 3) радянської доби; 4) новітнього часу. Для кожної із зазначених категорій властиві свої особливості трактування русофільства, нерідко просякнуті ідеологічними стереотипами.

Історичні розвідки, присвячені русофільському руху, що з'явилися до 1918 р. носять переважно інформативно-публіцистичний характер, і виконували на той час конкретне практичне завдання – підтримували або ж критикували русофільство (москвофільство) як явище. Радикальних поглядів стосовно русофільства загалом притримувалися відомі галицькі громадські діячі Володимир Гнатюк, Іван Франко, Михайло Павлик, Вячеслав Будзиновський. У їхніх публікаціях гостро засуджувалася позиція русофілів й значно применшувалася їх роль у національному та суспільно-культурному житті Галичини. Так, І. Франко у багатьох науково-літературних розвідках в оцінці русофільського руху та його представників був вкрай критичним. Хоч він словесно і розрізняв терміни “рутени” (русофіли) та москвофіли, однак беззастережно вказував на ідейну однотипність їхніх політичних програм, що у підсумку зводилися до цілковитого ототожнення Галичини з Росією.

Непослідовність і невизначеність ідейних засад представників русофільства (в тому числі й членів Народного Дому) І. Франко вважав трагедією цього руху [283; 284; 285; 286].

Підтримуючи позицію І. Франка, В. Гнатюк, розвинув думку про суспільну некорисність Народного Дому, звинувативши при цьому його керівний склад у фінансових зловживаннях та аферах. На думку вченого, діяльність Інституту у сфері освіти не мала важливого значення для галицького суспільства, а нагородження стипендіями з фондів Народного Дому учнів не залишила вагомого сліду в культурному розвитку Галичини [210]. Цю думку підтримував Бруно Гіжовський, котрий основну увагу зосереджував на прагненні діячів русофільства будь-яким способом прищепити російську мову на терени галицького краю, внаслідок чого весь русофільський рух висвітлено у виключно негативному світлі [209].

Закономірно, не залишились поза увагою громадськості австрофільські настрої серед русофілів, спробу оцінити які намагався М. Павлик. Він зводив русофільський (москвофільський) рух до ідей національної та літературної єдності галицьких русинів з Великоросами, прихильності до російського уряду та встановлених ним порядків й симпатією до православ'я. М. Павлик стверджував, що галицькі русофільські діячі займалися виключно “літературним москвофільством”, тобто пропагандою російської мови. Власне, у культурологічному контексті ведеться мова й про Народний Дім, як осередок поширення просвіти у Галичині [248; 249]. Натомість В'ячеслав Будзиновський, теж не заперечуючи австрофільства, спробував знайти причину галицького русофільства та з'ясувати обставини його виникнення, привертаючи увагу до колонізаційних процесів у Галичині [200].

Крізь призму здобутків революційних подій 1848-1849 рр. подає заснування ГРМ та Народного Дому А. Яринович, котрий також наводить загальну характеристику галицького русофільства. Як і М. Павлик, цей дослідник вдається до пояснень австрофільських настроїв та невизначеності ідейної бази багатьох діячів цього напрямку. Зокрема, А. Яринович таку позицію пояснює нестачею сміливості та рішучості проводити самостійну політику, спрямовану проти австрійського уряду [294]. Цікаво, що Михайло Возняк іде ще далі, зазначаючи, що рутенство набрало поширення внаслідок українського “австролюбства”, натомість москвофільство стало наслідком вибору галицьких політичних діячів між Польщею та Москвою на користь останньої [204; 205].

Значний інтерес викликають праці, у центрі уваги яких політичне суперництво русофілів і народовців, у тому числі й за контроль над Народним Домом. До цієї проблематики, зокрема, зверталися Омелян Терлецький і Ярослав Гординський. О. Терлецький, висвітлюючи проблему русофільського руху 1870-х рр., намагався порівняти його з народовецьким, знайти точки дотику й розбіжності (як приклад, конфліктні ситуації у зв'язку з набуттям українофілами членства Народного Дому) [272]. Та якщо О. Терлецький аналізує ситуацію у момент наростання протистояння, то Я. Гординський пробує знайти коріння непорозумінь починаючи з 60-х рр. ХІХ ст., зокрема, акцентуючи увагу на мовно-літературних дискусіях та так званому обрядовому русі, до якого спричинилися чільні діячі Народного Дому [211; 212].

Міжвоєнна спадщина історичних досліджень русофільського руху досить обширна, а її характерна риса – наявність принаймні трьох підходів до висвітлення проблеми: 1) промосковського; 2) національно-патріотичного;

3) поміркованого. Класичним прикладом з першої когорти робіт, яким притаманний крайній суб'єктивізм, може слугувати праця В. Ваврика, що

присвячена постаті Івана Наумовича. Автор охарактеризував суспільно-політичні процеси, що мали місце у Галичині у другій половині XIX – початку XX ст., пропагуючи культурну єдність галицьких українців з росіянами, твердячи про спільну мову, релігію і звісно ж історію [201].

Досліджуючи русофільство у контексті українського національного руху, представники українофільської орієнтації досить гостро критикували своїх опонентів, так само як і діяльність очолюваних ними установ. Фактично у міжвоєнний період сформувався радикально-публіцистичний напрямок в історіографії, що був спрямований проти русофільства як явища. Яскравим прикладом може слугувати робота М. Лозинського “Українство і москвофільство серед Україно-руського народу у Галичині”. Автор звинувачував русофілів у надто пасивному опорі польському пануванню та бездіяльності русофільських інституцій (Ставропігійський інститут, Народний Дім). На думку М. Лозинського, замість того аби з допомогою культурно-просвітницьких організацій підіймати свідомість народу, русофіли очікували спасіння від Росії, ведучи непотрібну дискусію про обряд чи правопис [231; 232].

Радикальних поглядів стосовно русофільства притримувався і М. Миколаєвич. Він виділяв особливість Галичини де, за його словами, москвофільство носило національний характер. На його переконання, зміна політичних орієнтирів галицьких москвофілів з Відня на Москву не мала б таких шкідливих наслідків, якби носила лише політичний, а не національний характер. М. Миколаєвич негативно характеризує діяльність Народного Дому, вважаючи, що його керівництво не дбало про поширення освіти у краї, займаючись власними справами [239].

Серед досліджень, у яких домінує поміркований підхід передусім варто виділити праці Миколи Андрусяка “Нариси історії галицького москвофільства” та дещо пізнішу “Генеза й характер галицького русофільства у XIX-XX ст.”, у яких здійснено спробу переосмислити історію русофільського руху. Автор наполягав на розрізненні термінів “русофільство” та “москвофільство”, й вважав некоректним їх отожднення. Діячів Народного Дому М. Малиновського, М. Куземського, Б. Дідицького він зараховував до т.зв. “твердих русинів”, що обстоювали етимологічний правопис, вбачаючи у фонетичному правописі прояви колонізації та розпорошення історичної Русі. Їхню діяльність, на думку М. Андрусяка, необхідно висвітлювати крізь призму тогочасних суспільно-політичних процесів [193; 194].

Подібних поглядів дотримувався і Кость Левицький, котрий у своїх працях намагався чітко розмежовувати старорусинів від москвофілів. Основна відмінність між ними у тому, що перші, за словами автора, з підозрою ставилися до будь-яких нововведень, які могли призвести до посилення польських впливів у краї й тим самим спричинитися до асиміляції галичан [228; 229]. Тенденція до висвітлення історії русофільського руху та його інституцій на засадах поміркованості простежується і в працях Андрія Каменського [217; 218] та Євгенії Тишинської. Остання, зокрема, вбачала основною причиною поширення русофільства в історії українського народу, його симпатії до Росії, що мали своє місце у літературній традиції, релігійних та політичних взаєминах обох народів та національній незрілості галицької інтелігенції [273].

У радянський час, попри відсутність ґрунтовних праць на тему русофільського руху, типовим стало зображення галицьких русофілів реакціонерами, що стояли

на службі російського самодержавства. Відповідно, подібна оцінка спіткала й очолювані русофілами організації, яким закидали відірваність від простолюду і служіння царизму, класовий характер, антиреволюційну спрямованість, поширення ретроградних ідей і, врешті-решт, зраду національних інтересів. Наприклад, описуючи історію та здобутки російської літератури у Галичині, В. Малкін на прикладі Б. Дідицького показав прагнення старорусинів до російської мови та культури. На думку автора, у переконаннях Б. Дідицького, як і більшості тогочасних галицьких діячів, був присутній факт глибокої провінційної відсталості, а національні переконання старорусинів показово змальовано як реакційні [235; 236].

Цілком інакше виглядала ситуація із вивченням русофільського руху представниками української діаспори, серед яких передусім слід виділити Пол-Роберта Магочі й Джона-Пола Химку. Кожен з них по своєму підійшов до трактування проблеми, вдаючись до методологічного інструментарію, притаманного західній науці. П.-Р. Магочі зазначав, що після 1848 р. у громадському житті Галичини поступово домінували три угруповання: старорусини, русофіли, українофіли (народовці, популісти). Особливу увагу дослідник звернув на феномен старорусинства, представники якого власне й впливали аж до початку ХХ ст. на діяльність таких культурно-просвітницьких установ, як Галицько-Руська Матиця (далі ГРМ), Народний Дім та інші [300].

Формуванню національної ідентичності галицьких українців крізь призму релігійного тогочасного життя, присвячені дослідження Д.-П. Химки. Автор доходить висновку, що русофільська програма була не просто культурною чи політичною, вона мала чітко виражений релігійний вимір. Цікавим виглядає також пов'язання національного руху галицьких українців з подібними рухами у Центрально-Східній Європі (в тому числі і часове співпадіння). Д.-П. Химка виділяє, зокрема, спільність таких процесів як реконструювання історії, кодифікація мови, створення культурно-просвітницьких установ тощо.

Щоправда, дослідник відзначає і суттєву відмінність національного руху у Галичині – значно більшу вагу релігійного чинника [280; 281; 282; 296; 297].

Для новітньої української історіографії характерні намагання відкинути стереотипи минулих років і витворити власне, незаангажоване бачення історії галицького русофільства. Ознакою справді наукового зацікавлення проблемою стало залучення в обіг нового, невідомого доти джерельного матеріалу, у тому числі й іноземного (здебільшого російського) походження. Це спричинило відмову від твердження про русофільство (москвофільство) виключно як негативний епізод минулого. Наслідком такої тенденції стала поява нових концепцій історії галицького русофільства і намагання дослідити інституційну складову даного руху.

Перегляд позицій радянської історіографії щодо русофільства можна пов'язати з іменем львівського історика Феодосія Стебля, котрий у своїх працях акцентував увагу на поділі галицького політикуму на чотири течії: українську, польсько-українську, австрійсько-українську, російсько-українську [264]. Але чи не першим концептуальним дослідженням з історії русофільського руху слід вважати статтю Степана Макарчука “Москвофільство: витoki та еволюція ідеї”. Визначальним фактором поширення москвофільства, історик вважав передусім зовнішні обставини, що штовхали галицьку інтелігенцію до переорієнтацію на Росію. Із внутрішніх причини поширення русофільства С. Макарчук виділяє відсталість краю та суб'єктивні прагнення частини громадських культурно-

освітніх діячів подолати цей недолік прискореним шляхом [234].

Прикметно, у другій половині 1990-х рр. з'явилося відразу декілька історичних розвідок молодих, переважно львівських дослідників, що спробували подивитись на проблему галицького русофільства дещо під іншим кутом зору. Так, Олег Турій вважав, що національний рух галицьких українців починаючи від революції 1848-1849 рр. містив у собі декілька національно-політичних складових (пропольську, проросійську, українську, австро-русинську), що стало причиною зміни характеру не лише самого руху, але й світоглядних засад окремих його діячів. На переконання дослідника, існування серед української еліти кількох національних ідентичностей було специфікою, притаманною лише для “недержавних” народів. Полонофільські настрої багатьох тогочасних русофільських діячів О. Турій слушно розглядає як наслідок історичного розвитку української нації, обумовлений певними обставинами, а саме: втратою власної державності, тривалою роз'єднаністю і підневільним статусом українських земель, низьким рівнем національної свідомості й політичної активності українського суспільства [275; 276; 277; 278; 279].

Інші дослідники Олена Аркуша і Мар'ян Мудрий твердять, що галицьке русофільство – багатогранне і закономірне явище, результат внутрішніх особливостей українського суспільства. Його аж ніяк, на думку цих істориків, не можна пояснити винятково зовнішніми причинами. Русофіли упродовж тривалого часу користувалися чималою популярністю у Галичині і контролювали низку культурно-освітніх установ, що свідчить про вагомість цієї політичної течії. Відтак, русофільство доцільніше вважати етапом відособлення від чужої польської спільноти і становлення окремої національної свідомості [195; 196; 242; 243; 244; 245].

Певною мірою, співзвучними з ідеями О. Аркуши і М. Мудрого, є думки Остапа Середи, котрий зазначає, що будуючи своє самоусвідомлення на відмежуванні від польської нації, але не даючи чіткої відповіді на питання про кордони їхньої спільноти, старорусини закладали підвалини “малоруської” ідентичності – перехідної стадії між етнічною та національною самосвідомістю, яка могла також розвинути в українську або ж всеросійську національну ідентичність. Що ж до російського чинника, то автор підкреслює, що зміни у ставленні до Росії були реакцією як на погіршення російської урядової політики щодо українського руху, так і на загострення українсько-польських стосунків та на позицію Відня щодо національного конфлікту у Галичині [257; 258; 259; 260].

Безпосереднє відношення для нашого дисертаційного дослідження має монографія Олексія Сухого “Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ столітті)”. У ній автор присвятив окремий параграф історії Русько-народного Інституту “Народний Дім” у Львові. О. Сухий стверджує, що ідея загальнонародного культурницького центру відповідала програмним завданням усіх тогочасних національних рухів у регіоні. Однак, ідея створення Народного Дому у Львові стала чи не єдиним і найлегшим шляхом згорання політичної діяльності і зосередження своєї уваги на культурно-просвітній роботі [269; 270].

Та якщо у новітній українській історіографії можна зустріти певний плюралізм думок, то у російській історіографії ситуація виглядає дещо інакше. Свідченням є дослідження Н. Пашаєвої, у яких русофільський рух у Галичині розглядається у контексті історії російської культури і громадської думки. Визнаючи і намагаючись виправити фальсифікації радянського періоду, дослідниця,

складається враження, вдається до нових історичних перекручень, що межують з крайнім суб'єктивізмом і упередженістю. Н. Пашаєва змальовує русофільський рух як противагу українському націоналізму і не виправдано твердить, що всі русофільські діячі Галичини вважали себе частиною “єдиного російського народу” [250; 251].

Досить цікавими і, що головне, об'єктивнішими, виглядають міркування про русофільство німецької дослідниці Анни Вероніки Вендланд, котра висловлює думку про вилучення факту існування сильного русофільського руху у Галичині з колективної свідомості галичан. Інакше, на її погляд, неможливо пояснити, чому рідко хто з пересічних львів'ян знає, яке значення мав для українсько-галицької спільноти Народний Дім – у той час, коли практично кожен знає про історичні заслуги “Просвіти”. Русофільські програми та політика у Східній Галичині стали українською консервативною відповіддю на політичне та економічне домінування польської шляхти. Вони були – окрім хіба що радикальних русофілів, які інституювалися лише на початку ХХ ст. – не конче детерміновані максималістською метою – ідеєю переходу українців у великоруську націю, а поєднували політичний консерватизм, міцний зв'язок із церковними структурами, білоялістські концепції (згідно з якими українці мали вірно служити династіям в Австрії та Росії) з культурною спорідненістю із російським сусідом [203].

Третя група історичної літератури – дослідження про культурно-просвітницькі заклади Галичини, у яких розглядається співробітництво з Народним Домом. До них слід віднести, з-поміж іншого, працю Тита Гембіцького, присвяченій історії театру “Руська Бесіда”. Автор простежив основи співпраці театру з Народним Домом у Львові, проаналізувавши конфлікт, що виник між керівними органами згаданих інституцій [208].

Тематику взаємин між “Руською Бесідою” і Народним Домом у своєму дослідженні розглянув і Степан Чарнецький, акцентувавши увагу на проблемі оренди приміщення для театру [289]. Значно менше уваги дослідники приділили співпраці Народного Дому з “Обществом Руских Дам”

(Г. Полянський) [254].

Особливий інтерес у розглядуваній групі джерел становлять праці сучасної дослідниці Олександри Киричук, присвячені історії Ставропігійського інституту у Львові. Як відомо, Народний Дім і Ставропігія перебували у тісних зв'язках, більше того, дослідниця зазначає те, що Народний Дім перебував у дочірній залежності від Ставропігіону. Що ж до світоглядних засад русофільства, то О. Киричук твердить про розмитість і невизначеність національних поглядів галицьких русофілів. Ідея руськості, на її думку, сприяла консолідації галицьких українців і відокремлювала їх з польського етнічного елемента, але вона не давала відповіді на питання про національну ідентичність [219; 220; 221; 222].

Отже, можна констатувати: історія Русько-народного Інституту “Народний Дім” у Львові є малодослідженою і до неї зверталися здебільшого опосередковано. По суті, нез'ясованим залишається головне питання – яку роль відіграв Народний Дім у громадському житті галицьких українців середини ХІХ – початку ХХ ст.

1.2. Джерела

Дослідження проблематики кандидатської дисертації здійснено на основі різноманітних за походженням, змістом, значимістю й характером джерел.

Загалом, джерельну базу роботи можна поділити на дві частини:

неопубліковані джерела (архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові та документи Відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки НАН України імені Василя Стефаника), опубліковані джерела (збірники документів, звіти та протоколи діяльності Комісій Народного Дому, публіцистика, преса).

Першу й основну групу неопублікованих джерел складають архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові, що охоплюють період 1848-1914 рр. Це, зокрема, документи з ф. 129 – Львівський Ставропігійський інститут, м. Львів, ф. 130 – Руський народний інститут “Народний дім”, (Руський народний інститут “Народный дом”) м. Львів,

ф. 146 – Галицьке намісництво, м. Львів (К. к. Galizische Statthaltereı / С. к. Namiestnictwo Galicyjskie), ф. 182 – Товариство ім. Михайла Качковського, м. Львів (Общество имени Михайла Качковского во Львов~), ф. 196 – Політичне товариство “Руська рада” (“Русская рада”) м. Львів, ф. 362 –

Студинський Кирило, ф. 406 – Редакція газети “Нова Зоря”, м. Львів, ф. 514 – Театральне товариство “Українська бесіда”, м. Львів.

Важливим джерелом у дослідженні, природно, стали документи фонду “Народного Дому”, які можна віднести до кількох тематичних груп, а саме:

1) протоколи загальних зборів Народного Дому та засідань Керівної Ради (далі КР) Інституту [12; 15-22]; 2) організаційно-установчі документи, зокрема статут та списки членів товариства [2-5; 8; 9; 23; 24; 36; 89]; 3) документація структурних одиниць Народного Дому: музею, бібліотеки, бурси [50-52; 62-66; 68-85; 88; 94]; 4) матеріали присвячені будівництву та функціонуванню Церкви Преображення Господнього [39; 40; 89-92]; 5) фінансово-господарські звіти та кошториси Інституту [14; 25; 26; 28-35; 38; 42-44; 48; 49; 53-61; 87; 88];

6) матеріали, що стосуються співпраці з іншими культурно-просвітніми установами [10; 37; 46; 47; 93]; 7) довідкові матеріали до історії Народного Дому та його структурних складових [6; 7; 27].

Використані документи інших фондів ЦДІА у м. Львові мають безпосереднє відношення до історії Народного Дому, висвітлюючи:

1) співпрацю галицьких культурно-освітніх товариств з Народним Домом [96, 97, 104-107]; 2) особисті контакти між відомими громадськими діячами краю, такими як Я. Головацький, І. Наумович та інші [1; 102; 106];

3) політичну ситуацію у Галичині [95; 99-101; 103].

Другу групу неопублікованих джерел складають рукописні матеріали Львівської наукової бібліотеки НАН України імені Василя Стефаника, зокрема фонди Народного Дому (ф. 2), Наукового Товариства імені Шевченка (ф. 1), окремих надходжень (ф. 9), та іменні фонди Барвінських (ф. 11), І. Шараневича (ф. 177), А. Петрушевича (ф. 77). Усіх їх можна умовно поділити на:

1) матеріали з історії заснування та діяльності Народного Дому і його складових [111; 112; 114; 116-118]; 2) кореспонденцію галицьких громадських діячів, у тому числі членів Інституту (листування Б. Дідицького,

А. Петрушевича, І. Наумовича, В. Чернецького І. Свенціцького та інших) [108; 121-125]; 3) матеріали архівів львівських культурно-освітніх товариств (“Руська Бесіда”) та редакцій періодичних видань (газет “Діло”, “Дзвінок”, “Руслан”) [109; 120].

Серед опублікованих джерел вагоме місце займають документальні добірки (*третья група джерел*). Це, зокрема, збірник документів, присвячений історії

русофільського руху у Галичині, впорядкований О. Сухим [128] та збірник матеріалів “Дух і ревність. Владика Снігурський та інші перемишляни”, що стосується історії Перемишльської єпархії Греко-католицької церкви та її громадської діяльності [127]. У першому подано унікальні документи співпраці російських урядових і громадських кіл з русофільськими організаціями у Галичині, а в другому – цінні відомості про закладення Церкви Преображення Господнього, патронат над якою мав Народний Дім.

Звіти Народного Дому, які здебільшого публікувались в друкарні Ставропігійського Інституту або ж окремою брошурою у Літературному збірнику, що видавався ГРМ, складають наступну групу джерел (*четверта група*) й ілюструють діяльність інституції у всіх сферах суспільного життя [131- 141; 144-150]. З початком виходу у світ 1882 р. офіційного друкованого органу Інституту “Вісника Народного Дома” звіти стали друкуватись саме у ньому.

Звіти Комісії у справах Народного Дому публікувались періодично (щоквартально, а підсумковий – наприкінці року). Однак, слід зазначити, що видрук нерідко затримувався у часі, в окремих випадках навіть на декілька років. Подібна ситуація була і з публікацією протоколів засідань Комісій та загальних зборів Народного Дому [142; 143].

До публіцистики, яка становить окрему групу джерел (*п'ята група джерел*), належать праці як прихильників русофільської ідеології, так і її опонентів. Перші, як-от Теодор Білоус, Дмитро Вінцковський, Яків Головацький, Богдан Дідицький, Михайло Куземський, Михайло Малиновський, Осип Мончаловський, Венедикт Площанський, Филип Свистун описують сучасні їм події з позицій “общерусскости”, приділяючи багато уваги питанням мови, релігії, історії. Їхні світоглядні позиції стали визначальними у формуванні ідейних позицій діячів Народного Дому зокрема, та галицького русофільства загалом [158-177]. Другі – Юліан Бачинський, Корнило Устиянович та інші, – більшою чи меншою мірою, піддавали критиці дії русофільського керівництва Народного Дому, вважаючи діяльність Інституту малоефективною і такою, що не зовсім відповідала Статуту. Вихід із цієї ситуації вони вбачали у перетворенні Народного Дому на правдиво всенародну установу галицьких українців, незалежно від політичних чи культурних уподобань [155; 178].

Окрім власне питань, що стосувалися діяльності Народного Дому, його діячі торкалися у своїх творах найактуальніші питання цього часу. Так, М. Малиновський, у свій час голова Інституту, багато уваги приділяв проблемам релігійного обряду, зокрема надмірній латинізації Греко-Католицької Церкви, покладаючи основну вину за це на уніатських священиків. При цьому автор переконував, що політика австрійського уряду завше спрямована на захист уніатського обряду в Галичині. Цю тезу М. Малиновський підтверджував багатьма історичними фактами, наприклад, рішенням 1774 р., згідно якого сповідники греко-католицького обряду прирівнювалися у правах до вірних латинського обряду, відновленням у 1808 р. Галицько-руської Митрополії та патент від 4 березня 1849 р., що забезпечував повну релігійну рівноправність (свобода віросповідання) [168].

Подібних поглядів дотримувався й інший відомий русофільський діяч, один з найяскравіших представників Народного Дому Іван Наумович – лідер руху, спрямованого за очищення греко-католицького обряду від латинських нашарувань. У своїх публікаціях він наголошував, що з часу Берестейської унії,

греко-католицький обряд опинився під дією двох стихійних сил – єзуїтів і Польщі. Перші, не задовольнившись унією, намагались “поперетягувати” найвідоміших в краї людей у латинський обряд, твердячи, що східний обряд є “хлопським”. Польща ж, зі свого боку старалася, знищенням грецького обряду, стерти відмінність між польськими і руським народами. І. Наумович переконував, що унія 1569 р., забезпечила непорушність грецького обряду, однак Рим порушив задекларовані умови, насаджуючи елементи латинського обряду [154].

Питання релігії для діячів Народного Дому переросло у політичну площину. Так, починаючи з 1860-х рр. І. Наумович, став притримуватися відпорної стосовно поляків позиції. Він допускав, що польсько-русинська згода можлива лише за певних умов, серед яких визначальним було визнання на сеймі перед усією Європою руського народу та його прав. Натомість, Ф. Свистун компроміс з поляками вбачав у визнанні ними етнічної та мовної окремішності українського та російського народів. Визначальною причиною скрутного політичного Галицької Русі він вважав, той факт, що починаючи з 1848 р. літературна мова галичан не мала необхідних для розвитку свобод, а стала лише предметом політичних інтересів. Зважаючи на це, Ф. Свистун доводив мовну спорідненість українців по обидва боки Дніпра, необхідність тісної співпраці галицьких та наддніпрянських українців [175]. Цю точку зору про мовну та літературну спільність галицьких та наддніпрянських українців поділяв і Дмитро Вінцковський [161].

Питання мови, як і релігії, в умовах тогочасності набрало теж політичного забарвлення. До нього неодноразово у своїх працях звертався відомий русофільський діяч, член Народного Дому Б. Дідицький. Виводячи історичну спорідненість українського народу з російським (при цьому відділяючи українську мову від російської), Б. Дідицький бачив в етимології (етимологічному правописі) ланку, що з’єднювала два слов’янські народи [164]. Саме тому, він виступав проти запровадження у Галичині української фонетики, вважаючи її неприйнятною з історичної точки зору [165].

У публікаціях Б. Дідицького, як і багатьох інших русофілів, польське панування у Галичині розглядалося як причина ліквідації руської інтелігенції, тому, на його думку, просвітні галицько-русські товариства у своїй діяльності повинні керуватися не лише освітнім напрямком, але діяти у русько-національному дусі [166]. З цього приводу, перший голова Народного Дому М. Куземський відзначав, що саме діяльність Інституту (як осередку культурно-просвітницького життя) повинна стати запорукою збереження національної ідентичності галицьких українців й успішного протистояння польським впливам [167].

На рубежі XIX-XX ст. ідеологічна основа Народного Дому зазнала еволюції, головно через приход нової генерації русофілів, серед яких помітне місце посідав Осип Мончаловський. Обстоюючи концепцію “колиски народів” східнослов’янських народів, він був категоричним у питанні статусу української мови. О. Мончаловський переконував у необхідності протистояння засадничим основам українства, трактуючи його як відмову від свого історичного минулого [172]. Зважаючи на це, він намагався розвінчати мистецьку вартість української літератури з Наддніпрянської України, зокрема творчість Т. Шевченка та М. Вовчка, силкуючись протиставити їм твори О. Некрасова та О. Пушкіна [171].

Великий обсяг інформації про функціонування Народного Дому дає тогочасна преса (*шоста група джерел*). Зокрема, дані про заснування, фундаторів і

жертводавців Інституту почерпнуто зі шпальт першої української щотижневої газети “Зоря Галицька” – органу Головної Руської Ради (до саморозпуску), яка виходила протягом 1848-1857 рр. у Львові [184]. З 1851 р. газета перейшла на русофільські позиції і стала друкуватись “язичієм”. Про тісний зв'язок “Зорі Галицької” з Народним Домом свідчить хоча б той факт, що у свій час редакторами часопису були чільні діячі Інституту Іван Гушалеви́ч (1850-1853 рр.) та Богдан Дідицький (1853-1854 рр.). У 1857 р. “Зоря Галицька” перестала виходити через фінансові труднощі.

Представники Народного Дому причетні і до видання русофільської газети “Слово”, яка виходила у Львові упродовж 1861-1887 рр. [192]. Її засновником і першим редактором був уже не раз згадуваний Б. Дідицький, а згодом ще один член Інституту В. Площанський (1871-1887 рр.). У “Слові” періодично друкувалися замітки про діяльність Народного Дому та його структурних одиниць, різного типу оголошення, що стосувалися Інституту, статті відомих громадських діячів краю Я. Головацького, А. Петрушевича, І. Наумовича та багатьох інших.

Проте найвагомішим джерелом з когорти опрацьованих періодичних видань у вивченні ролі Русько-народного Інституту “Народний Дім” у Львові в громадському житті галицьких українців є, безумовно, офіційний орган інституції – “Вістникъ “Народного Дома”, що виходив починаючи з 1882 р. [180]. Як і “Слово”, “Вістникъ “Народного Дома” друкувався на “язичіі” у типографії Ставропігійського Інституту. Часопис мав декілька рубрик, що відображали повсякденне життя інституції, її музею та бібліотеки, друкувалися оголошення та перелік жертводавців.

Серед інших галицьких часописів русофільського спрямування, які на своїх сторінках писали про Народний Дім слід згадати такі видання, як “Пролом” – двотижневик русофільського напрямку, що виходив у Львові у 1880-1882 рр. [190], а згодом відомий як “Новий пролом” (1883-1887) [187]. Газета характеризувалась відвертим спрямуванням проти українського національного руху, а її співробітниками були й члени Народного Дому, наприклад, Ф. Свистун. На ще радикальніших антиукраїнських позиціях стояв часопис “Прикарпатская Русь” – щоденна газета галицьких москвофілів- “новокурсників”, яка виходила російською мовою протягом 1909-1915 рр. у Львові під редакцією С. Лубенського [189]. Що до інших періодичних видань русофільського напрямку, використаних у дисертаційному дослідженні, то варто згадати і місячник “Наука”, заснований у 1871 р. в Коломиї (з 1876 р. видавався у Львові) І. Наумовичем заради просвіти галицьких селян [186].

Фактично, видання стало друкованим органом “Товариства імені М. Качковського” у якому також публікували свої праці й діячі Народного Дому.

Особливе зацікавлення викликало ознайомлення з пресою, яка опонувала русофільській партії. Так, газета “Діло”, що виходила з 1880 р. під редакцією В. Барвінського пропагувала ідейні переконання народовської течії в українському громадсько-політичному русі Галичини. Вона обстоювала твердження про загальнонародний характер Народного Дому, заперечуючи особливі права щодо контролю над Інститутом русофілами [183]. Цю ж позицію, щоправда, дещо поміркованіше, обстоювала і газета “Батьківщина” (1879-1896) – популярне видання, засноване за ініціативи Ю. Романчука і призначене для українських селян Галичини [179].

На подібних засадах, що й вищезазначені газети, стояли літературно-науковий і політичний часопис “Правда” (виходив з 1867 р.) [188], що до заснування “Діла” був головним друкованим органом народовців, та щоденна суспільно-політична газета консервативного напрямку “Руслан” (1897-1914) [191]. Протягом 1860-1880-х рр. у “Правді” друкувались відомі українські громадсько-політичні діячі Галичини, що з-поміж іншого підіймали питання діяльності Народного Дому, нерідко наголошуючи на його антиукраїнському характері. Така позиція зумовлена редакторською політикою часопису й особисто поглядами О. Барвінського. Слід згадати і те, що у 1888 р. “Правду” редагував Євген Олесницький, з іменем якого пов’язаний скандал навколо створення штучних перешкод набуттю ним членства Народного Дому.

Отже, при написанні дисертаційного дослідження опрацьовано велику кількість різноманітних джерел, багато з яких уперше запроваджуються у науковий обіг. Їх критичний аналіз і співставлення дозволяють об’єктивно висвітлити історію Русько-народного Інституту “Народний Дім” у Львові та з’ясувати його вплив на громадське життя галицьких українців середини ХІХ – початку ХХ ст.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ, ПРАВОВИЙ СТАТУС І МАЙНОВИЙ СТАН НАРОДНОГО ДОМУ

2.1. Заснування Інституту. Організатори та жертводавці

В умовах поступової ліквідації австрійським урядом здобутків революції 1848-1849 рр. галицькі русини, як ніколи до того, відчували потребу реальної опори у своєму прагненні до національного самоутвердження, – інституцію, яка б опікувалася розвитком освіти і культури в краї, а zarazом сприяла збереженню національної ідентичності. До такого усвідомлення спонукало, передусім, зміцнення польського впливу в Галичині, а особливо, образливе трактування русинів як штучної спільноти, “винайденої Габсбургами” /271/ 1). Власне, ідея заснування української консолідувальної організації, що згодом отримала назву Народного Дому, не в останню чергу стала демонстрацією спротиву “[...] усяким польським революційно-ліберальним порывам [...] /215/ 2)”. На той час польський національний рух у Галичині був краще організований, вибудовуючи мережу власних регіональних “народних домів” і виносячи проект утворення у Львові “Великого Народного Дому”, який однак так і не зреалізовано /301/ 3).

Вперше ідею створення Народного Дому висловив 15 червня 1848 р. на засіданні Головної Руської Ради священник з м. Городок Лев Трещаківський. Він наголосив: “Домъ народный має бути середотчиною, де тоє все, що пожитку и славы нашего цѣлого русского народа ся тычить, совокуплялобыся, и одколь всьо тоє такожъ происходило /184/ 4)”. Л. Трещаківський планував аби Народний Дім відповідав німецькому аналогу *Volkshheim*, метою яких було “отвлечъ население отъ кабаковъ и кофеенъ и всякую забаву окрасить поучительной и благородняющей частью /176/ 5)”. Цікаво, що голова Головної Руської Ради (далі ГРР) М. Куземський, не мав чіткої позиції з цього питання, роздумуючи: “[...] Чы на Раду (ГРР – Г.С.)? цы на Матицу? цы якій пам’ятник? цы не на Домъ Народный, абы дальше ся складалы /126/ 6)”.

Пропозиція Л. Трещаківського, до якої спочатку ставились як невчасної /249/ 7), врешті-решт знайшла підтримку членів ГРР і залишалась центральною у суспільному житті галицьких українців упродовж кін. 1840 – пер. пол. 1860-х рр. Щобільше, в окремих випадках можна углядіти чималий ентузіазм щодо ідеї загальнорусинської культурно-просвітницької установи. Чого хоча б вартий вірш “Къ Народному Дому” Іоаникія Чорноризця (очевидно псевдонім – Г.С.), у якому автор возвеличує не лише задум, але й наголошує на повній відданості розпочатій справі:

“[...] Всю жизнь пылку тобѣ лишь посвятиль, Тобѣ, мой домъ, свидѣтель давный

Святыхъ заботъ. Черезъ много лѣтъ ты зрѣль, Якъ не один учитель славный

Мастерскую рукою обдѣлываль Умъ юношей пылкихъ, предъ ними

Мысль Божества глубоко раскрываль Ночныи прогоня тѣни [...] /184/ 8)”.

Народний Дім задумувався як загальнонаціональна, а відтак і позапартійна установа, яка мала сприяти культурному розвитку галицьких українців. Зокрема, Я. Головацький покладав на цю інституцію завдання реалізовувати “всѣ наши народныи стремления и цѣли /163/ 9)”. Однак, якщо мета закладу була більш-менш зрозумілою, то питання щодо структури Інституту залишалось деякий час відкритим. На сторінках “Зорі Галицької” жваво обговорювались варіанти того, які структурні одиниці мав включати Народний Дім. Так, Л. Трещаківський

вважав, що в Інституті повинні були розміщуватися ГРР, бібліотека, читальня, музей (“древности русские”), друкарня ГРМ, книжковий магазин, бурса, обсерваторія (“звездозр~тельна”), казино (“дабы Русинь Русина, брать брата знайшовь”), готель тощо. Все це мало цілком благородну мету “зъ часом м~сто Львовъ зрушити [...] /184/ 10)”. Одним з найактуальніших питань, що виносились на засідання ГРР 1849 р., було питання про пошук місця для побудови Народного Дому. Висловлювалися думки звернутися з відповідним проханням до заможних русинів, львівського магістрату і, навіть, австрійського цісаря, бо “[...] ч~мь кр~пчая Русь, тымь кр~пчайша Австрія” – писала “Зоря Галицька” /184/ 11). Водночас, з’явилося кілька варіантів пошуку коштів на будівництво Народного Дому: приватні пожертви, банківські позики, випуск спеціальних акцій, допомога з боку уряду. З цього приводу Л. Трещаківський риторично запитував: “[...] Цижь наша в~рность и прихильность щось мо правительству сказали, на жодну нагороду не заслугоує? /184/ 12).

24 квітня 1849 р. ГРР в особі голови М. Куземського звернулася до австрійської влади з проханням передати русинам міста Львова руїни колишньої університетської бібліотеки для будівництва другої греко-католицької міської церкви та парафіяльного дому. Міністерство внутрішніх справ своїм рескриптом від 31 липня, а згодом й Міністерство у справах віросповідань і освіти від 25 серпня 1849 р., посилаючись на волю цісаря Франца Йосифа I, погодились безкоштовно надати згарища університетської бібліотеки і прилеглу територію для втілення задуму ГРР. 28 серпня 1849 р. вона внесла друге подання до австрійського уряду, у яким, розширюючи попередню мету, просила про дарування решти розвалин з площею для Інституту під назвою Народний Дім /89/ 13).

Австрійське Міністерство внутрішніх справ своїм розпорядженням від 11 жовтня 1849 р. дозволило безкоштовну передачу решти руїн університету, за винятком невеликої частини площі, потрібної для “управильнення” вулиці Корняктів. 8 листопада 1849 р. вищезазначену площу офіційно передано ГРР, яку представляли Михайло Куземський (голова), Іван Товарницький (представник Ставропігійського інституту), Петро Лозинський, Іван Зарицький, Іван Жуковський та Захарій Авдиківський /10/ 14). Ідучи на зустріч русинам Львова, австрійська влада у такий спосіб немовби віддячила їм за позицію, зайняту під час революційних подій 1848-1849 рр. /205/ 15).

21 січня 1850 р. ГРР звернулася до президії Галицького намісництва з проханням дозволити збирати пожертви на будівництво Народного Дому та другої міської Греко-Католицької Церкви по цілому краю. Програма збору коштів була розрахована на три роки, а її виконання фактично розпочалось з дозволу намісництва 4 лютого 1850 р. /116/ 16). Задля цього створено “Комісію собирательную” на чолі з вікарієм Успенської церкви Петром Лозинським (йому мали допомагати Григорій Білинський та Іван Товарницький), а також окружні та деканальні комісії. 14 березня 1850 р. ГРР розіслала по усій Галичині відозви (2000 примірників українською, польською та німецькою мовами) про збір коштів. Згодом видавались і нові звернення. У них, зокрема, йшлося: “[...] Народе рускій! Бог иже хочеть вс~мь челов~комь спастится и въ разумь истины прійти, обязуя тя до ревного соучастия въ д~л~къ хвал~Его и твоему просв~щению вознам~ренность [...] /140/ 17)”. Цікаво, що Комісія окремо апелювала до трьох основних соціальних груп краю – міщан, селян і духовенства. Особливі сподівання покладалися саме на священників: “[...] На вась стало д~ло, на Вась

над~я, же д~ло такъ славное якъ полезное для народа прийметь возжеланное усовершеніє /140/ 18)".

Збиранням коштів на місцях займалися окружні та деканальні комісії. З допомогою властей сільські громади заздалегідь отримували інформацію про приїзд представників "Комісії собирательной". У той день відбувалося богослужіння, після чого мирянам розповідали про мету і функції Народного Дому. Опісля, з представників громади обиралась спеціальна комісія у складі трьох осіб, яка обходила всі помешкання з наміром зібрати гроші. Характерно, що пожертви приймались не лише грішми, але й продуктами чи іншими товарами, які згодом продавались. Фактично це свідчить, що пересічні громадяни сприймали заклик до пожертв на Народний Дім щонайменше із розумінням /184/ 19). Зібрані ж кошти пересилались до Президії Галицького намісництва, а та передавала їх на руки П. Лозинському. Сам П. Лозинський систематично об'їжджав галицькі округи з метою створення комісій для збору коштів на будівництво Народного Дому. Так, за час його подорожей від 25 березня до 14 грудня 1850 р. зібрано 11 832 рин. і 52 кр. /160/20).

Передбачалось, що збір коштів мав бути цілком прозорим, а про стан справ зобов'язувалась інформувати "Зоря Галицька" /7/ 21). Щоправда, нерідко звіти публікувались із значним запізненням. Із звіту "Комісії зав~дующей справами созидаемого Храма Божого и Дому Народного во Львов~" знаходимо інформацію, що за період з 1 січня 1850 р. до кінця грудня 1851 р. вдалося зібрати 24600 рин. /132/ 22). У більшості випадків збір коштів підтримувала місцева влада, однак траплялися і прикрі випадки, коли створювались перешкоди при організації збору пожертв, як, наприклад, на Стрийщині /184/ 23).

На початку 1851 р. збільшено кількість членів "Комісії собирательной" і створено "Комісію строительную", яка мала опікуватися будівельними роботами. Проте невдовзі, а саме 21 березня 1851 р. ці дві комісії об'єднано, позаяк вони, по суті справи, дублювали функції одна одної. Головою об'єднаною комісії став львівський фінансист Андрій Шушкевич, а його заступником магістратський урядник Іван Заржицький /184/ 24). Спочатку комісія збиралася щотижня, як і було передбачено, однак згодом засідання відбувались рідше.

Одним із перших кроків нового керівництва "Комісії собирательной" стало проведення інвентаризації та вияснення ситуації з роботою окружних комісій. Звітами останніх цікавилось намісництво, яке вимагало регулярного подання інформації про перебіг збору коштів. Ймовірно також, що і в Комісії накопичилась низка питань та зауважень до організації збору пожертв на місцях, особливо у Перемишльській єпархії /12/ 25). Відтак, на наступному засіданні Комісії І. Лотоцький запропонував відокремити увесь "приходь Ради" від пожертв на Народний Дім, відмовившись від практики брати гроші, призначені на будівництво Інституту, на потреби Головної Руської Ради /12/ 26). Плутанина й відсутність повної прозорості у фінансових справах створили сприятливий ґрунт для пізніших звинувачень керівництва Народного Дому у фінансових зловживаннях /269/ 27).

Суми пожертв на будівництво Народного Дому та церкви у 1850–х рр. були різними, так само, як і соціальний статус жертводавців. Аналіз звітів Комісії свідчить, що головними наповнювачами скарбниці були селяни і священники. Наприклад, парох села Новосілки Костюкові, що на Чортківщині Федір Курбас відступив на побудову Народного Дому і другої міської церкви 97 рин. ср. 50 кр.

/184/ 28). Священик Петро Мединський пожертвував на Народний Дім аж 3000 рин. ср., за що Комісія вирішила розпорядитися його ім'я “з роду в рід” передавати /12/ 29). Однак переважна більшість пожертв були значно меншими.

Варто також відзначити, що до будівництва Народного Дому долучалися і представники влади. Так, у 1852 р. Чортківський намісник Шмерековський пожертвував 3000 рин. сріблом /184/ 30). У порівнянні з грошовими внесками інших галицьких намісників, це була чимала сума. Для прикладу, у 1855 р.

Ліський намісник Ганчаковський дав на справу Народного Дому 37 рин., Сколівський намісник Дністрянянський 15 рин. Рідко яка грошова пожертва була більшою за 100 рин. /184/ 31). Загалом, протягом 1853–1854 рр. сума всіх пожертв на Народний Дім складала 10 106 рин. ср. 1 ½ кр. /184/ 32). Для такої будівлі, як Народний Дім, це була надто мала сума. “Зоря Галицька” з цього приводу писала: “Якъ тоє д~ло созидати, много у насъ розказують но мало д~ лають [...] /184/ 33)”. Тож, в окружному зверненні перемишльського єпископа зазначалося: “Всечестнії намістники запаршаються, по благоразумінію своєму, що потреба, розпорядити і в своєм намістничім обводі собраніє тих датків упорядкувати, а консисторії принятно буде, довідатися чим скоріше о предпріятих в тім взгляді мірах як і о успіхах, да будут як найкрасшії, естъ нашим усердным желанієм /127/ 34)”.

Аби хоч якось заохотити населення краю до складання пожертв на будівництво Народного Дому ГРР обіцяла всім жертводавцям, котрі протягом трьох років сплатять не менше одного ринського (для дітей і жінок ця сума була меншою) записати їхні імена до “Книги Созидателей II–ой парохіяльной Церкви и дому Русско–Народного въ Львов~, за царствованья Его Величества Ц~саря и Царя Франц~шка Йосифа I–го 1850”. Першим у цю книгу передбачалося вписати ім'я тодішнього галицького намісника Агенора Голуховського та його родини, оскільки графиня Голуховська навіть “приняла достоїнство почетной председательки Собирабельного Комитета /160/ 35)”. У “Меморіалі”, присвяченому будівництву Народного Дому, який датується 1893 р. знаходимо перелік осіб, котрі найбільше долучилися до заснування Інституту. Це, зокрема: крилошани Митрополичої капітули Михайло Куземський, Іван Лотоцький, Йосиф Кульчицький, Микита Їжак, Андрій Буткевич, Михайло Малиновський, Антін Петрушевич, Іван Жуковський, Іван Величко; почесні крилошани Теофіл Павликов, Йосиф Делькевич, Онуфрій Лепкий, Гавриїл Крижанівський; світські русини Василь Ковальський, Сильвестр Гавришкевич, Іван Гуркевич, Антоній Пісулинський, Юліан Геровський, Дмитро Глинський, Костянтин Кмицикевич, Іоаким Хомінський, Лев Сосновський, Амвросій Яновський, Микола Сивуляк, Іоаким Літинський, Омелян Савицький, Михайло Димет та інші /6/ 36).

30 червня 1851 р. ГРР перестала існувати, а її наступницею стала “Комьссія зав~дующая Домомъ Народнымъ” (далі – Комісія у справах Народного Дому), у кількості 10 осіб, яка була затверджена рескриптом Галицького намісництва. На зборах 6 вересня 1851 р., відбулося уконституювання Комісії, головою якої обрано М. Куземського, секретарями М. Малиновського та І. Гушалевича /12/ 37). Окрім цього вибрано Виділ, що мав займатися вирішенням поточних справ. До його складу входили:

М. Куземський, А. Дуткевич, Гуркевич, Заржицький, В. Ільницький, Л. Трещаківський, Лозинський, Й. Кульчицький. Дії Виділу регулювалися Комісією, зокрема, він не міг без відома Комісії змінювати свого складу /12/ 38). Фактично, до Комісії увійшли колишні представники ГРР, що й зумовило перенесення

центру громадського життя галицьких українців до Народного Дому /262/ 39).

До завдань Комісії у справах Народного Дому належали збирання пожертв на будівництво Народного Дому і церкви, а також затвердження статуту організації. В одному з пізніших документів Комісія виклала і мету організації: “[...] Тую то народность нашу живити и розвивати єсть задачею созидаемого Дому народного [...] Там живитися має здоровый богочестивый духъ рускій въ одушевление всего народа. Тамъ слово руское прійметь образование по принономъ свойствъ его и требованію времени. Там собирать и сохранять ся буде все що нам осталось дорого по отцахъ нашихъ [...] /137/ 40)”.

Будівництво Народного Дому (нині вул. Тетральна, 22), що зводився за проектом архітектора Вільгельма Шмідта та за участю Сильвестра Гавришкевича розпочалось 1 червня 1850 р. Спочатку робітники розбирали руїни колишньої будівлі, завбачливо відкладаючи цеглу придатну для нового будівництва. Непошкоджені стіни будівничі не зачіпали, бо як писала “Зоря Галицька” “[...] на нихже еще третое повершиіе выпровадится /184/ 41)”.

25 травня 1851 р. В. Шмідт запропонував кошторис на будівництво Народного Дому розміром 131 955 рин. Проте на початок робіт у касі було лише 14 000 рин. /140/ 42). Це була недостатня сума для початку будівництва церкви, і хоч члени Комісії спочатку схилилися до ідеї спорудження храму, та “зауваживши вси обстоятельства казаль разумъ що инного /12/ 43)”. У випадку, коли б розпочали будівництво спочатку церкви, а лише потім приміщення Народного Дому, обидва об’єкти могли перетворитися на довгобуду. Це загрожувало, на думку членів Комісії, поширенням припущень про фінансові зловживання та різке скорочення суми і так не великих пожертв. Тому ініціатори будівництва вважали за недоцільне розпочинати будову храму, за умови можливої нестачі грошей /12/ 44).

Контролювати будівництво Народного Дому призначено Інокентія Левицького, котрий мав наглядати за перебігом роботи, стежити за робітниками, вести облік будівельного матеріалу, щоденно визначати обсяги зробленого. До того ж, на кожний тиждень з числа Комісії призначалися додаткові спостерігачі. З І. Левицьким укладено контракт, згідно з яким функції спостерігача він мав виконувати до листопада 1851 р. За це йому надавалась заробітна плата у сумі 40 рин. Однак, як виглядає, І. Левицький був не надто компетентним у цій справі, бо як свідчать джерела, Комісія навіть просила В. Шмідта показати спостерігачеві як вести “книжки рахункові” /12/ 45).

Безпосередньо виплатами робітникам займався Іоахим Хомінський, котрий для непередбачуваних потреб був зобов’язаний мати із собою завжди більше грошей, аніж того вимагали розрахунки. Аби уникнути зловживань з його боку, протокол видатків на послуги робітників обов’язково мали підписати два члени Комісії. На будові щоденно працювало понад 80 робітників, оплата котрих фіксувалась у спеціальній книзі, доступній для кожного бажаючого /184/ 46). Тижневий оклад був не надто великий. Скажімо сторож на ім’я Станіслав (прізвище не збереглося – Г.С.) отримував 8 рин. на місяць /12/ 47). Якщо ж проаналізувати річну заробітну плату за окремо взятий рік (1864 р.), то побачимо: муляр отримував 155, 84 $\frac{3}{4}$ рин., підсобник – 73, 59 рин., слюсар – 268, 95 рин., коменяр – 65, 9 рин. і т.д. Найбільшу платню на той час мав “надзиратель дома” – 399, 96 рин. /131/ 48).

Знаковим в історії будівництва Народного Дому став візит до Львова у жовтні 1851 р. австрійського імператора Франца Йосифа I. 18 жовтня у присутності

галицького духовенства та громадськості цісар символічно заклав наріжний камінь будівлі, “[...] въ который сложено Грамоту, и всемилостивше положили трижды вапна, и трижды оударили клепцемъ въ сей для Русиновъ драгоцннйшій камень /184/ 49)”. На цій церемонії, демонструючи вдячність Відня за помірковану позицію галицьких українців у революції 1848–1849 рр., імператор Франц Йосиф I промовив відому фразу: “Тут я посеред моїх Русинів”/177/ 50). “Зоря Галицька” з цього приводу зазначала: “[...] Сам імператор всказуєть нам дло, для которого совершенія, мы вс~ нашіи старанія, труды и силы должны посвящати! /184/ 51)”. А на свято Введення у храм Пресвятої Богородиці 4 грудня 1851 р. Митрополит Михайло Левицький, як своєрідний акт вдячності, видав Архіпастирське послання, закликавши “[...] соблюдатти въ сердцахъ своїхъ небесную любовь, пребывати истинными исполнителями благой воли нашего Монарха, и прил~жно д~йствовати всегда на пользу своего отечества [...] /184/ 52)”.

Ще напередодні візиту до Львова Франца Йосифа I відбулись чергові вибори керівного складу Комісії у справах Народного Дому, яку очолив М. Куземський, а секретарями стали М. Малиновський та І. Гушалевич. За збір коштів на будівництво Народного Дому та другої міської церкви відповідали Іван Лотоцький та Іван Гуркевич. Водночас обрано і виділ Комісії, до якого увійшли А. Буткевич, І. Хомінський, Л. Трещаківський, І. Лозинський, Й. Кульчицький та інші /12/ 53).

Станом на жовтень 1852 р. на першому і другому поверхах новобудови засклено вікна, постелено частину підлоги, вставлено декілька внутрішніх дверей, ставились печі – щоправда не всюди. У великому залі Народного Дому печі почали ставити лише у середині 1860-х рр., оскільки, як твердило керівництво Інституту “[...] Въ сал~ такой величины и красоты не л~ть поставити печи такого рода и вида, якови ставятся въ обыкновенныхъ комнатахъ. Коммиссія посл~ долгихъ нарядъ и засягнувши мн~ніе знатоковъ и мужей осмотрительныхъ, р~шился на поставленіе искусныхъ печей изъ великихъ кафлей [...] /145/ 54)”. Тож, такі дві печі замовлено аж у Відні, а їх вартість складала близько 600 рин. за кожную /145/ 55).

До кінця 1852 р. головні зовнішні роботи із будівництва Народного Дому виконано /184/ 56). У 1853 р. дуже гостро постала потреба у вапні. Комісія не знайшла спільної мови про ціну цього будівельного матеріалу з Швабом (ймовірно євреєм – Г.С.) із Затоки та деякими іншими постачальниками. На допомогу прийшли громади сіл Бартатова, Оброшина і Молотова, які безплатно надали на потреби Народного Дому достатньо вапна для продовження робіт /132/ 57). У той час мав місце й курйоз, пов'язаний з бажанням митрополита М. Левицького пожертвувати на потреби Народного Дому лісоматеріали. Та коли з'ясувалось, що дерева немає чим доставити з лісу, митрополит був змушений надати грошову пожертву – 500 рин. /184/ 58).

Наприкінці 1852 р. сума зібраних пожертв складала 41 798 рин. і 2/4 кр. На переконання членів Комісії, цього було недостатньо аби завершити будівництво. Відтак, 26 червня 1853 р. підготовлено чергове звернення до намісництва з проханням продовжити збір коштів, “чтобы т~мъ способомъ честнымъ Родимцамъ и Народолюбцамъ дати возможность, до того общенародного предприятия причинитися /184/ 59)”. 16 січня 1853 р. А. Голуховський надав такий дозвіл і до початку наступного року Комісія зуміла зібрати ще 48 483 рин., з яких 44 704 рин.

пішли на будівельні витрати/141/ 60). Проте, як з'ясувалось згодом і цього видалось мало, бо у серпні 1859 р. оголошено чергове “Окружное посланіє” перемишльського єпископа, у якому йшлося: “Но годі наслаждиватися самим великоліпієм зданія, і отдаватися тим, і їм подобним мечтам, а руки спустити, звись бо діл потреба. Зданіє сие кожного дне великіє пожирає сколькости, таже ділятелям в вечер все заплатити подобаєт, а матеріяли і ремеслиники дорого стоят, а хоть жертви все ще впливають, однак засоби уже і вичерпалися і без дальшой помочи діло в большой половині устати б мусіло /127/ 61)”.

До будівництва Народного Дому долучився й імператорський двір – шляхом виділення коштів із т.зв. “штатської” лотереї. Зокрема, 1862 р. Комісія отримала від цієї лотереї 12 000 рин. У подяку за ці дари та увічнення пам'яті про день закладення Францом Йосифом I наріжного каменю під Народний Дім, передбачено проведення регулярних богослужінь за цісарську родину /6/ 62).

Львівська інтелігенція всіляко і повсюди намагалась підкреслити заслуги імператора: “[...] И если теперь Домъ народный, будучи оуже на окончаніи, своєю красотою и величиною вправляє въ оудновленіє смотрящихъ, и лучшую еще будущность об~тує, то все тоє лише милость Возлюбленого Монарха отблагодарити подобає /185/ 63)”. Проте, навіть імператорської допомоги не вистачало на завершення будівництва. В. Ружицький наголошував, що “[...] только жертвами нашими можемо двигнути благо и славу нашего народа /192/ 64)”. Відтак, він запропонував аби кожен господар продав хоча б два корці збіжжя і пожертвував виручені гроші на Народний Дім. “Но рускіи средства суть скудни – а наконець б~дному селянинови наскучится жертвувати на Домъ Народный, котрого не вид~ль [...]” – з розумінням писалося у часописі “Слово”/192/ 65). Оскільки пожертви на Народний Дім зменшилися й ейфорія навколо побудови Інституту дедалі вщухала, то священики Журавенського деканату на своєму засіданні від 4 лютого 1864 р. пристали на пропозицію місцевого декана Йосифа Шумського аби кожна церква жертвувала гроші від Різдвяних колядок доти, доки це буде необхідно /192/ 66).

Попри постійні фінансові труднощі, Комісія у справах Народного Дому 1864 р. нарешті оголосила про завершення будівельних робіт, на які згідно офіційної інформації витрачено 151 064 рин. 85 кр. /180/ 67). Однак збір коштів тривав й надалі. Наприклад, 22 березня 1866 р. мешканка Львова Пелагія Боднар пожертвувала на потреби Інституту свою ошадну книжку на суму понад 52 рин. а парох Бернанський з с. Доброгостова подарував облігацію на 100 рин., з умовою кожного року відправляти за його здоров'я богослужіння /17/ 68).

Загалом, до 1867 р. на потреби Інституту надіслано 227 680 рин. і 69 ¼ кр. /167/ 69). Проте Василь Дідошак зазначав, що керівництво Комісії не належним чином провадило бухгалтерський облік, невчасно звітувало і “[...] Русь Галицька, котра на ту будову складала сотки тисяч, доси не знає автентично, колько коштувала та будова /215/ 70)”. Напевне лише те, що проект Народного Дому обійшовся дорожче, аніж передбачав на початках архітектор В. Шмідт.

Це навіть при тому, що збережено ряд фрагментів старої споруди, що надало новобудові досить цікавої форми. У строгій архітектурі Народного Дому відбилися риси бідермайєрівського напрямку, поєднаного з елементами романтизму, що простежується в аркатурному поясі і фланкуючих головний фасад вежах /207/ 71).

Святкове відкриття Народного Дому, було приурочене до початку вистав у

Львові театру “Руська Бесіда”. Редакція газети “Слово” поклала великі сподівання на цю подію, зазначаючи: “Се событие столь много мае значенья и доносности для народной жизни нашего отечества, що справ~дливо запов~дає ему вся современня Братія наша начало новой эры, нового лучше – развитого периода въ исторіи долго– и многострадавшего народа Руси /192/ 72)”. Церемонія посвячення закладу 17 березня 1864 р. розпочалась із літургії в Успенській церкві, яку відслужив крилошанин, пізніше – холмський єпископ, М. Куземський. Далі відбулось урочисте відкриття Народного Дому, на якому були присутні представники міської та державної влади, зокрема, галицький намісник. Степан Чернецький у своєму дослідженні подає таку картину того дійства: “Після сьомої години вечора зал Народного Дому заповнився по береги. Публіка сиділа у святковому настрої [...] Оркестр заграв державний гімн. Намісник підвівся, а тоді у глибині піднеслася друга завіса, й на екрані з’явився відбитий образ цісаря Франца Йосифа I укладу Корнила Устияновича. Діти, перебрані за янголів, вітали цісаря. Завіса спадала при невмовкаючих оплесках [...] /289/ 73)”.

Отже, у 1864 р. завершився перший період в історії Народного Дому, під час якого основна увага була зосереджена на спорудженні приміщення Інституту. Затяжне будівництво посіяло перші зерна сумніву щодо подальшої ефективності установи та викликало низку підозр у фінансових зловживаннях осіб причетних до спорудження будинку. Але незважаючи на це, галицькі українці, принаймні нечисленна інтелігенція, й надалі поклала великі сподівання на Народний Дім.

2.2. Статут

Головним завданням Комісії у справах Народного Дому, яка виникла після саморозпуску ГРР у 1851 р., стала підготовка до затвердження статуту організації. На засіданнях Комісії це питання періодично порушувалося, заслуховувались різні пропозиції та побажання. Одне з перших ґрунтовних обговорень статуту відбулося 17 листопада 1851 р. Саме тоді, у дискусії, започаткованій Й. Кульчицьким, члени Комісії у справах Народного Дому вирішили, що статут є нагальною потребою, однак додатково ухвалили проконсультуватися щодо правових питань у Відні /12/ 74).

Восени 1851 р. підготовлено і перший варіант статуту Народного Дому, авторами якого були Валерій Хомінський та Альберт Геллер. Згодом, напрацьований проект подано на ознайомлення митрополиту Григорію Яхимовичу. Його зауваження зачитано на засіданні Комісії і внесено у текст документа /3/ 75). З метою ознайомлення із статутом широкої громадськості, він друкувався в “Зорі Галицькій”, а М. Куземський наполегливо заохочував кожного русина висловлювати свою думку щодо змісту статуту, вносити поправки і зауваження /12/ 76).

Зрештою, документ підготували і з підписами М. Куземського, І. Лотоцького й І. Гуркевича 18 жовтня 1853 р. подали до намісництва. У першій статті (далі ст.) задекларовано мету Товариства, основним лейтмотивом якої значилось поширення серед українського народу освіти і сприяння його культурному розвитку /138/ 77). Вартим уваги є ст. 13 статуту, у якій йшлося, що майно Інституту є власністю всього українського народу у Галичині.

Характерно, що до цього майна зараховувалось не лише об’єкти цісарського дарунку 1849 р., але й подальші надбання Комісії /7/ 78). Важливо також те, що

влада не висловили жодних застережень щодо повної свободи Народного Дому у справі набуття і продажу маєтків. Це, зокрема, доводить тогочасна кореспонденція, а також записи у ґрунтових книгах /10/ 79). Оскільки у проекті статуту мова йшла і про плекання “релігійного духа” серед українського населення, то намісництво вирішило не затверджувати його і переслало документ на погодження до митрополита М. Левицького.

15 лютого 1858 р. Комісія відновила прохання про затвердження статуту.

30 січня 1862 р. намісництво звернулось до Митрополичого Ординаріату аби той разом з Комісією узгодив, при потребі виправив і завірив документ, звернувши увагу на “близшого опред~ленія виглядом случайной сь Домомь Народнымь созидаемой другой городской церкви” /145/ 80). Це рішення змусило Комісію у справах Народного Дому переглянути проект статуту і підготувати новий варіант документа (30 квітня 1862 р.), щоправда, остаточно питання стосовно церкви вирішити не вдалося. Невирішеними залишалися оплата священика, матеріальне утримання майбутньої церковної будівлі тощо/14/ 81). 22 липня 1862 р. погоджений Митрополичим Ординаріатом документ намісництво переслало державному міністерству (*Staatsministerium*), однак з приміткою, що за умови його схвалення, статут все ж вимагає змін /198/ 82).

23 лютого 1863 р. намісництво ще раз відправило проект статуту до Митрополичого Ординаріату аби той “объявив свое добромнiе у справі патронату церкви і парафії при наміренім інституті або другій греко-католицькій парафіяльній церкві /198/ 83)”. 20 квітня 1864 р., уже після погодження з Митрополитом, Комісія у справах Народного Дому звернулась до намісництва з проханням затвердити статут, оскільки будинок Інституту було зведено, тож виникла потреба у легітимізації Народного Дому. У листі, датованому 11 вересня 1865 р. читаємо, що Комісія у черговий раз “упрашае смирень~ше о благосклони~ше зав~домленіе чи речени статута високому правительству уже предложила дабы посл~ того комисіи возможно было урядови церкулярному отъв~ть подати /13/ 84)”.

Ситуацію із затягуванням прийняття статуту газета “Слово” пояснювала зміною прерогатив у діяльності Народного Дому, зазначаючи, що й народ інакше розуміє завдання Товариства /192/ 85). Однак сама Комісія вину поклала на владу, твердячи, що: “Комісія Дома Народного “Статута Института Народного” вь следствіе приказа високого Нам~сничества краэвого изь 30 с~чня 1862 ч. 5962 куда належало предложила. Однакожь до диссь рішення високого правительства и ихь затв~рдженіе еще не наступило. Сего ради Комисія не есть в состоянью желаемыи статута еже теперь предложити /2/86)”.

15 листопада 1867 р. в Австрії ухвалено закон, що регламентував діяльність товариств. Згідно австрійського законодавства всі товариства поділялися на дві категорії: політичні і неpolітичні. Відмінність полягала у тому, що членами політичних товариств не могли бути іноземці, жінки й малолітні особи. Крім того, політичним товариствам заборонено творити філії у провінції, тоді як неpolітичні товариства таким правом володіли. Тож, якщо врахувати й інші особливості, то можна стверджувати, що неpolітичні товариства мали дещо більше можливостей для свого розвитку, аніж політичні /295/ 87).

Закон 1867 р. вимагав, аби заява про намір створити товариство подавалась у письмовій формі разом із статутом майбутньої організації до намісництва. Статут мав обов’язково окреслювати мету та джерела фінансування товариства. У

випадку, коли намісництво не знаходило у тексті документу положень, що суперечили діючому законодавству, товариство отримувало дозвіл на діяльність, яку могло розпочати через чотири тижні після реєстрації. Водночас, закон давав дозвіл на проведення товариствами зборів, про які слід було повідомити місцеву владу не пізніше, аніж за 24 годин до їх початку. Остання мала відряджати на такі зібрання свого делегата (комісара), котрий володів правом отримувати вичерпну інформацію про діяльність організації. І, нарешті, останнім важливим моментом, що регламентував діяльність товариств, було положення, що забороняло ухвалювати на зібраннях рішень, які б суперечили кримінальному кодексу чи ухвалам місцевої влади/295/ 88).

Після затвердження 15 листопада 1867 р. в Австрії закону про товариства, що стало відголоском конституційних змін у державі, Комісія у справах Народного Дому виробила новий проект статуту інституції під назвою “Общество Русско–Народный институт под названієм Народный домъ во Львов~”. Одним з його авторів був Василь Ковальський – активний громадський і політичний діяч, родом із Бродів. У 1844 р. він вступив на філософський факультет руської духовної семінарії у Львові. За успіхи у навчанні він був висланий для продовження навчання у Відні, однак, зважаючи на революційні події 1848-1849 рр., повернувся до Галичини /202/ 89). Після закінчення навчання був відкликаний до Відня як перекладач законів при редакції “В~стника законъ державныхъ”. З 1858 р. – радник окружного суду у Перемишлі, з 1867 р. – радник крайового суду у Львові, згодом – радник вищого Крайового суду у Львові та дійсний надвірний радник найвищого судового та касаційного трибуналу у Відні /202/ 90).

Тож, під час голосування вирішено: “годити представленіє сочиненное сов. Ковальським, и то въ короткой дороз~ вицепредс~дателю ц. к. намісництва /14/ 91)”. Однак після цього розпочався непростий процес внесення поправок у документ. На засіданні Комісії від 9 жовтня 1868 р. розгорнулась дискусія навколо першої статті статуту, який мав дати визначення, що таке Народний Дім. Так, Діонісій Кулачковський (як виглядає із протоколів засідань – один з найактивніших дискусіантів під час процесу прийняття статуту) запропонував тлумачити Народний Дім як Інститут “[...] который вознам~еряеть соединенієм силъ умственныхъ русского народа /17/ 92)”. Натомість, В. Ковальський виступав за те аби записати у першій статті простіше: “Институт Русско–Народного Дома есть корпорація Русиновъ /17/ 93)”. Врешті–решт, першу статтю затверджено у вигляді: “Рускій народный Институт под названієм Народный Домъ – есть общество Русиновъ, котрое вознам~ряет рускій язык образовати, словесной діяльности посбособствовати, науки и искусства розвивати, и так просвіщеніє и нравственность межи русским жительством розпространяти /7/ 94)”.

Порівняно з початковими варіантами статуту, Комісія обмежилась виправленнями граматичного характеру, хоча окремі з них виглядають цікаво. Наприклад, з тексту була вилучена фраза “въ Галиціи”. М. Малиновський вважав конче необхідним замінити фразу “галицкий народ” на “русини”, хоч і погоджувався, що цісар подарував руїни університету і бібліотеки “властиво на ц~ли Русиновъ львовскихъ, затомъ Институтъ Руско–Народного Дома есть що–то приватное, отже не треба опасатися, що Выд~ль Краевой може когда–то взяти подъ свое управление /17/ 95)”.

Перший розділ документу в остаточній редакції ухвалено лише 28 листопада 1868 р., друга й третя – два дні по тому, наступні – лише у грудні. Суперечки виникли навколо умов прийняття до Народного Дому, зокрема, щодо вікового

порогу. Д. Кулачковський пропонував приймати у члени Товариства тільки повнолітніх, тоді як В. Ковальський обстоював право бути членами Народного Дому і неповнолітніх громадян, посилаючись на цивільне законодавство. Зрештою, Д. Кулачковський відкликав свою пропозицію /17/ 96). Натомість Ю. Лаврівський пропонував спростити пункт про членство, зазначивши лише, що: “Домъ Народный есть общество до которого каждый изъ Русиновъ сложивши жертву 10 рин. стаеся участникомъ всѣхъ правъ опредѣленныхъ статутами /17/ 97)”. Згодом норму, згідно з якою членом Народного Дому могли бути тільки русини, а не всі мешканці Львова досить образливо сприйняли поляки /299/ 98).

Великий резонанс отримав розгляд питання про покровителя Інституту. Д. Кулачковський вважав, що “законом ставити протекторомъ” Митрополита не доречно, бо доцільніше аби він обирався Загальними зборами. Його думку підтримали й інші члени Комісії, як–от Павлевич, котрий виніс пропозицію, щоб покровитель обирався на чітко визначений термін та пропонував погодитись із протекцією Митрополита, але обов’язково обмежити його права /17/ 99). У підсумку покровителем Інституту було вирішено залишити Митрополита, а за його відсутності – ці функції мав виконувати найстарший із діючих єпископів (ст. 7). Покровитель користувався почесним місцем на Загальних зборах Народного Дому, мав право виступу і право бути проінформованим щодо всіх поточних справ Товариства, у тому числі і майнових. Були визначені випадки, коли адміністратор Львівської Архиепархії міг представляти покровителя Інституту. Загалом, під керівництвом покровителя мали вирішуватися усі спірні питання всередині Інституту (ст. 15). Задля цього мав бути створений мировий суд, до складу якого входили, окрім покровителя, представник Ставропігійського інституту, по одному представнику руської інтелігенції з кожного боку та один представник капітули, призначений покровителем (ст. 68). Кожна капітула посилала також свого представника на Загальні збори і комісії “ухвальною иное употребленіе имѣнія Института” (ст. 16) /5/ 100).

Остаточо статут “Руского народного института подъ названіемъ “Народный Домъ” въ Львовѣ”, який складався з 14 розділів, що містили 76 статей, погодили 15 (27) жовтня 1868 р. Після того, як його підписали голова Комісії Йосиф Кульчицький, референт Василь Ковальський та секретар Онуфрій Лепкий, документ скеровано до намісництва. Останнє своїми рішеннями від 21 січня і 11 лютого 1869 р. прийняло ухвалу зареєструвати Народний Дім на основі запропонованого статуту. Однак в ухвалі було й застереження, яке стосувалося декрету Міністерства внутрішніх справ від 11 жовтня 1849 р., у якому йшлося, що: “Набуті права і зобов’язання руського населення м. Львова, щодо безплатно переданих йому згарищ колишнього університетського будинку з площею не можуть бути обмежені постановами цього статуту і взагалю порушені /198/ 101)”. У відповідь Комісія у справах Народного Дому запротестувала, що призвело до формального спрощення припису, який, однак, зберіг посилення на міністерський декрет від 11 жовтня 1849 р. /180/ 102).

Місцем перебування зареєстрованого Народного Дому визначено Львів (ст. 13). Водночас, Інститут отримав право розпоряджатися власною печаткою та гербом із зображенням золотого лева на синьому тлі з написом “Русскій Народный Домъ во Львовѣ” (ст. 14). Навколо зображення на печатці установи точилися довгі дискусії, починаючи ще з 1850–х рр. Серед пропозицій був, зокрема, малюнок хреста з написом “1848”, на чотирьох полях якого мали зображуватись головні завдання Народного Дому. Однак, ідею подати заповнені

поля не ухвалили, бо тоді печатка виглядала надто переповненою. Не підтримали також пропозицію відтворити на печатці лик святого – покровителя Інституту, якого ще планувалось обрати /184/ 103).

Згідно статуту діяльність Народного Дому мали забезпечувати бібліотека з читальнею, музей та кабінети з усіх галузей науки та мистецтва, друкарня, бурса, типографія “сь принадлежащими” закладами, науковий часопис руською мовою тощо. Серед завдань Інституту було й заснування стипендійного фонду для потребуючої учнівської і студентської молоді, “и при надаванні стипендій узглядняти также т~хь, которыи изьянымь, въ особенности же церковному зодчеству и церковному приукрашенію” (ст. 2) /5/ 104). Задля реалізації статутних вимог мало використовуватися майно Інституту. Передбачалось, що усіма доходами варто так розпоряджатися, щоб зростав “фондъ коренной” і утворився “фондъ запасный” (ст. 5) /5/ 105).

Засновниками і першими членами Народного Дому визначались члени “Комиссії управляющей д~лами” Інституту та другої міської церкви (ст. 8). На майбутнє, членом Товариства міг стати будь-який русин, котрий пожертвує 10 рин. (за раз чи ж по частинах), або “въ области руського языкословія или русской словесности вообще значительно заслужился или истинно причинился къ переводенію и усп~ванію ц~лей Института или къ посп~шествованію просв~щенія mezi Русинами” (ст. 9) /5/ 106). Члени Народного Дому мали записуватись у спеціальну книгу, а за особливі заслуги могли прийматись до керівництва закладу (*про зміну кількості членів Народного Дому див. Таблицю 2*). Ті ж “кто на ц~ль Института якій датокъ сложить или що небудь ц~нного подарить, стається благод~телем Института” (ст. 11) /5/ 107). Щороку мали відбуватися святкові богослужіння за упокій колишніх членів і благодійників закладу, двічі планували відправляти за всілякі потреби діючих членів і благодійників Народного Дому (ст. 19) /5/ 108).

Кожному членові Народного Дому надавались такі права: бути присутнім на Загальних зборах та обирати делегатів до Керівної Ради (далі КР), переглядати річні рахунки Інституту, висловлювати свої зауваження, виступати зі скаргами чи пропозиціями (усно або у письмовій формі) перед КР або ж Загальними зборами, підтримувати прийняття у члени чи порушувати питання про виключення зі складу Народного Дому, користуватися по можливості послугами всіма установами Інституту, отримувати один екземпляр річного звіту (ст. 18) /5/ 109).

Але окрім прав, члени Народного Дому мали і чітко визначені обов’язки, зокрема, у статуті йшлося про те, що: “полная ревность должна при пособствованіи ц~лей Института заявлятися /5/ 110)”. Окрім того, кожен член Інституту мав: дбати про поповнення музейних збірок закладу, поширювати серед народу освіту, заохочувати руську молодь до успішного навчання й особливо до “пильного пос~щеанія школи и церкви, щирого прил~жанія наукамъ и точного соблюденія церковныхъ обрядовъ якъ и прим~рного нравственно-религійного веденія жизни поощряти и заохочувати” (ст. 20) /5/ 111).

Позбавити членства у Народному Домі можна було за особистим проханням або згідно рішення КР Інституту: “Кого по причин~ злобного выступленія его противъ народности русской або по причин~ его умышленного препятствованія д~ятельности Института [...] /5/ 112)”. Виключений зі складу Народного Дому міг подати скаргу на рішення Інституту перед Загальними зборами, однак він не мав права “требовати зверненія свого дара или датка въ пользу Института принесшого” (ст. 21) /5/ 113).

Керівними органами Народного Дому були визначені Загальні збори

(Всеобщее Собрание членовъ Института”) і Керівна рада (“Управляющій Совѣтъ”). Згідно статуту Загальні збори мали збиратися щороку (по можливості у жовтні), а при потребі і частіше. Відкладати зібрання можна було не більше, аніж три роки (ст. 24). Засіданню зборів мало передувати урочисте богослужіння, після чого під керівництвом голови КР були передбачені вибори головуючого, його заступника і двох секретарів зборів. За умови виконання цих процедур Загальні збори оголошувалися відкритими. Вони мали відбуватися гласно, проте головуючий міг заборонити присутність слухачів. В обговоренні могли брати участь лише члени Народного Дому, представники капітул та Ставропігійського інституту (ст. 26) /5/ 114).

Загальні збори обирали контрольну (“испытующую”) комісію для перевірки звіту КР, фінансового стану Інституту, розгляду пропозицій і скарг. Статут не регламентував кількість спеціальних комісій (секцій), лише визначав, що їхня кількість залежатиме від потреби (ст. 27). Комісії обирали своє керівництво (“предводителя, справоздателя и письменоводителя”), після чого оголошували на Загальних зборах про своє уконституювання. Рішення на засіданнях комісій ухвалювались простою більшістю голосів. Пропозиція членів Народного Дому ставилася на голосування, якщо попередньо була обговорена й отримала щонайменше п’ять голосів на підтримку, а у разі внесення змін до статуту – 10 голосів (ст. 33) /5/ 115).

Наприклад, під час перших зборів Народного Дому 1872 р. затверджено склад едукативної комісії, головою якої став І. Наумович, а до її складу увійшли: Лев Мацелинський, Іван Озаркевич, Василь Долинський, Іларіон Роздольський. Було сформовано церковну комісію під керівництвом Діонісія Кулачковського у складі Добрянського, Олексія Радзикевича, Антонія Медвецького, Григорія Боднара. Постала також фінансова комісія на чолі з Георгієм Кмицикевичем (декан, парох у с. Гаї), до якої увійшли Теодор Лисевич, Іван Дудкевич, Іван Коростецький, Василь Чупка /19/ 116).

Загальні збори, як йшлося у статуті, “управильняеть всю дѣятельность Института про ближайшій періодъ”, а саме: вирішували найважливіші майнові питання, дозволяли брати позики, визначали розмір оплати для службовців Інституту, обирали голову, заступника та членів КР на наступний термін.

Дрібніші питання Загальні збори могли доручити виконати спеціальному Відділу, який складався із членів зборів, або ж КР (статті 34–35) /5/ 117). Загальні збори вважались легітимними, якщо на них з’явилося не менше 35 осіб (ст. 58). Свої рішення вони ухвалювали більшістю голосів, а у разі рівності голосів – вирішальною була позиція голови (ст. 59). Для зміни статуту необхідно було дві третини голосів, так само, як й ухвалення рішень, пов’язаних із використанням інститутського майна з метою незазначеною у статуті (ст. 60–61). Голосування на Загальних зборах могло відбуватися вставанням, піднесення руки, або ж за допомогою бюлетеня. Спосіб голосування визначав голова (ст. 62) /5/ 118).

КР була головним органом правління Народного Дому. Вона складалася з голови (*Див. Таблицю 1*), вісьмох радників (“совѣтниковъ”) (ст. 38) та чотирьох обраних заступників (ст. 39) /5/ 119). Кількість можливих переобрань до КР не обмежувалася (ст. 41). Цікавою була 42 ст. статуту, у якій визначалось, що члени КР та їх заступники “пріймаються всѣхъ трудовъ изъ пожертвованія для дѣль Института безъ требованья вынагороды /5/ 120)”.

КР обирала заступника голови Народного Дому та двох секретарів (не повинні

були бути членами КР), розподіляла обов'язки між членами Інституту (ст. 43–44). Засідання правління мало відбуватися щотижня (ст. 50), однак були передбачені і випадки скликання позачергового засідання, зокрема, якщо так вважав за потрібне покровитель закладу (ст. 51). Жоден член КР не мав права віддавати самостійні розпорядження, окрім тих випадків, коли загрожувала якась небезпека (ст. 54). Статутом визначено і перелік документації, що велася КР: протоколи засідань, пропам'ятна книга, інвентар, книга членів та літопис Інституту (ст. 55) /5/ 121).

До обов'язків КР належали: прийняття і виключення членів Народного Дому, влаштування богослужінь, підготовка до Загальних зборів (повідомлення про їхнє скликання і його причини), ведення діловодства, призначення, нагляд за діяльністю і звільнення обслуговуючого персоналу Інституту, репрезентація Народного Дому поза його межами, управління справами закладу, зокрема його майном, розміщення капіталів і укладення угод (статті 56–57) /5/ 122).

Особливе місце в управлінні Народним Домом займав Ставропігійський інститут, котрий міг посилати свого представника на Загальні збори, у склад мирового суду та комісії “ухвалящой иное употребление имения Института” (ст. 17). Більше того, у статті 71 передбачено, що у випадку припинення діяльності Народного Дому – в умовах, коли б не вдалося зібрати Загальні збори членів Товариства, – все його майно мало перейти до Ставропігійського інституту у Львові, щоправда із застереженням, що він “должен употребляти доходы сего имения только на человеколюбные, просветительные и благотворительные цели, определенные в артикулах 1 и 2 сего устава /4/ 123)”.

Зміст статуту Народного Дому згодом викликав ряд застережень, особливо з боку представників народовецького табору. В. Гнатюк з цього приводу писав: “Він (Комісія у справах Народного Дому – Г.С.) “тихцем” уклав статут Товариства, а не фундації, скликав своїх прихильників на збори, а не Русинів м. Львова, перевів на них прийняття статуту та вніс його до намісництва для затвердження. При “тодішнім малорозвиненім національнім життю” це не важко було зробити; проти статуту не було протестів і намісництво затвердило його [...] /210/ 124)”. Слід відзначити, що автор мав почасти рацію, бо раніше мова велась про якнайширше погодження статуту із цілим народом “яко объявь его вол~, и высоким правительством /192/ 125)”. Ідентифікацію Інституту з Товариством заперечував цивільний статут, що вбачав у фундації майно та мету для якої воно назначено фундатором.

Товариство могло виступати як тимчасовий адміністратор фундації, – наголошує В. Дідошак, але не бути повноцінним господарем /215/ 126). Весь статут Народного Дому побудовано таким чином, що поняття “Інститут” й “Товариство” виступають як тотожні поняття, тоді як термін “фундація” нехтується /10/ 127). Все це згодом стало предметом тривалих суперечок, у тому числі і судових, особливо під час змагання за контроль над Народним Домом між русофілами та народовцями.

Незважаючи на ухвалення статуту, скликання Загальних зборів Народного Дому затягнулося ще на три роки. З-поміж причин затримки КР називала смерть 1869 р. митрополита Спиридона Литвиновича та перемишльського єпископа Томи Полянського, переселення голови Комісії Й. Кульчицького зі Львова у провінцію, вирішення нагальних справ і навіть епідемії. Однак, ймовірно, має рацію О. Сухий, котрий твердить, що керівництво Народного Дому нерідко вдавалось до подібних пояснень у справах, які не вирішувалися просто через його бездіяльність /269/

128).

Тож, ухвалення статуту Русько–народного інституту Народного Дому у Львові означало юридичне оформлення товариства, з усіма правами та застереженнями передбаченими законом 1867 р. Водночас, це означало, що у Народного Дому відкривалися можливості не тільки для проведення культурно-просвітницької роботи, але й ведення фінансово–господарської діяльності.

2.3. Фінансово–господарська діяльність

Народний Дім планувався не лише як культурно–просвітницький Інститут, але й як досить міцна господарська установа. Ймовірно, галицькі русини зрозуміли, що втілення у життя, задекларованих при створенні Інституту культурно–освітніх проектів, вимагало чимало коштів, а покладатися лише на приватні пожертви було щонайменше неефективно. Тож немає нічого дивного, що Комісія у справах Народного Дому проводила активну роботу у напрямку збільшення нерухомого майна, яке за задумом її керівників, мало приносити згодом непогані прибутки. До того ж, Інститут майже з самого початку планував закупити будинки, що примикали до приміщення Народного Дому, з цілком благородною метою: “[...] дабы весь четверуголь уже Народному Дому принадлежал и становилъ одинъ мастокъ народный, на ц~ ли народныи, на запомогу молодежи, на заведенія народныи назначены [...] /146/ 129)”. Окремо Комісія визначила й критерій купівлі: “Передъ всемъ должны закуплены камяницы сами сплачоватся. Есть то дорога певна, аледуже долга /129/ 130)”.

У 1862 р. вирішено купити виставлену на продаж трьохповерхову кам’яницю, поруч із приміщенням Інституту. Справу купівлі керівництво доручило спеціально створеній комісії у складі Ю. Лаврівського, В. Хомінського та Й. Кульчицького, які полагодили всі формальності і невдовзі будинок за 29 000 рин. став власністю Народного Дому /145/ 131). А вже 13 жовтня 1863 р. вдалося придбати трьохповерховий будинок по вул. Краківській, 17, прибуток від здачі якого в оренду на 1913 р. склав 13 230 кор. /7/ 132).

На засіданні Комісії у справах Народного Дому 19 квітня 1866 р. піднято питання про купівлю іншого, суміжного з Інститутом будинку, власником якого був І. Леваковський /17/ 133). Одностайності щодо цієї оборудки серед членів Комісії не було. Якщо Й. Кульчицький обстоював думку про доцільність такого кроку, то І. Гушалевиц виступав проти купівлі, мотивуючи це високою ціною (38 000 рин.) /17/ 134). Все ж, будинок таки придбано, щоправда за суму трохи меншу від початкової – 20 000 рин., що пояснюється боргами, які шлейфом тяглися за кам’яницею /146/ 135).

15 червня 1866 р. Народний Дім закупив будинок по вул. Вірменській 3, прибуток за орендування якого у 1913 р. складав 18 029 кор. /180/ 136).

4 лютого 1872 р. придбано трьохповерховий будинок по вул. Корняктів 1, який згідно рішення Загальних зборів Товариства від 29 листопада 1885 р. перебудовано. Витрати, пов’язані з його будівництвом перевищували 23 098 кор., тоді як прибуток на 1913 р. складав 16 954 кор. /180/ 137).

16 липня 1881 р. на потреби Інституту Василянок закуплено будинок по вул. Зиблікевича, 30. У 1900 р. придбано будинок по вул. Краківській, 15, доходи від якого склали 8 744 рин. Три роки по тому власністю Народного Дому став трьохповерховий будинок на Курковій, 14, в одній частині якого містилась бурса, бібліотека та частина музею, а інша здавалась в оренду (на 1913 р. прибутки від

нього складали 20 000 кор.) /7/ 138).

30 квітня 1907 р. Народний Дім за 80 000 кор. закупив будинок навпроти церкви Преображення Господнього (вул. Краківська, 24). Зважаючи на критичний стан будівлі, вона здавалася у винайми за порівняно невелику суму грошей і переважно для дрібних орендарів, й тому не приносила бажаного прибутку /180/ 139). Власне, ці закуплені упродовж другої половини XIX ст. будівлі й склали єдиний комплекс споруд Русько–народного Інституту “Народний Дім” у Львові.

Починаючи з 1869 р. Комісія у справах Народного Дому, з метою отримання прибутків, почала здавати придбані нею будинки в оренду /44/ 140). Проте справжній “орендний бум”, як впливає із архівних документів, припадає на дещо пізніший період – рубіж XIX–XX ст. Керівництво Інституту пояснювало це зростанням фінансових потреб Народного Дому у міру того, “[...] як русское общество будетъ требовати усиленія дѣятельности его въ всѣхъ направленіяхъ /180/ 141)”.

Будівлі Інституту орендувались під різні потреби (магазини, склади, житло, ремонтні майстерні). Серед орендарів були львівські чиновники, відомі у майбутньому громадські діячі. Наприклад, 1 серпня 1888 р. до керівництва Народного Дому звернувся Кость Левицький з проханням надати йому в оренду дві кімнати у приміщенні по вул. Корняктів, 1, з річною оплатою 500 рин. КР відгукнулася на прохання, проте забажала оплату в розмірі 550 рин. /49/ 142).

1 серпня 1903 р. здано в оренду облаштовану кімнату по вул. Вірменській, міському чиновнику Василю Сиракузі (магістратський возний). Місячна оплата становила 16 кор., до того ж орендар щомісяця доплачував понад 9 кор. за меблі /53/ 143).

Однак, серед тих, хто орендував будинки Народного Дому переважали єврейські торговці та ремісники. Так, 1 липня 1902 р. Народний Дім здав в оренду кімнату по вул. Вірменській, 1 Ізраїлеві Бляуштейну. Згідно договору, сума оренди складала 21 кор. 60 гел. на місяць, а окрім цього, винаймач мав власним коштом провести у приміщенні ремонтні роботи /53/ 144). У 1904 р. кімнату в Народному Домі під складське приміщення для вина винаймав Макс Віксель, котрий сплачував 1 000 кор. у рік /43/ 145). Приміщення у будинку по вул. Корняктів, 1 винаймали торговець сукна Лейзор Фегенбаум (платив 2000 кор. у рік), годинникар Ізраїль Циппер (900 кор.), торговець порцеляни Герман Штикгальд (понад 630 кор.), а також українці Іван Вахнянин (1272 кор.), Костянтин Левицький (1 320 кор.) та Євген Озаркевич (1 248 кор.) /43/ 146).

Кімнати будинку на вул. Вірменській, 3 винаймали торговці милом Едуард і Юлій Фрідріхи (2 150 кор.), торговець сукнями Герман Рейсь (1630 кор.), літератор Іван Пелех (546 кор.), член Народного Дому О. Мончаловський (понад 1 067 кор.) та інші /43/ 147). Водночас у цьому ж приміщенні безкоштовно надано житло одному з керівників Інституту Василю Лаголі. З листопада 1906 р. чотири кімнати (вул. Корняктів, 1) винаймав за щомісячну платню 120 кор. секретар крайової Фінансової дирекції у Львові Лонгин Товт /53/ 148).

Протягом кількох місяців (травень – липень 1907 р.) керівництво Інституту вело тривалі переговори з фірмою “Сембратович”, що займалася палітурними роботами. Обидві сторони довго не могли погодити ціну найму, оскільки КР Народного Дому вимагала досить високу орендну плату – 1 500 кор. у рік /48/ 149). Врешті–решт, 15 вересня 1907 р. підписано договір про оренду з майстром фірми “Сембратович” Євстахієм Гетріцем, згідно якого, фірмі надавалося

приміщення з трьох кімнат по вул. Рутівського, 22, за ціною, визначеною керівництвом Інституту /48/ 150).

Окрім здавання в оренду кімнат приватним особам, Народний Дім орендував свої приміщення й культурно-освітнім установам, причому не лише руським (“Русске касино”, “Общество Русских Дамь”, “Общество Русских Женщинь”, “Жизнь”, “Академический Кружок”, “Муза” тощо), але й польським та німецьким товариствам. Причому неруським організаціям, зокрема, театрам, Народний Дім здавав будівлі навіть охочіше. З цього приводу газета “Правда” з обуренням писала: “[...] Тая сама інституція (Народний Дім – Г.С.) відступала безплатно салю для німецьких музикальних продукцій, віднаймала тую салю на пиварню (за що ще й до нині грошей не відобрала), віднаймала її німецькому театрови на представлення оффенбахівських *Schöne Helena* [...] /188/ 151)”.

Одним із найцінніших надбань Народного Дому, поряд з львівськими кам'яницями, стали села Білка та Костенів (Перемишлянський повіт) загальною вартістю 80 000 рин., які 1 листопада 1863 р. заповів на користь Інституту їх власник, доктор права Теодор Васькевич (застеріг за собою право до смерті проживати у с. Білка)*. Коли після смерті жертводавця його родичка Анна Котович подала прохання до керівництва Народного Дому надати їй безкоштовно приміщення для проживання (вул. Куркова, 14) як відшкодування за не отриману спадщину, то КР Інституту відмовила у проханні. Однак, в іншому випадку, аби задовольнити судовий позов вдови Т. Васькевича, Народний Дім був вимушений сплатити їй 1000 рин. замість відмови від претензій на маєтки Білка та Костенів /57/ 152).

Зважаючи на велику заборгованість, що тяжіла за маєтностями, керівництво Народного Дому закупило їх за суму 36 000 рин., взявши на себе зобов'язання сплатити існуючі борги /180/ 153). 8 травня 1864 р. підписано двохсторонній договір між Т. Васькевичем та представниками Народного Дому Й. Кульчицьким і Ю. Лаврівським, що забезпечив за Інститутом право матеріальної власності на маєтності /57/ 154). Наступного дня 9 травня 1864 р. з ініціативи Й. Кульчицького відбулось сільське віче громад Білки та Костенева, де було засвідчено передачу власності на користь Товариства, а вже 29 (15) червня 1864 р. Крайовий суд м. Львова визнав це право /57/ 155). З часом Народний Дім придбав ще декілька прилеглих до цих сіл земельних ділянок.

Основною умовою, яку висунув Т. Васькевич, було те, що після покриття усіх боргів Народний Дім мав використати дарунок для розвитку освіти, надання стипендій та допомоги малозабезпеченим українським учням. Так, заповіт гласив: “Нам~ренье такъ продаючи, якъ и купуючої стороны есть при томъ тое, чтобы въ такъ в~копамятномъ д~л~ не шукати власныхъ корыстей, но благородныи ц~ли поднесенья руской народности и ея просв~ты ширити [...]. Зъ той причины зъ обопольной угоды выразно застерегаеся, помянутыи добра лише Русинови въ посесію вынаймати и въ крайному случаю лише такому Русинови спродати” /192/ 156).

На власну адміністрацію у цих селах Народний Дім не спромігся, хоч такі пропозиції згодом неодноразово розглядалися на загальних зборах товариства /180/ 157). Починаючи з 1864 р. і упродовж тривалого часу інститутським майном у придбаних селах опікувався парох с. Білка Ігнатій Телішевський, діяльність якого неодноразово ставала причиною конфліктів з керівництвом Народного Дому. Зокрема, 27 жовтня 1884 р. КР подала на нього судовий позов, звинувативши священика у зловживанні своїми службовими обов'язками (справа

пов'язана із сіножатами) /58/ 158).

Згодом, фактично порушивши умови угоди з Т. Васькевичем, керівництво Народного Дому здало села Білку і Костенів, за винятком лісових угідь, в оренду євреям. Протягом 1888–1894 рр. села орендував Мойсей Фейерштейн (сплачував 5 000 рин.). Після завершення терміну оренди, на пропозицію М. Фейерштейна, маєтності передано у тимчасове користування до 1902 р. його родичам – Мойсею Адлеру та Ісааку Сафраню /59/ 159). З 1903 р. терміном на шість років с. Білка і Костенів були здані в оренду Якову Гальдману та Хаїму Граду /180/ 160).

Помістя Білку та Костенів Народний Дім прийняв у занедбаному стані. “[...] Вс~ бо пожитки ихъ, – йшлося у звіті Комісії за 1868 р.,– не покривали выдатковъ на утриманье ихъ въ ладу, на подактки, на отсотки капиталовъ занятыхъ на купленіе ихъ и оплаты аннуитетовъ тяжащихъ давнѣйшихъ займовъ, протое изъ другихъ приходовъ Института докладати треба было /133/ 161)”. На сплату боргів, проведення реставраційних й будівельних робіт у помістях Інститут затратив близько 44 000 рин. І лише з 1881 р. села Білка і Костенів стали самоокупними /180/ 162). Це дозволило Інституту поволі розбудовувати інфраструктуру у закуплених маєтностях. Наприклад, 24 березня 1878 р. С. Гавришкевич виступив із проектом побудови церкви Воскресіння Христового у с. Білка і вже невдовзі відбулося урочисте покладання наріжного каменя під майбутній храм за участю керманічів Народного Дому (М. Малиновського, А. Петрушевича, Т. Павликова, Г. Крижанівського, А. Левицького, Ю. Геровського та ін.) /56/ 163). За 1886–1887 рр. Інститут збудував у тому селі парафіяльний будинок, витрати на який склали понад 1 500 рин. /180/ 164).

Особлива увага керівництва Народного Дому була зосереджена на веденні лісового господарства у селах Білка і Костенів, що регламентувалось спеціальними інструкціями для лісника та адміністратора /180/ 165). Посаду лісника протягом 1864–1879 рр. обіймав Теодор Навроцький, діяльність якого суворо контролювала КР. Це засвідчував контракт, де поряд із визначеною сумою оплати – 120 рин., вказувалося на обов'язковості щотижневих звітувань лісника перед представником Інституту – парохом с. Брюховичі Йосифом Красицьким /61/ 166). Подібний стиль зберігся і в пізніших вказівках ліснику: “[...] безусловно повиноваться “Народному Дому” во Львов~ заступленному посредствомъ о. Адміністратора, долженъ быти въ служб~ в~рнымъ, пр~ лежнымъ [...] /42/ 167)”. Успішний розвиток лісового господарства сприяв тому, що у 1890–х рр. там засновано спеціальну школу, де займалися вирощуванням дерев різної породи /180/ 168). А 15 січня 1900 р. священик Іван Кузьмович – адміністратор сіл Білка та Костенів, запропонував керівництву Народного Дому кошторис на будівництво будинку для лісництва, згідно якого сума витрат мала скласти 4454 кор. 68 гел. /54/ 169).

Станом на 1896 р. у селах Білка та Костенів проведено меліораційні роботи, реставровано й збудовано ряд господарських будівель (гуральню, стодоли, а в с. Костенів полагоджено млин) /180/ 170). 9 квітня 1900 р. КР підписала договір про співпрацю з будівничим Леоном Ріхтером, котрий розробив проект будівництва млина і в с. Білка. Будівельні роботи планувалося завершити до 30 вересня 1900 р., затративши трохи більше 1300 рин. /54/ 171). Однак будівництво нових споруд викликало й чимало проблем. Наприклад, із завершенням будівництва житлового будинку у с. Білка, 30 жовтня 1896 р. виник конфлікт з Перемишлянським староством, яке встановило податок для Народного Дому за зведений будинок у розмірі 60 рин. на рік /60/ 172). У відповідь на це Інститут подав позов до Краєвої

скарбничої дирекції з метою оскаржити рішення Перемишлянського староства. Мотивуючи своє звернення тим, що сплата податку у такому розмірі “була б справжньою руйнацією для Інституту”, Народний Дім запропонував зменшити податок до 10 рин. у рік /60/173).

Загалом державний податок за маєтності Білка і Костенів у 1890–х рр. у середньому складав понад 1 400 рин., що на думку керівництва Народного Дому було надмірним, бо “рочный посесійный чиншь” становив лише 4 000 рин. /60/ 174). Бажаючи зменшити суму податків, КР неодноразово зверталось з відповідними проханнями до представників краєвої влади, однак всі старання були марними. Відтак, восени 1903 р. справу про оподаткування сіл Білка і Костенів розглядали на адміністративному трибуналі у Відні.

Інтереси Народного Дому репрезентував Михайло Крижанівський, стараннями якого дещо зменшено розмір раніше встановлених податків /60/ 175). Очевидно, як винагороду за це у травні 1905 р. Народний Дім орендував

М. Крижанівському приміщення в одному із своїх будників за досить помірну платню /53/ 176).

2 вересня 1909 р. Я. Гальдман – посесор сіл Білка та Костенева повідомив керівництво Інституту про намір власника с. Брюхович графа Ромера продати свою маєтність за 240 000 кор. /55/ 177). Як випливає з документів, Народний Дім ще наприкінці 1868 р. зацікавився с. Брюховичами (розташовані поблизу с. Костенів). Тоді питання про можливе придбання цього села обговорювалося на засіданні Комісії у справах Народного Дому, а для кращого ознайомлення із ситуацією відносно Брюхович туди вислано Й. Кульчицького та В. Ковальського /17/ 178). Справу, ймовірно через високу вартість села, так і не доведено до логічного завершення. Відмовився Народний Дім від свого задуму і в 1909 р., бо крім зазначеної суми, яку слід було сплатити за с. Брюховичі, Інституту довелося б погасити сільські борги – близько 100 000 кор. /55/ 179).

Аби покривати поточні витрати і забезпечувати функціонування культурно-освітніх закладів (музей, бібліотека, бурса) керівництво Народного Дому було змушене проводити активну діяльність у напрямку наповнення бюджету товариства (Див. Таблицю 3). Прибутки Народного Дому за характером надходжень поділялися на три категорії: постійні (пожертви з приходів, сплачені гроші за оренду приміщень, відсотки з цінних паперів), випадкові (продаж книг, заповіти) і позики. Їхня роль у формування кошторису Інституту була нерівномірною і вже у 1867 р. Комісія наголошувала, що “[...] вс~ наші припливы обмежены на наемныи чинши сь Дома Народного и закупленых камениць и на складки, которы вь т~сных временах, якіи теперь настали, рокь по року стали оскуд~вати [...] /130/ 180)”.

Керівництво Народного Дому з розумінням ставилося до зменшення приватних пожертв, визнаючи: “Есть то совсем природно, что всякій запаль сь часом остыгаеть, и такь и вь народ~ русскомь сталь прежній запаль остыгати, а вь сл~дствие того и складки уменшались ежегодно /129/ 181)”. Та все ж, пожертви з боку населення вважались й надалі головним джерелом поповнення кошторису Народного Дому. “На иную помощь над~тись не можемь – йшлося у Зверненні Комісії у справах Народного Дому до духовенства, – держава не им~еть обязанности всpirати народныи наши подвиги, а хотя бы и им~ла, то при теп~ршнемь состояніи финансовь не есть вь состояніи насъ вспомагати. Жіющіи на нашей земли люде не нашего рода чужего языка и обрада, несуть намь только борьбу о наше житіе народне, а не на помощь /129/ 182)”.

Зважаючи на це, вже у 1868 р. ухвалено рішення “[...] м~стцевыи собирательныи комиссії такъ мужескіи якъ и женскіи повсюду возобновити /130/ 183)”.

Окрім збору пожертв та операцій з нерухомістю, з метою отримання прибутків, Народний Дім вкладав “вільні” гроші у банки або ж переводив їх у цінні папери. Для прикладу, наприкінці жовтня 1887 р. в касі Інституту було 178 968 рин. 50 кр., з яких 27 943 рин. 30 кр. покладено на депозити Галицької ощадної каси і частково в “Общее рольничо-кредитное Заведеніе для Галиціи и Буковины”*. В останньому, зокрема, утворено чотири фонди: Лева Мацелинського (570 рин. 04 кр.), священика з Дорогошева Полянського (1 088 рин. 37 кр.), “Академического Кружка” (54 рин. 54 кр.), “Фонда покупки земель” (109 рин. 86 кр.). Сума у розмірі 77 845 рин. утримувалося в “ефектах” (цінних паперах) переважно в “Общем рольничо-кредитном заведеніи для Галиціи и Буковины” і була поділена на низку дрібних фондів. І, нарешті, 73 179 рин. 88 кр. зберігалась у вигляді “грамот” /180/ 184).

Пояснюючи свою активну діяльність у фінансово-господарській сфері, керівництво Народного Дому зазначало: “[...] Сов~ть нашего Института употребляль всякихъ стараній, дабы капиталы фондовъ и депозитовъ, подъ его управленіемъ находящихся, были ум~щены лишь въ такихъ эффектахъ, которыи дають лишь полную законную гарантію, – а съ другой стороны, чтобы им~ніе Института хотя въ части убольшилось /180/ 185)”. Загалом ж, з часу свого заснування і до 30 листопада 1890 р. загальна сума прибутків Народного Дому складала 1 091 594 рин. 32 кр. готівкою й 50 272 рин. 75 кр. ефектами. У той час загальні витрати склали 1 091 150 рин. 45 кр. і 49 547 рин. 70 кр. ефектами /180/186).

Видатки Інституту поділялися на чотири групи: податки і борги, виплати на адміністрацію (оплата праці “надзирателю Народного Дому”, двом сторожам, коменярам, прибиральникам і т.п.), поточні витрати (наприклад, святкування), канцелярію (у т.ч. поштові пересилки). Певний час, згідно імператорського дозволу, Народний Дім не сплачував за здійснення поштових пересилок, однак так тривало недовго – до ухвалення спеціального закону 1865 р. Комісія намагалась повернути це право собі, проте Міністерство торгівлі своїм рішенням від 14 липня 1866 р. відмовило у проханні /147/ 187).

З часом з’являлися й нові статті видатків, зокрема, після того як відкрито бурсу, музей, бібліотеку, розпочато будівництво церкви Преображення Господнього. Щоправда, коли проаналізуємо суми витрат на культурно-освітні цілі, то побачимо, що на них гроші втрачались за залишковим принципом.

Наприклад, у 1882 р. на потреби бібліотеки витрачено всього-на-всього 721 рин. 82 кр., тоді як на оплату праці службовцям Інституту виділено 2 166 рин. 49 кр. /180/ 188). Чимало коштів зі своїх прибутків Народний Дім вклав у будівництво другої міської парафіяльної церкви. Так, упродовж першої половини 1880-х рр. на спорудження храму йшло від чверті до половини бюджетних коштів. Але вже з 1885 р. витрати на церкву скоротилися і склали лише 5 367 рин. 27 кр. аби приблизно 6% від загальних витрат /180/ 189).

Протягом всього часу левову частку всіх прибутків Народного Дому забирали борги. Наприклад, лише у 1866 р. Інститут сплатив по боргах 67 926 рин. 84 кр. /130/ 190). Проте заборгованість Інституту була постійною, й аби вчасно її ліквідувати Народний Дім був змушений використовувати банківські кредити, причому не на дуже вигідних умовах. Причина полягала у тому, що інституція не

була зареєстрована як фінансове чи господарське товариство і не могла брати кредити на вигідних умовах у великих банках на зразок Австро-угорського чи Банку краю. Тому доводилось звертатись до малих банків, де кредитні відсотки були на порядок вищими /180/ 191).

Зважаючи на постійну нестачу коштів, прохання про позику грошей, так само як і клопотання про підвищення платні працівникам структурних одиниць Народного Дому здебільшого відхилялося. Щоправда, Інститут намагався виплачувати матеріальну допомогу особам, що найбільше йому прислужилися. Наприклад, таку допомогу у свій час отримували Олексій Палюх, Михайло Климертович, Богдан Дідицький та інші. Водночас, Народний Дім виплачував й одноразові стипендії дітям-сиротам галицьких священиків (в середньому 4–5 рин. кожному) /180/ 192). У середньому ж на рік Інститут на допомогу молоді витрачав близько пів тисячі ринських.

Опоненти русофільства часто звинувачували керівництво Народного Дому у неправдивості поданих фактів щодо фінансового становища Інституту, що друкувалися у тогочасній періодиці, або ж окремо у формі т.зв. “Справоздань” /210/ 193). Останні нерідко виходили і розсилались по регіонах із значним запізненням. Так, скажімо, фінансові звіти за 1861, 1862, 1863 роки розіслано лише 27 жовтня 1864 р. А “Справоздання” за 1866 р. Комісія у справах Народного Дому розіслала лише по деканатах “дабы [...] ошадити большой выдатокъ при большомъ накладѣ /148/ 194)”.

Аналіз господарських документів Інституту й справді нашттовхує на певні сумніви щодо прозорості розрахунків. Наприклад, у звіті про стан фінансових справ, що датований 26 листопада 1890 р. загальна сума прибутків Народного Дому за весь період існування не відповідає сумарному показнику розбитому по окремих статтях /180/ 195). Український публіцист Михайло Лозинський, зокрема, наголошував: “З тих товариств (Ставропігійський Інститут, Народний Дім та ГРМ – Г.С.)” нема ніякої користи для просвіти нашого народу, їх маєтки служать лиш на те, щоб москвофільські проводники мали з чого вигідножити /232/ 196)”.

Водночас, М. Миколаєвич, дещо перебільшено називав зібрані Народним Домом серед громадськості кошти “мертвим капіталом”, бо товариство “абсолютно нічого” не робило для освіти /239/ 197). Насторожує також те, що керівництво Народного Дому починаючи з 1905 р. взагалі не подавало зведених таблиць по прибутках і видатках, де детально б описувалась фінансово-господарська діяльність закладу, а обмежувалось коротким оглядом фінансових справ. Окрім того, звичним явищем стало перекидання коштів з одного фонду в інший, чи зміна призначення коштів, що породжувало чималу плутанину.

Наприклад, у зв’язку з декларованою нестачею коштів Комісія неодноразово брала гроші з фондів, призначених для дяків та вдів священиків /144/ 198). Тож, нині скласти вичерпну картину фінансово-господарської діяльності Народного Дому надзвичайно важко.

Зі свого боку, керівництво Інституту відкидало будь-які звинувачення у фінансових зловживаннях, твердячи, що “[...] она (Комісія – Г.С.) ніякого дѣла не предпринимаєтъ въ тайнѣ, ибо всѣ предметы съ изытіємъ поточныхъ попередно обдумываються на засѣданіяхъ, которымъ присутствовать всякому есть свободно, и що всякіи приходы и выдатки, справунки и работы точно записуются, и ніякіи выдатки самовольно не дѣются [...] /147/ 199)”. Однак, можемо припустити, що на тлі монопольного керівництва Інституту, та в умовах, коли навколо

Народного Дому оберталися як не як значні суми грошей, залишалось безліч можливостей використовувати фінанси не тільки з політичною доцільністю, але й зважаючи на приватні потреби (наприклад, у формі видачі стипендій чи спеціальних виплат “заслуженим” діячам Народного Дому).

Отже, Русько-народний Інституту “Народний Дім”, що виник у результаті “весни народів”, став однією з найстаріших культурно-просвітницьких установ у Галичині. Його засновником стала нечисленна на той час русинська інтелігенція Львова, яка прагнула створити потужний центр об’єднання всіх русинів краю з метою активізації культурного життя та збереження національної ідентичності. Власне, це бажання сповна відобразив і статут організації, згідно з яким Народний Дім визначено як товариство русинів, що прагне сприяти розвитку руської мови, освіти, мистецтва та моралі. Задля втілення цих завдань Інститут розгорнув активну господарську діяльність, акумулюючи значні суми грошей, яких, однак, не вистачало на втілення всіх задумів. Відтак, їхня реалізація набрала зтяжного характеру, викликавши критику серед громадськості.

РОЗДІЛ 3

ІДЕОЛОГІЧНА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВА

3.1. Русофільська національно-політична платформа

На організаційне оформлення національного руху галицьких українців безпосередній вплив мали революційні події 1848-1849 рр. Поступове надання йому політичного забарвлення активізували серед місцевої інтелігенції роздуми про власну національну сутність, як влучно підмітив Іван Лисяк-Рудницький, – “визначення змісту своєї недавно віднайденої руської індивідуальності /230/ 200)”. Цей процес ускладнювався тим, що в Галичині існувало відразу декілька аморфних національно-політичних орієнтацій, які перебували у постійній взаємодії: українська, австро-українська, польсько-українська та російсько-українська. Ця обставина відіграла визначальну роль у процесі формування національно-політичної платформи Русько-народного Інституту “Народний Дім” у Львові.

З часу заснування Народний Дім опинився під контролем старорусинів, котрі визначали діяльність і таких установ, як Ставропігійський інститут та ГРМ. Старорусинська течія викристалізувалась орієнтовно у 1850-х рр., а її представників нерідко називали “святюрцями”, за назвою греко-католицького кафедрального собору у Львові, з яким були пов’язані окремі її представники. Беручи до уваги, що серцевину цього напрямку становило духовенство, це надало всьому національному рухові галицьких українців чітко вираженого клерикально-консервативного характеру /280/ 201). Це можна пояснити тим, що греко-католицьке духовенство, як єдина освічена верства галицько-руського суспільства, було змушене взяти у свої руки провід національно-культурним рухом та виробити його ідеологію /275/ 202).

Подаючи образ галицького старорусина, А. Яринович, слушно змалював його, як “поляка по культур~, сь польськимь языкомь вь домашнемь быту, уніата по обряду, лояльного по отношенію к монархії гражданина и сторонника русского языка и литератур~ /294/ 203)”. Водночас, характеризуючи громадсько-політичні погляди старорусинів на прикладі члена Народного Дому Михайла Короля, Кость Левицький писав, що вони: “[...] у своєму патріотизмі боялися всяких новин, які б могли захитати національною душею нашого громадянина і повести її в круги “перекинчиків”, значить: відступників рідного народу /229/ 204)”.

Національні погляди старорусинів одночасно базувались на місцевому патріотизмі (невиразно ідентифікували себе східними слов’янами, а їхні національні прагнення не переходили меж Галичини), вірності австрійській владі, і лише окремі їхні представники “оглядались в бік Росії” /300/ 205). Втім, як видається, можливість ототожнювати себе з багаточисельним “руським” народом (у значенні панруський, а не російський) не дозволяла старорусинам побачити різницю між власне Росією та Україною /244/ 206).

Для усвідомлення багатьох із них вистачало розуміння того, що вони не поляки і вірнопіддані Австрії – австрорутени /277/ 207). Характерними рисами старорусинської ідеології було наполягання на таких формальних складових руської ідентичності, як візантійська літургія, юліанський календар, кириличний алфавіт з історичним “етимологічним” правописом /230/ 208).

Згодом до них додалися і деякі інші питання, що так чи інакше вкладались в рамки пошуку старорусинами власного національного “Я”. Старорусинство було,

до певної міри, наслідком “пограничної свідомості” частини галицько- руської спільноти, дислокованої на прикордонних землях, а відтак – змушеної упродовж віків вести боротьбу за виживання /195/ 209).

Поразка революції 1848-1849 рр. та відновлення союзу австрійського уряду з польською та угорською політичними верхівками за рахунок обмеження національних прав інших народів імперії (в т.ч. галицьких українців), спонукали до переорієнтації значної частини галицької інтелігенції на Росію. Таким чином закладено підвалини для домінування русофільської течії у національному русі Галичини, що стало можливим передусім через національну несформованість галицько-русинської інтелігенції /273/ 210). Уже пізніше, О. Мончаловський називав виникнення русофільської партії закономірним явищем: “[...] возникновение литературной объединительной партии в галицкой малорусской среде~ было явлением до того естественным, что могло бы не возникнуть лишь в том случае~, если бы Галицкая Русь была отд~лена сь колыбели своей национальной жизни безусловно непронцаемою ст~ной и крышей и оть остальной Руси, и оть западной Европы /171/ 211)”.

За обставин, що склалися, русофільські настрої старої генерації галицької інтелігенції вочевидь слід розглядати, як протиставлення “польськості” /200/212) і черговим етапом становлення національної ідентичності. Національні погляди представників русофільського табору виходили із сприйняття галицьких українців як частини “русского народа” /261/ 213). Але варто звернути увагу і на той факт, що поняття “русский народ” не сприймалося як синонім до слова російський чи московський. Тим більше, простежувалися елементи окремішності й інакшості від представників “русского народа” поза Галичиною: “Національно-историческая партія в Галичин~ никогда не называла себя “великороссами [...]”. Нась, сторонниковъ единства руського народа и его развития на національно-исторической почв~, даже наши противники называютъ “старороссами”, “москвофилами”, мы сами называемъ русскими галичанами или галицкими русинами [...] /171/ 214).

Непростий процес національної самоідентифікації галицьких українців не лише втягнув представників Народного Дому у дискусію щодо засадничих основ народної сутності, але й визначально відбився на ідеологічній платформі Інституту. Про саму ж платформу, як цілісну систему, можна говорити тільки за умови певних застережень, позаяк на ній відбилася політична ситуація у краї, а також відсутність стійких світоглядних переконань його членів. Яскравим свідченням цього є ситуація, що склалася після поразки Австрії у війні з Прусією (1866 р.), коли у результаті внутрішньополітичних потрясінь – перетворення Австрійської імперії на дуалістичну державу і фактичне запровадження польської автономії у Галичині, визріла потреба змінити стратегію подальшого національного розвитку /234/ 215).

Наслідком пошуку нових політичних орієнтирів стало наростання русофільських тенденцій у “старорусинському” таборі, а частина “старорусинів”, серед яких багато чільних діячів Народного Дому, стали відкрито проголошувати гасла національно-культурної єдності з Росією. У їхньому середовищі стала поширеною думка, що “краще втопитися у російському морі, ніж у польській калабані /213/ 216)”.

На думку А. Яриновича, “галицькій московській панславизмъ или, собственно русофильство вь политическомъ отношении былъ только неопред~ленной мечтой,

без программы и продуманной тактики /294/ 217)”. Завдання русофільської партії членами Народного Дому вбачалось у “[...] стараніи не только защитить русское население передь тлетворнымъ вліяніемъ полонизма и латинства и убійственнаго для національности и в~ры западнаго соціализма, но и путемъ просв~щенія самой себя и народа въ дух~ и направленіи, указанномъ исторією, развивать наши національныя силы /171/ 218)”. Зі свого боку, перший голова Інституту М. Куземський підкреслював: “[...] Мы не бавимся въ высокоу и глубокоу политику; намъ не было на гадц~ перетворяти картину Европы и глядати счастья по-за пред~лами отечества. Наша задача – хоронити старанно народность русску, плекати языкъ и письмо русское, блюсти отеческіи преданія и обряды, розширяти просв~щенные между народомъ русскимъ, а при всемъ и передь вс~мъ заховати незломну в~рность и преданность август~йшому монарс~. То было и есть нашою програмою /167/ 219)”.

У 1866 р. в газеті “Слово” з’явилася стаття під назвою “Поглядь в будущность”, яка стала своєрідним маніфестом галицького русофільства. Ймовірно її автором був член Народного Дому І. Наумович, котрого І.-П. Химка називає “батьком русофільства” /296/ 220). У статті, зокрема, йшлося: “[...] Для того есть мн~ніемъ нашим, що время уже переступити наш Рубиконъ и сказати откровенно в слух вс~мъ: Не можемо отд~литися хиньскимъ муромъ отъ братьей наших, и отстояти отъ языковой, литературной, церковной и народной связи со вс~мъ русскимъ міромъ! Мы не Рутены зъ 1848 року, мы настоящіи Русскіи; но як всегда біли, так есьмо и останемъ в будуще непроколебимо в~ рны нашому август~шому австрійському Монарху и св~тл~йшой династии Габсбурговъ /192/ 221)”. У такий спосіб “Слово” несподівано для багатьох задекларувало те, від чого воно послідовно відхрещувалося протягом попередніх п’яти років свого існування /257/ 222). Втім, з іншого боку, повною несподіванкою це вважати і не слід, позаяк не є таємницею, що “Слово” субсидувалося Росією (це, наприклад, визнає і російський дослідник Алексей Міллер) /240/ 223).

Опираючись на цю статтю, не важко виділити основні проблеми, які найбільше хвилювали русофілів: належність до “общерусского народа”, мова, література, церква (радше церковний обряд), лояльність до Відня і, зрозуміло, історія, де “объ принадлежности къ русскому народу наши предки находили въ исторіи [...] где часто упоминается о “русскомъ род~ /171/ 224)”. Так, Б. Дідицький, обґрунтовуючи тяглість “общерусской” традиції, зазначав: “Исторія нашего отечества поучае насъ, що передь п’яти стол~тіями была въ томъ краю нашомъ по вс~хъ селахъ, м~стахъ и городахъ сама Русь, исключительно только Русь, а въ той Руси были [...] сами Русины, рускіе по в~р~, по языку и по народности. По той то причин~ называемъ мы періодъ нашей Исторіи – русской періодъ, в~комъ Русско-народной самостоятельности и владычества /166/ 225)”. Водночас, А. Петрушевич вважав, що незважаючи на Люблінську унію 1569 р.: “Литовська Русь застерегла соб~ свои границы краю, свои Статуты свой рускій языкъ, для того не перестала быти отд~льнымъ народомъ [...] /124/ 226)”.

Погляди діячів Народного Дому на питання про приналежність галицьких українців до “общерусского народа” не виглядають однозначними: широкий спектр уявлень наближався, з одного боку, до ототожнення українців з росіянами, а з іншого – до визнання їхньої національної окремішності /243/ 227). І. Наумович зазначав: “Яко Словянинъ не могу въ Москв~ не вид~ти Словянь. Яко русской челов~къ не могу въ Москв~ не вид~ти русскихъ людей. А хоть я Малорусинъ, а

тамь живуть Великорусы, хоть у мене выговоръ малорусскій, а у нихъ великорусскій, то такой и я русскій, и они русскіи [...]” /192/ 228).

Найкраще цю дилему спробував розв’язати один з найпоследовніших русофільських діячів Інституту О. Мончаловський, котрий підмітив: “[...] Въ 1848 г. никто и не помышляль о такой самостоятельности малорусского народа, какую испов~дуютъ нын~шніе украинофилы. Но разв~ самостоятельность малорусского народа [...] можетъ исключать его принадлежность къ б~ лорусской и великорусской в~твямъ русскаго народа? /171/ 229)”. Водночас, поділяючи тезу слов’янофілів про недоцільність дальшого поділу слов’ян на дрібніші етнічні одиниці, русофіли категорично заперечували реальне існування східнослов’янських етносів (російської, української та білоруської), обстоюючи тезу про єдиний “общерусский народ” /264/ 230).

Важливим у контексті обґрунтування русофілами національної ідентичності галицьких українців, було питання етнічної тотожності з наддніпрянськими українцями. В одному з листів до Якова Головацького І. Наумович зазначав: “[...] Въ ц~ндре Украины духъ народа такой скверный, что наша Галиція несравненно больше русская и православная [...] Но самое удивительное это, что сочувствовать намъ Галичанамъ русской ид~е считается здесь только шантажомъ или сумашествіемъ [...] /102/ 231)”. Спільність наддніпрянських і галицьких українців, з-поміж іншого, вбачалася в мові та літературі. Д. Вінцовський з цього приводу писав: “Украинц~ суть такіи же Русины, якъ и мы /161/ 232)”. Чи не єдиним світоглядним бар’єром у визнанні абсолютної тотожності наддніпрянських і галицьких українців був релігійний чинник: перші переважно – православні, а другі – греко-католики. Однак об’єднавчим чинником слугувала мовна подібність.

Зважаючи на це, Ф. Свистун писав: “Прежде всего нужно навязати т~ сную духовную связь между австрийскою Русью и Украиною. Украинская простонародная литература уже языкомъ своимъ суть для галичанъ доступн~йшая, ч~мъ великорусская /175/ 233)”. Однак, попри все, русофіли намагались не виділяти українську спільноту з “общерусского моря”, застерігаючи: “Украинствовать значить: отказываться отъ своего прошлаго, стыдится принадлежности къ русскому народу, даже названій “Русь” “русскій”, отказываться отъ преданій исторіи, тщательно стирать съ себя вс~ общерусскія своеобразныя черты и стараться подд~латься подь областную “украинскую самобытность /172/ 234)”.

Безумовно, до формування такої позиції не в останню чергу спричинився польський фактор. Починаючи з 1848 р. рух галицьких українців вперше почав реально протистояти польським колам і склав альтернативу польським національним домаганням /196/ 235). Русофіли стали шукати у російських панславістських колах союзника у боротьбі проти поляків, звинувачуючи тих у всіх своїх бідах. Наприклад, Б. Дідицький вважав, що польське панування у Галичині спричинилося до ліквідації руської інтелігенції, внаслідок чого “[...] остался только попъ и хлопь /166/ 236)”. На його думку, лише завдячуючи політичним свободам 1848-1849 рр. галицькі русини зуміли “[...] по милости влад~ющою нами Императора Австріи въ галицко-русскихъ областяхъ его державы, воскрешати славный в~къ нашей Руси, той золотой в~къ нашего народа, коли вся интелігенція наша, была своя питоменно русска [...] /166/ 237)”.

Назагал, можна виділити дві лінії у ставленні діячів Народного Дому до

поляків: радикальну і помірковану. Виразником першої був І. Наумович, котрий, починаючи з 1860-х рр. упереджено ставився до всього польського, вважаючи, що “Польща на руской землі, то чистая утопія недозрѣлыхъ умовъ. Русинъ есть таки Русиномъ и о Польщѣ чути не хоче /192/ 238)”. Він допускав, що польсько-русинська згода можлива лише за певних умов, вузловим з яких було визнання на сеймі перед усією Європою руського народу та його прав. “Подъ такими условіями забыли бы ся давныи незгоды историческіи, а мы стали бы яко два розличныи, но братныи словянськіи народы, соединенныи духомъ любви, до дѣла истинной гражданської свободы /192/ 239)”.

Показовими у цьому контексті є і слова першого голови Народного Дому М. Куземського, котрий підкреслював: “Мы не боремся съ правительствомъ польскимъ на Руси, бо тое правительство давно уже минуло [...]. Мы не боремся съ народомъ польскимъ, которого впрочемъ почитаемъ, бо того народа тутъ на русской земли нѣтъ. Живеть онъ тамъ за Сяномъ и Вислокою. Мы боремся только съ духомъ польскимъ тѣмъ, который на нашу землю завѣялъ и намъ Русинамъ снову пута свои накинути хочеть [...] /167/ 240)”. Запорукою збереження національної ідентичності й успішного протистояння польським впливам громадський діяч вважав діяльність Народного Дому /167/ 241).

Представником поміркованої лінії у ставленні до всього польського можна назвати Ф. Свистуна, котрий виступав за компроміс з поляками: “[...] Уступки въ пользу русской національности возможны лишь при помощи поляковъ, приклонныхъ русинамъ. Щобы по крайней мѣрѣ у одной части галицкихъ поляковъ возбудити приклонность для галицко-русского дѣла нужно обратись съ ихъ требованіями, которые сводятся къ тому, щобы мы признали себе народомъ отдѣльнымъ отъ “россиянъ” и употребляли языкъ, отмытый отъ великорусского /175/ 242)”.

Загалом, розрив з польським минулим був неминучим і, природно, виглядав далеко непростим, оскільки за відсутності власного національного ідеалу багато представників тодішньої галицько-руської інтелігенції захоплювалися “польськими революційними мріями /268/ 243)”. Втім чимало галицьких українців, які до “весни народів” зазнали сильних польських асиміляційних впливів, з середини ХІХ ст. стали переосмислювати свою національну ідентичність, заперечувати свою польськість, та усвідомлювати себе частиною Галицької Русі /278/ 244).

Яскравим прикладом такої реінкарнації є уже не раз згадуваний І. Наумович, котрий, пояснюючи свою світоглядну еволюцію, писав: “[...] Въ Польщѣ видѣли мы самую найбільшу мученицу за свободу, и такъ польській духъ пріймався и ширився межѣ сынами и будущими предводителями русского народа /186/ 245)”. Цікаво, що за свої пропольські патріотичні ідеї І. Наумовича, як і Т. Дудикевича, виключено з Львівської духовної семінарії /223/ 246). Причину свого “духовного зламу” діяч Народного Дому пояснював наслідком дискусій із селянами с. Заліщиків, куди у результаті революційних подій переїхав до родини. Саме вони сприяли його переконанню у недоцільності пропольських симпатій: “Ажъ тепер я сталъ тверезо роздумувати о Польщѣ. Я не зналъ еще нашего народа, ибо николи не бывалъ на селѣ, николи не малъ сношенія съ людьми [...] /192/ 247)”.

Подібну еволюцію поглядів пережив і Б. Дідицький, на зміну національної орієнтації якого найбільший вплив справив, за його ж переконанням, вірш А. Петрушевича “Братьямъ Русинамъ”, надрукований у “Зорі Галицькій”. “[...]”

Чудно-наивный, русско-патріотичний духъ сего стиха, прочитанный мною в мае 1848 г., Всего больш повліяль на мене, тогда 21 л~ тнего молодца, що я изъ завзятого Ляха сталъ Галицкимъ Русиномъ, а посл~ в томъ же году и всерусскимъ русином /121/ 248)". Та, очевидно, причини еволюції національних поглядів того часу були значно глибшими, аніж ті, що змалювали І. Наумович та Б. Дідицький. Проте незаперечним фактом є те, що починаючи з другої половини 1860-х рр. формула "*gente Ruthenus, natione Polonus*" була серйозно підважена /297/ 249).

Полонофільство окремих діячів Народного Дому було закономірним наслідком історичного розвитку української нації, обумовлене конкретними обставинами: втратою державності, тривалою роз'єднаністю та підневільним статусом українських земель, низьким рівнем національної самосвідомості й політичної активності /278/ 250). Відособлення ж від польськості, що згодом переросло у відкриту конфронтацію, мало далекосяжні наслідки для всього національного руху галицьких українців. За логікою багатьох польських політиків, на політичній сцені старого протистояння двох "історичних" націй – польської та російської – не було місця для третьої, тому українських "будителів", що претендували на окремішність від поляків, відразу зачисляли до протилежного табору /257/ 251). Самі ж русофіли були змушені виправдовуватися і спростовувати закиди та звинувачення з боку поляків у поширенні русофілами "ідей московщини", схизми з намірами "[...] абы народность руску въ краю, въ В~дни и въ Рим~ дискредитовати [...] /170/ 252)".

Таке оправдання наштовхує на думку, що проросійські настрої частини галицької еліти були, принаймні на початку, своєрідним способом компенсувати комплекс неповноцінності відносно "державної" польської нації /243/ 253). Зараховуючи себе до "общерусского народа", галицькі русофіли прагнули протиставити полякам культурну спадщину попередніх історичних епох, трактуючи себе їх законними спадкоємцями: "[...] Признаемъ своими плоды тысячелетней культурной работы всего русского народа /172/ 254)".

Важливими чинниками переорієнтації на Росію були також: політична вагомість Російської імперії на міжнародній арені, кількість населення і територія, які суттєво переважали набутки поляків та спільність історичного етноніма "руський" /233/ 255). Утім, заслуговує на увагу і думка М. Павлика, котрий зазначає, що "ані галицькі москвофіли не в силі зробити щось корисне та тривке для теперішнього російського правительства, ані російське правительство не має найменшої причини помагати теперішньому руському рухови в Галичині /248/ 256)".

Ідея "руськості" сприяла виокремленню галицьких українців з польської спільноти, проте вона вимагала формування (переосмислення) складових нової національної ідентичності. Неприйняття у кінцевому результаті австрійської формули "рутенської" ідентичності, очевидно, можна пояснити усвідомленням того, що галицькі русини не змогли б витримати культурних змагань з поляками і були б асимільовані /221/ 257). О. Мончаловський з цього приводу писав: "[...] Русская партія только въ 1866 г. сбросила съ себя иго так называемого "рутенизма", т. е. отособленности не только отъ остальной Руси, но и отъ малороссовъ въ Россіи – "рутенизма", навязанного ей гр. Стадіономъ въ 1848 г. [...] /171/ 258)".

Однак, навіть відкинувши ідею "рутенської ідентичності", русофіли й надалі зберігали лояльність до Австрійської держави і її цісаря зокрема.

Програмний характер мали слова І. Наумовича: “[...] мы всегда Австрии были и есьмо и будьмо в~рны /192/ 259)”. З огляду на це, цікавими є мотиви декларативної австрофільської позиції чільних діячів Народного Дому. І. Наумович, котрий у свій час був депутатом австрійського парламенту, резюмував: “Къ сожал~нію, въ Австріи есть сумный обычай, что національные права не роздаются вс~мъ народностямъ въ равной м~р~ изъ государственного принципа безусловной справедливости, а лишь якъ вознагражденіе за лояльность или всл~дствіе боязни передъ опозиціею, а потомъ въ наказаніе за уроненую нелояльность назадъ отнимаются, именно же, если т~ народности слабыи и не въ состояніи себе защищати [...] /192/ 260)”. Подібні міркування висловлював і Б. Дідицький, котрий був переконаний, що “такимъ то способомъ мы лояльно и легально исполняемъ и заодно исполняти будемъ задачу, вложенную на насъ требованіемъ нашей отечественной Исторіи: мы творимъ д~ ло возрожденія Галицкой Руси въ пред~лахъ Австріи [...] /166/ 261)”.

Не менш важливим поясненням лояльності до офіційного Відня може слугувати бажання русофілів своїм австрофільством мінімізувати негативні наслідки промосковської орієнтації. “Триматися преданой намъ предками нашими в~рности и приданности къ Австріи и ко Август~йшой Династии Австрійской [...] такъ, чтобы не дати позора, абы насъ о якісь сепаратистични стремленія посуд жовано” – говорив М. Малиновський /170/ 262). Зважаючи на такий підхід у справі, І. Франко називав русофільство (в оригіналі москвофільство – Г.С.) “нещирим і неморальним, в своїй основі – дволиким” /284/ 263). Зі свого боку О. Терлецький наголошував: “[...] Вони “боролися” з поляками, але тільки за поміччю правительства; вони хотіли закладати народні школи, але тільки за поміччю правительства; вони багато говорили і політикували у соймі і раді державній, але говорили і політикували тільки так, як того хотіло правительство. Замість стояти на стороні народних інтересів, вони пішли у правительственні лакеї /272/ 264)”.

Аналізуючи причини та прояви австрофільства у середовищі тогочасної русинської інтелігенції Галичини, не слід відкидати і фактора вдячності цісарю за дозвіл заснувати Народний Дім у Львові. Наприклад, з нагоди освячення Преображенської Церкви керівництво Інституту адресувало листа імператору Францу Йосифу І, у якому виразило почуття вдячності та вірнопідданства австрійському престолу. У листі йшлося: “Управлящій Сов~ть русско- народного Института “Народный Домъ” во Львов~ считаеъ своимъ священнымъ долгомъ, станувъ отъ имени вс~хъ членовъ сего Института и отъ имени всего русского населенія края передъ Высокимъ престоломъ Вашего ц~ сарского Величества [...] полныи преданности чувства искренн~йшого благодаренія, незломной в~рности /39/ 265)”.

У 1880 р. Народний Дім разом з іншими товариствами галицьких українців (“Просвіта”, “Галицько-руська Матиця”, “Ставропігійський Інститут” та “Руська Рада”), взяв участь у святкових заходах з нагоди століття з дня вступу на престол Йосифа II. Загальні витрати, пов’язані із цим святкуваннями становили понад 350 зол. рин., а частка Інституту складала 35 зол. рин. /37/ 266). Народний Дім був безпосередньо причетний до організації приїзду імператора Франца Йосифа І до Львова. Заради цього, створено “Рускій Комитет для прийнятія Его Величества во Львов~”, куди увійшли В. Ковальський, А. Добрянський, М. Малиновський, Т. Павликов, С. Гавришкевич та інші. Комітет неодноразово заохочував населення

Галичини взяти участь в урочистостях, присвячених цісарському візиту, що був запланований на 14 вересня 1880 р. Що цікаво, вимагалось аби усі, хто бажав потрапити на зустріч з імператором були обов'язково зодягнені у святкові національні костюми /100/ 267).

У зв'язку з приїздом цісаря, КР Народного Дому 22 липня 1880 р. відіслала прохання до намісництва про включення у програму відвідин цісарем також Інституту /38/ 268). Аналіз архівних документів засвідчує, що керівництво Народного Дому дуже ретельно готувалося до прийняття імператора: у приміщеннях закладу проводилися реставраційні роботи, закуповувалися відповідні спорядження, зокрема тканини для пошиття святкового одягу бурсакам та для хоругв /38/ 269). Приготування виявились не даремними – 14 вересня 1880 р. Франц Йосиф I відвідав Народний Дім, де йому на оглядини запропоновано план будівництва Преображенської Церкви /174/ 270). Згодом, після урочистого прийому в Інституті цісар відвідав гімназію при Народному Домі /293/ 271).

На зустрічі з імператором керівництво Інституту вкотре наголосило на своїй вдячності та відданості цісарському престолу. Зокрема, у промові тодішній голова Народного Дому В. Ковальський зазначав: “Прад~дняя в~ рность и непокалебимая преданность к Вашему Величеству и Вашей Всевысочайшей Династии, якъ были, такъ суть и повсегда будутъ неоспоримымъ свойствомъ характера ц~лой Галицкой Руси /36/ 272)”. На згадку про перебування цісаря в Галичині Народний Дім навіть планував видати книгу, де б детально описувались відвідини та зустріч імператора у різних куточках краю /111/ 273). Потрібно, однак, зазначити, що рік перед тим член Народного Дому Теодор Білоус підготував книгу під назвою “Цісар Франц-Йосиф I”, приурочену до 25-ліття з нагоди одруження імператора. Автор не приховував своїх абсолютистських поглядів, підкреслюючи, що цісар “[...] не все може Самъ сд~лати, ограничивши Себе добровольно законами конституційними /158/274)”.

Таку, здавалося би непохитну відданість австрійській владі затьмарили події 1882 р. у галицькому селі Гнилички, де під впливом русофілів місцеві парафіяни оголосили про намір перейти на православ'я. На думку В. Площанського, цей крок мав слугувати доказом “стремлення Галичань к политическому соединению съ заграничною Русью /173/ 275)”. Жителі цього села хотіли мати свою парафію, але проти цього виступав настоятель парафії, до якої у той час належало село, і львівська консисторія. Тоді селяни поскаржилися своєму поміщику графу Делла Скала, православному румуну, котрий запропонував їм перейти на православ'я, обіцяючи привести священника з Буковини /251/ 276). Прохання до адміністрації й місцевих епархіальних властей греко-католицької (Львів) і православної (Чернівці) написав І. Наумович, назвавши православ'я “вірою наших батьків /177/ 277).

Однак, австрійська адміністрація вжила рішучих заходів щоб запобігти подібному переходу, домігшись відставки митрополита Йосифа Сембратовича та відсторонення найактивніших прихильників русофільства від керівництва церквою. Більше того, висунувши звинувачення у російському панславізмі та спробах відірвати Галичину від Австрії і приєднати її до Росії (у цьому наполегливо переконували тогочасні опоненти русофільства) /211/ 278), були заарештовані провідні діячі Народного Дому І. Наумович, В. Площанський, О. Марков, а також А. Добрянський з дочкою Ольгою Грабар, що проживали на той час у Львові (звідси і назва – “процес Ольги Грабар”) /152/ 279).

Судовий процес закінчився 17 липня 1882 р. відхиленням звинувачень у

державній зраді. Однак суд присяжних визнав І. Наумовича, В. Площанського і двох селян с. Гнилички винними у підіривних діях (порушення “громадського спокою”), спрямованих проти Австрійської держави. І. Наумович отримав вісім місяців ув’язнення з одноразовим постом що два тижні. Реагуючи на оголошення вироку, підсудний назвав головним недоліком Австрії те, що: “Еи конституція не знає народовъ, но короннии краи, а въ тѣхъ коронныхъ краяхъ пануе тотъ, кто сильнѣйшій, слабшій же борется безъ надѣи /152/ 280)”.

Внаслідок адвокатських клопотань, після шестимісячного позбавлення волі І. Наумовича звільнено під заклад у сумі 600 золотих.

“Процес Ольги Грабар” мав не так правові, як політичні наслідки, завдавши удару по русофільській ідеології, та розвіявши міф про “патріотизм і вірнопідданство” лідерів “старої Русі”. Розслідування та суд, за словами І. Лисяка-Рудницького, показали дворушність староруських лідерів, які публічно завжди стверджували свою вірність австрійській імперії і католицькій церкві, будучи таємними прихильниками Росії та православ’я /230/ 281). Зі свого боку, русофіли переконували, що: “[...] Весь процесс заблаговременно обдуманый и приготовленный, былъ необходимъ для того, чтобы доказать, что Галицкая Русь – не Русь, что она этнографически не имѣетъ ни малѣйшей связи съ Россіей /201/ 282)”.

“Процес Ольги Грабар” став початком занепаду русофільської ідеології, поразкою старої генерації святоюрців, яка подібно Австрійській імперії не змогла оправитися від поразки під Садовою /296/ 283). Як писав І. Франко: “Станула перед нами у всій своїй відразливій погані стара Русь, генерація “кшиторів і благодітелів Галицької Русі”, [...] та генерація, що здвинула Руську Матицю і Народний Дім і лишила нам у спадщині боротьбу за обряд, за азбуку, за мову і правопись, генерація 50-х років /285/ 284)”.

Хоч позірні прояви австрофільства з боку Народного Дому мали місце і після 1882 р., вони виглядали суто кон’юнктурними, як наприклад, організація зустрічі у Львові у липні 1887 р. австрійського архієпископа Рудольфа /179/ 285). Про це, зокрема, говорив і сам голова Народного Дому В. Ковальський, котрий осмілювався навіть критикувати намагання частини русофілів (переважно старої генерації) зберегти комфортно для себе становище /242/ 286).

Своєрідний ренесанс австрофільства у середовищі Народного Дому припав на 1908 р., коли на засіданні КР Інституту ухвалено рішення про святкування 60-річного ювілею Франца Йосифа I. З цієї нагоди засновано спеціальний фонд “Ювильейная приданочная фундація имени Его Величества Императора Францъ Иосифа I” на потреби руських сиріт. 15 листопада 1908 р. Народний Дім з нагоди цісарського ювілею організував святковий концерт, а 2 грудня того ж року у церкві Преображення Господнього за присутності керівництва Інституту відбулася урочиста літургія з нагоди 60-и річчя правління Франца Йосифа I /40/ 287). Важко судити чи був це простий збіг обставин, чи ні, але 1908 р. характеризувався посиленням проросійської орієнтації з боку частини галицьких русофілів, які показним австрофільством, не виключено, хотіли лише відвернути увагу від справжнього змісту своєї діяльності.

Повертаючись до подій у Гниличках, слід мати на увазі, що це був один з епізодів (безумовно найпоказовіший) так званого “обрядового руху”, який І.-П. Химка трактує як модифікацію греко-католицизму /282/ 288). За його ж образним визначенням, на той час уніатська церква мала “православне обличчя, римо-

католицьке громадянство, і освічену австрійську душу /297/ 289)”.

Головною запорукою збереження національної ідентичності частина представників Народного Дому вважала вирішення обрядово-релігійних проблем, вбачаючи в церковній організації єдину оборону проти польського наступу /227/ 290). Обряд на той час залишався надзвичайно важливою, якщо не головною ознакою національної ідентичності. Прийнятий при хрещенні, його не можна було змінити протягом життя, особливо після того, як Габсбурги змусили церковні власті контролювати перехід з одного обряду в інший /281/ 291). Відтак, на актуальності збереження греко-католицького обряду від зовнішніх впливів писала ще у 1848 р. газета “Зоря Галицька”: “Мы Русины не гадаемо о мятежь, мы хочемо въ споко~ народность нашу рускую [...] вольно якъ наибширн~йше при теперешной конституції розвинути и в~ри нашей православной вотъ скаженія боронити /184/ 292)”.

Активізація руху за очищення обряду припадає на початок 1860-х рр., коли, будучи спровокованими поляками, ініціатори церковних реформ, розпочали жваву кампанію з обґрунтування нагальності змін за допомогою русофільської газети “Слово”. Характерно, що проблема очищення обряду від накиннутих “латинських” нашарувань носило актуальний характер при кожному політичному пошавленні, як-от під час революції 1848-1849 рр. /260/ 293).

Втім, у 1860-х рр. це питання поставлено значно гостріше. І. Наумович переконував, що “поневолена Русь” має два вибори – “или стати Русію, прийняти обрядъ и языкъ отецъ твоихъ [...], или быти политическим нич~мъ, призракoмъ /192/ 294)”. Відтак, писав І. Наумович, або: “[...] станемъ народомъ съ сознаниємъ своей народности и скинемъ давящее насъ ярмо, накинненное іезуитами, или остатись намъ дальше рабами, та погибнути и оставити по соб~ безчестную память въ исторіи /192/ 295)”.

Природним наслідком бажань очистити обряд стали розважання навколо причин, які власне привели до надмірної латинізації. Так, майбутній голова Народного Дому М. Малиновський вину за це поклав на уніатських священників. Він зазначив: “Изв~стно, що мирское, Русско-униатское духовенство находилося въ глубин~ нев~жества, а тое премного пособствовало къ глубокому паденію обряда греческо-словянского, католического въ Руси /169/ 296)”. Натомість І. Наумович наголошував, що з часу Берестейської унії, обряд опинився під дією головно двох стихійних сил – єзуїтів і Польщі. Перші, не задовольнившись унією, намагались “поперетягувати” найвідоміших у краї людей у латинський обряд, твердячи, що східний обряд є “хлопським”. Польща ж, зі свого боку старалася, знищенням грецького обряду, стерти відмінність між польськими і руським народами /192/ 297).

Не залишилось поза увагою і роль офіційного Відня стосовно підтримки греко-католицького обряду. У публікації “О обряд~ греческо-словенскомъ католическомъ” М. Малиновський переконував, що політика австрійського уряду завше була спрямована на захист уніатського обряду в Галичині. Цю тезу автор підкріплював багатьма історичними фактами, наприклад, рішенням 1774 р., згідно якого сповідники греко-католицького обряду прирівнювалися у правах до вірних латинського обряду, відновленням у 1808 р. Галицько-руської Митрополії та патент від 4 березня 1849 р., що забезпечував повну релігійну рівноправність (свобода віри) /168/ 298).

Окремим аспектом обрядової дискусії стало ставлення до Берестейської унії та зверхності Риму. Представники обрядового руху були переконані, що унією 1596

р., було забезпечено непорушність грецьких обрядів, тобто її прийнято лише як догматичну і без всяких змін в обряді /192/ 299). Інша справа, що Рим порушив задекларовані умови і став насаджувати елементи латинського обряду. Тому І. Наумович у своїх статтях переконував, що віра греко- католицька є одна, але обрядів – два: східний і західний, і закликав бути вірними Римському Престолу “[...] хотя обрядъ нашъ греческій приведемъ по воль тогоже Престола на древній ладъ /192/ 300)”.

Як виглядає, ініціатори обрядового руху опинились у дуже непростій ситуації, адже були постійно змушені не лише відкидати домагання польських лідерів виступати від імені українського населення краю, але й оправдовуватись від звинувачень у тяжінні до схизми, оскільки очищення обряду “поведено невідповідною дорогою” – без згоди церковних властей /267/ 301). Один із учасників дискусії Д. Вінцовський вважав, що сам Митрополит Григорій Яхимович був прихильником очищення обряду, але під тиском Риму вимушено відмовився від цієї ідеї /162/ 302). До того ж відновлення “первісної чистоти греко-слов’янського обряду” не було єдиною візією на розвиток Греко-Католицької Церкви, адже паралельно існував фактично взаємовиключний погляд – тісна інтеграція з католицьким світом і латинізація /276/ 303).

В середовищі прихильників реформи релігійного обряду не було однастайності щодо тих кроків, які необхідно здійснити. Судячи з дискусії, що відбувалася у той час, виглядає, що ніхто з “обрядовців” достеменно не уявляв механізми змін. Назагал, можна виділити більше як три десятки положень, які мали переглядатись. Обрядовці, з-поміж іншого, виступали за: клякання та використання дзвінків під час Служби Божої, прийняття Святого Причастя на колінах, а не стоячи; проти заборони священикам носити бороди і довге волосся, миропомазання і читання Євангелія лише у Царських воротах, відправи кількох Служб в одній церкві одночасно, посту у суботу і неділю /211/304).

Аргументуючи позицію реформаторів, лідер обрядового руху І. Наумович вважав, що дзвінків під час Богослужіння не потрібно використовувати, позаяк вони відволікають увагу під час літургії, яку мали завжди співати, а не читати. Існували церкви, у яких свавільно скорочувався час відправи, духовенству надано право здійснювати тайну Євхаристії тричі на день /250/ 305). Тож, аби хоч якось виправити ситуацію, І Наумович переконував, що священики грецького обряду мають наслідувати Ісуса Христа: носити широкий одяг, довге волосся і бороду “[...] по примѣру святыхъ угодниковъ Божихъ восточной Церкви /192/ 306)”.

Природно, діяльність обрядовців не залишилась поза увагою церковних ієрархів. У січні 1862 р. митрополит Г. Яхимович видав пастирське послання, що складалося з 4-х положень: заборонялися всілякі перекручення в обрядах і відправах; ліквідувалися самовільно впровадженні окремими священиками зміни у Богослужіння; усім деканам та настоятелям було наказано наглядати за виконанням цих постанов; пропонувалося утриматися від очищення обряду та рішення духовного Собору /211/ 307).

Та якщо позиція Г. Яхимовича виглядала досить поміркованою, то новий митрополит Спиридон Литвинович розпочав активніший наступ на діяльність обрядовців. 4 грудня 1863 р., була проголошена “Конкордія” – постанова Риму у справі обрядового питання. У документі можна виділити два головних положення: із латинського обряду в руський та із руського у латинський переходити не можна; у змішаних шлюбх сини мали наслідувати обряд батька, а дочки – матері. Окрім цього, церковне керівництво й особисто Митрополит стали

здійснювати тиск на І. Наумовича, щоби той покався і для отримання прощення поїхав до Риму /187/ 308).

Однак на це лідер обрядового руху не пішов, за що, врешті-решт, був відлучений від церкви. Дещо пізніше, очікуючи відповідь на свою касаційну скаргу, 1883 р. І. Наумович написав “Апеляцію до папи Льва XIII”, у якій піддав сумніву правомірність відлучення його від церкви та звинувачення у схизмі. Необхідно відзначити, що впродовж всього звернення автор не виходить за межі, визначені для уніатського священника, апелюючи до авторитетів, що безумовно визнаються Католицькою Церквою /251/ 309).

Проте всі ці виправдання були знівелювані твердженням, що унія служить лише засобом для політичних цілей, а саме – для викорінення “русского народа” /154/ 310).

Натомість, опоненти русофільства заперечували таке твердження, і не безпідставно доводили, що, шукаючи шляхів очищення обряду, його адепти підійшли надто близько до православ'я. Зокрема, М. Лозинський з того приводу писав: “Отея москвофільська дволичність виходить на верх також у справах віри. Вони тягнуть до православ'я, бо сподіваються, що се причинить ся до зросийщиння нашого народу у Галичині, але боять ся явно того признати і голосять, що вони боронять віри і церкви перед “безбожниками” українцями /232/ 311)”.

Досить цікавою була позиція стосовно обрядового руху поляків, котрі назагал розглядали національний рух галицьких українців як антипольську політичну інтригу, за якою стояла Москва або Відень /258/ 312). Вони нібито і протидіяли обрядовцям, вбачаючи в обрядовій боротьбі доказ схизматичних та москвофільських змагань галицьких українців, але водночас, під'юджували їх до неї /211/ 313). Таку позицію можна пояснити тим, що обрядовий рух був фактично виступом проти сполонізування уніатської церкви у Галичині і спробою її деполонізації. Та навіть попри це, програма русофілів зводилась до наступних тверджень: “[...] Мы обстоємь о нашъ святой католическо восточный обрядъ, и противимся нововведеніямъ изъ обряда латинского, же лаючи т-мъ чистоту того свого власного обряда удержати [...] – то уже заразъ оголошуея насъ яко приклонниковъ до Шизмы, яко противниковъ Римского Престола! Но такое поведеніе має [...] властиво ціль политичную: бо съ Шизмою, есьмо уже заразомъ и Москалями будьто приверженцями Царопапизма [...] /6/ 314)”.

Загалом, обрядова боротьба мала суперечливі наслідки. З одного боку, враховуючи тогочасні умови, вона була не просто внутрішньо-церковним питанням, а пошуком власного національного “Я”, Однак, з другого боку, як влучно передав І. Франко: “Обрядовщина була першим каменем роздору серед руської інтелігенції [...] та відвернула її увагу від значно важливіших справ /283/ 315)”. Та, заради справедливості, треба відзначити: обрядовий рух тісно переплітався з дискусіями навколо інших важливих суспільних проблем, найважливішим, з-поміж яких, без сумніву, було мовне питання.

У середині XIX ст. у середовищі Народного Дому поширеним стало переконання, що важливою причиною духовного та культурного занепаду Галицької Русі стали не тільки обрядові проблеми, але й те, що “литературный языкъ галичанъ не пользовался необходимою для его развития свободою и сд-лался лишь предметомъ политическихъ розчетовъ, въ чемъ главная вина падають на гр. Агеонора Голуховского /175/ 316)”. Русофіли надали мовному питанню

надзвичайно великої ваги, про що, з-поміж іншого, свідчать слова Д. Вінцьковського: “[...] то есть вопросъ так само народный, якъ и наш обрядъ, и наш календарь [...] /161/ 317)”.

Уже з кінця 1850-х рр. представники Народного Дому стали пропагувати ідею розширення прав і сфер вжитку руської мови. Ці гасла стали співзвучними із загальними тенденціями у національному русі галицьких українців, що були втягнуті у так звану “азбучну війну” і виступали проти намірів Міністерства освіти застосувати до української мови чеський правопис (проект Йосифа Їрчека) чи взагалі латинізувати існуючий правопис (проект графа Агенора Голуховського) /220/ 318). Розглядаючи ці проекти, Б. Дідицький переконував, що у цьому складному питанні все ж переможуть русини, позаяк “розвитие же всего духовного життя полагаеть въ свободномъ, постепенномъ движеніи къ лучшему и высокому, а не въ принагленомъ насильственномъ [...] /165/ 319)”.

До того ж, “втручання А. Голуховського у сферу чужих національних символів, одним з яких була кирилиця, тільки загостило в українського громадянства відчуття відмінності від поляків /245/ 320)”.

Відкидаючи абсолютно неприйнятні, на думку членів Народного Дому, пропозиції як Й. Їрчека, так і А. Голуховського, із заявою до Крайового Виділу звернувся І. Наумович, котрий висловив прохання дозволити руським послам у діловодстві користуватися своєю рідною мовою /192/ 321). Його позицію у цьому питанні засвідчила стаття у газеті “Слово”, у якій автор переконував, що руська мова у сеймі, школі, уряді має бути не “ласкою, но конечною потребою и условиемъ супокою въ нашому краю /192/ 322)”. В одному із своїх сеймових виступів І. Наумович зазначив: “Що скаже на тоє Європа, если довѣдаея, що есть народъ въ самой серединѣ, который має претенсії быти цивилизованнымъ народомъ, а который еще не має скорописи! Истинно, народъ европейській въ XIX вѣцѣ безъ скорописи, то славное *curiosum!* /101/ 323)”.

Зважаючи на актуальність мовного питання, галицькі русофіли запропонували свій варіант виходу із ситуації, закликаючи до утвердження того, що вони називали “княжим языком” чи “языкомъ выщого слога” – язичія /194/ 324). Язичіє було, по суті, штучною сумішшю церковнослов’янської, української, польської та російської мов, за що О. Терлецький назвав його “найчудеснішою мозаїкою всіх живих, мертвих і ще ненароджених слов’янських язиків /272/ 325)”.

Загальноприйнятих норм язичія не існувало і кожен творив його як вважав за потрібне. Особливістю цього мовного витвору стало використання твердого “ы”, твердого знака “ѣ” та літери “ѣ” (ять). Саме це мало підкреслювати зв’язок із “старою Руссю” та неухильну відданість традиціям /259/ 326). Але водночас, М. Малиновський писав: “Уживати маємъ нашего питомого галицко-русского (малорусского) языка, якъ онъ въ устахъ народа нашего жіе, и якъ его писатели наши [...] въ граматикальни правила дали [...] абы не затирати его самостоятельной рожницы отъ польского, російского (великорусского) и иныхъ славянскихъ языковъ /170/ 327)”.

Питання про захист прав руської мови та узгодження правописних норм набрали політичного забарвлення, остаточно розмежувавши русофілів і українофілів. Причина у тім, що русофільське язичіє за своєю етимологією, а певною мірою і лексикою, надто нагадувало російську мову, що не могло не турбувати українофілів. Вони наголошували: “[...] Головна ріжниця між нами и вами залежить в теоріи: ви визнаете единство руской народности, мови и

літератури з російською, ми заявляємо твердо окремішність рущини від російщини. В практиці ж найбільше ріжнимось тим, що ми стараємось писати чистою (малоруською) мовою, а ви пишете якоюсь мішаниною малорущини з церковною и з російщиною [...] /188/ 328)".

Позиція галицьких русофілів значною мірою корелювалася із російською громадською думкою щодо єдиної "общерусскої" мови, а відтак і літератури. Російські публіцисти переконували, що говорити про "окремі" літератури – це означає "дробити" розумові сили російського народу, а якщо українці навіть утворять свою власну українську літературу, то все одно не зможуть дорівнятися до того, що створила "загальноруська література /253/ 329)". Не виключено, тому галицькі русофіли вагалися, чи треба розвивати усну мову українців як органічну мову літератури й науки. Замість цього вони спершу орієнтувалися на літературну мову освіченого прошарку, засновану на церковнослов'янських текстах, а відтак почали виступати за переймання російської як "уже готової" літературної мови не тільки для галицьких українців, але й для усіх східних слов'ян на загал /203/ 330)".

Проте, заради справедливості, відзначимо, що аж до 1880-х рр. про перехід на російську мову серед галицьких русофілів взагалі не йшлося.

А. Камінський з цього приводу зазначав: "[...] Галич есть русская Украина; д~ ятельность для русского народа, а не для русского правительства; любовь всей русской культуры; не противопоставление одних частей другим; рациональное, а не априорное стремление к одному языку; русский язык им~ет свое м~сто, украинский свое [...]; одно и другое полноправное /217/ 331)". Думку про те, що українська мова не є літературною опоненти русофільства спростовували за рахунок твердження про літературний характер будь-якої мови, на якій написані хоча б якісь твори /218/ 332).

Представники Народного Дому твердили, що "[...] галицко-русскіє д~ ятели, ставь на историческую почву развития русского языка, должны были стремиться к сближению галицко-русского книжного языка сь общерусскимь и что это сближение раньше или позже должно было посл~довать [...] /171/ 333)". Для цього були вагомі причини і, не в останню чергу, вплив зовнішніх чинників. "Д~ло, не вь одномь язык~, а вь національной иде~ – писав О. Мончаловський, на переконання якого справа зближення "галицко-руссаго книжнаго языка до общерусского" пішла б зовсім інакше, якщо б русофіли не зустрічали у цьому відношенні перешкод спочатку з боку уряду і поляків, а потім і з боку українофілів /171/ 334)".

Значно далі у спростуваннях зайшов Микола Устиянович, котрий зауважив: "Не ми от Россіян берем, а тільки Россіяне от нас взяли, а если ми то, що наше, отбираем і то без процентов, кто ж нам то може взяти за зле? /192/ 335)". Натомість Б. Дідицький, приймаючи концепцію однієї руської мови, наголошував на відмінних вимовах: "На Руси одинь русский языкь, а на этомь язык~ два выговора: малорусский и великорусский. Малорусь, узнавший отлечительныя прим~ты великорусского выговора, станеть сей же чась говорить по русски произношеніемь великорусскимь /164/ 336)". Саме за таку позицію, що сприяла "призвичаєнню галицьких Русинів до москвощини", йому дорікав Олександр Барвінський /197/ 337).

Кирило Студинський, аналізуючи працю Б. Дідицького "Вь одинь чась", розцінював її як політичний засіб зросійщення галицької інтелігенції, що вносив хаос у літературній мові, спиняючи її розвиток /266/ 338). Проте представники Народного Дому переважно сходились на думці, що "литературнымь языкомь

галичань можетъ быти лишь общерусскій съ соблюденіемъ малорусского произношенія /175/ 339)".

Ведучи мову про правописні суперечки, не можна оминати дискусій навколо написання слова "рускій/русскій" – з однією чи двома літерами "с". Щодо цього принципового питання, М. Малиновський зауважував: "Понеже писанье слова рускій двома "сс", или съ буквою "ъ" (русскій, рускій) сталося каменемъ претковенія, то як оно и давно писалося, так и нын~ най пишесея однимъ с /170/ 340)". У меморіалі "Мысли для согласного поступованя галицкихъ Русиновъ въ д~лахъ своихъ народныхъ", висланого керівництву Народного Дому у 1870 р. митрополитом Йосифом Сембратовичем, зазначалось, що різнописання слова "рускій/русскій" загостило конфлікт міжрусософілами та народовцями /6/ 341).

Як зазначають львівські історики О. Аркуша та М. Мудрий, терміни "русскій" (з двома сс) і "русин", "рускій" (з одним с) відображали тогочасні уявлення про два рівні, відповідно – вищий, державницький і нижчий, локальний, поза державний, – будови національного організму. Так, для означення народу, як національно-політичної спільноти чи його представницьких органів використовувався термін "русскій", а для означення народу як населення – термін "русини" (зник зі сторінок русофільських видань до кінця ХІХ ст.) /196/ 342).

Захищаючи етимологічний правопис, представники Народного Дому апелювали до успішного досвіду інших народів, зокрема поляків, чехів, німців і французів /161/ 343). Етимологічний правопис русофілів містив інформацію про історію мови, підкреслював східнослов'янську спільність. Натомість, фонетичний правопис (принцип – "пиши, як чуєш"), за який виступали українофіли, полегшував учням навчання у школі, але при цьому обрубав зв'язки між українською та російською орфографіями. На думку народовців, свою літературну мову треба було творити на основі "живого, народного слова". Однак розпочинати цей процес з чистого аркуша не було потреби, адже за російсько-австрійським кордоном уже були створені класичні твори української літератури. Тому більшість народовців вважала, що "[...] понеже у нас в Галичині нема ще виробленого літературного стиля, і без уйми вспільному малоруському слову такий стиль у нас окремішно вироблятися не може, то слідує нам безусловно приймати наш письменний язык з України /181/344)".

Народовці різко негативно виступали проти спроб очорнити українську мову. "[...] Москвофіли ділять наш нарід на таких, що говорять по хлопськи, "мовою пастухів і свинопасів" – писав відомий публіцист М. Лозинський, – Сьмішні вони з тим своїм діленем – так само, як той урльопник, що прийшовши з війська не хоче говорити своєю рідною мовою, тільки закидає по-польськи, то по-німецьки, гадаючи, що так буде більше по панськи /232/ 345)". Подібні думки висловлював і Б. Гіжовський, наголошуючи на неприпустимості гордувати "рідною, хлопською мовою", якою розмовляють мільйони простолюду, тому "та жменя (русофіли–Г.С.) повинна піти за міліонами, а не навідворот /209/ 346)".

Наміри народовців викликали обурення у представників русофільського табору, які вкрай негативно ставилися до українського правопису авторства Пантелеймона Куліша ("кулішівка"). На їхню думку, він "испортилъ русскую правопись до нерозпознанья, привель до великого баламутства /161/ 347)".

14 травня 1887 р. під час слухань в австрійському парламенті В. Ковальський виступив на захист руських шкіл й етимологічного правопису, вказуючи на те, що "Мы пос~даемо вправд~ и руски школы народни, т. е. школы, въ которыхъ языкъ

руській вь правил~ есть викладовім, але правило се лишаєсь на папер~ и школі ти суть только за имени руски, але не на д~л~ /183/ 348)". Однак австрійські власті, у рамках австро-польського-українського порозуміння, пристали на початку 1890-х рр. на правописні пропозиції українофілів (фонетичний правопис), що стало важкою поразкою для русофілів, які таким чином втратили вплив на школу, а відповідно на наступні покоління.

12 лютого 1892 р. "Русская Рада" – русофільська організація, що була заснована у 1870 р. з метою продовження традицій ГРР, скерувала лист протест у Міністерство освіти, у якому зазначалося: "[...] Уважаючи введенье фонетики в наших школах вредным и погубным для нашей народности и св. Церкви /101/ 349)". Ініціативу з опротестуванням офіційного визнання фонетичного принципу побудови правопису галицьких українців підхопив і Народний Дім, від якого у Міністерство надійшов колективний протест /162/ 350). Але ці домагання не принесли русофілам жодних результатів, а І. Франко рекомендував їм "скинути пиху з серця і працювати для того народа, користуючися його мовою /286/ 351)".

Мовне питання, з-поміж іншого, спричинилось і до розколу русофілів на "нових" (В. Дудикевич, Д. Марков, М. Глушкевич, І. Гринивецький), яких по праву можна називати "москвофілами" і "старих" (М. Король, О. Давидяк, Н. Глібовицький, І. Костецький). Причиною занепаду старорусинської (русофільської) партії Іларіон Свенціцький вбачав у занадто консервативних поглядах її діячів та відсутності освічених наступників: "Не производя ученых специалистов, старорусская партия попала скоро в преувеличенную охранительность всякого рода идей и ожиданий, что и сд~лало ее окончательно очень безжизненной на вс~хь поприщах культурной жизни /122/ 352)". Згодом в радянській історіографії висувалась також думка, що до розколу русофільської партії спричинились революційні події 1905-1907 рр. у Росії /235/353).

Не відкидаючи ідеологічних розбіжностей, меркантильну причину розколу у русофільському таборі подавав М. Лозинський, зазначаючи: "Старі" жили в почестях і достатках, "молодим" або не давали нічого, або дуже мало /232/ 354)". "Старі" русофіли ("старокурсники"), визнаючи історико-культурну єдність галицьких українців з росіянами, відокремлювали в рамках тієї єдності русинську національну ідентичність, за що їх називали "галицькими рутенами" /214/ 355).

"Нові" русофіли ("новокурсники", москвофіли) вимагали беззастережного переходу на російську мову (з 1907 р. намагались виголошувати нею свої промови у віденському парламенті), ототожнюючи обидва народи за мовно-культурним критерієм /191/ 356). Зважаючи на це, М. Грушевський писав: "[...] Бути москвофілом не значить, як досі для багатьох і багатьох значило – бути "твердим", правовірним галицьким Русиним, непохитно вірним традиціям і святощам свого "галицько-руського народу".

Тепер се значить бути Россиянином [...] /214/ 357)". Зокрема, Д. Марков засуджував українофілів за те, що вони "розривають" могутній державний і національний організм Росії та "підривають" його авторитет серед слов'янства /238/ 358). Проте із досконалим володінням російською мовою у москвофілів виникали певні труднощі, для пояснення яких винаходили найрізноманітніші причини. Так, Ф. Свистун писав: "[...] Молодорусины лучше знают повеликорусски, однако не пишут на семь языц~, ибо оно принесло бы лишь вред австрийской Руси – по политическим причинам /175/ 359)".

В умовах ідеологічних розбіжностей початку ХХ ст. Народний Дім став

заручником суперечок між “старо-” і “новокурсниками”, що не могло не позначитися на ефективності його діяльності. Однак традиціоналістська національно-політична платформа не зазнала разючих змін, головню через те, що ключову роль у керівних органах Інституту відігравали спадкоємці старорусинської традиції на чолі з Іваном Костецьким. На переконання М. Андрусяка, старокурсникам вдалося залишити за собою контроль над Народним Домом головню завдяки “вірнопідданчим заявам у Відні” /194/ 360). Проте потреба змін в інституції була надзвичайно актуальною, бо світоглядні принципи, що формувались упродовж 1850-1870-х рр. уже не відповідали реаліям початку ХХ ст. Але зважаючи на перманентне суперництво з народовцями, а з 1908-1909 рр. і всередині русофільського табору, єдиним, умовно кажучи, досягненням, стало наповнення старих гасел новим змістом.

Отже, цілісно аналізуючи національно-політичну платформу Народного Дому, можна констатувати, що вона була спрямована на пошуки національного “Я”, у напрямку становлення окремішньої національно-культурної свідомості. Основними її рисами були традиціоналізм, панрусизм (особливо у питанні мови), світоглядна фрагментація (відсутність чіткої програми) та комплекс меншовартості, який зрештою зумовив суперечливе поєднання австрофільства з проросійською орієнтацією.

3.2. Народовецько-русофільське суперництво

Русько-народний інститут “Народний Дім” у Львові з самого початку задумувався як загальнонародна, позапартійна інституція галицьких українців, потрапивши до когорти “главныхъ памятниковъ народного духа и религійной силы различныхъ эпохъ на Руси /269/ 361)”. В силу історичних обставин, на середину ХІХ ст. домінуючі позиції у політичному та культурному житті краю безальтернативно займали старорусини, які й перебрали під свій контроль головні культурно-просвітні установи краю – Ставропігійський Інститут, Народний Дім, ГРМ /300/ 362).

Проте політичні події 1860-х рр., зокрема, зближення поляків з Віднем та перехід частини старорусинів на русофільство, спричинили появу нової громадсько-політичної течії, званої народовцями чи українофілами – як “антитези до колишньої, сильної партії москвофільської /155/ 363)”. Кожна із сторін намагалася довести своє виключне право на захист національних інтересів, апелюючи до того, що саме її ідейні засади лежали в основі єдиної національно-політичної платформи “руських патріотів” під час революції 1848-1849 рр., та звинувачуючи супротивників у відступництві та зраді /279/ 364).

Напрочуд цікавими виглядають пояснення генези цього руху русофільськими діячами Народного Дому. Зокрема, перший голова Інституту М. Куземський писав: “Давні родини славныхъ колісь-то русскихъ боярь въ Галичин~ по части вымерли, а по части перетворилися въ Поляковъ, и стали быти народоми русскому, изъ которого произошли, совс~мь чуждыми, покинуло бо отеческій языкъ, отеческій обрядъ и, якъ вс~мъ изм~нники во всемъ св~т~, сталися народности русской больше настоячивыми недругами, ч~мъ Поляки /167/ 365)”. Інший представник Народного Дому О. Мончаловський твердив, що: “Печальная роль вырожденногo украинофильства есть въ д~йствительности несчастье галицко-русской интеллигенції, несчастье русского населения Австрії, несчастье Всего

русского народа /171/ 366)”. Тому, за необхідне, він вважав боротися з українством “[...] это борьба культурная, а не партийная [...] только изъ-за преобладания русской культуры надъ возвращеніемъ къ первобытному состаннію народа /171/ 367)”. Утім, найрадикальнішими виглядають міркування Симеона Бендасюка, котрий трактував бажання частини “малоросів-українців” до відокремлення від російської нації проявом сепаратизму /157/ 368).

Суспільна успішність народовецького напрямку значною мірою залежала від вдалої інституційної розбудови руху. Та станом на початок 1860-х рр. народовці ще не були готовими скласти реальну конкуренцію “старій партії”, вибудувавши власні освітньо-культурні товариства. Тож, закономірно, спочатку вони спробували діяти через установи контрольовані русофілами /230/ 369). Невдача українсько-польської угодової акції 1869 р. у Галицькому сеймі суттєво підважила надії народовців на скорочасне утвердження як впливової політичної сили. У 1870 р. старорусини цілком витіснили народовців з “Руської ради”, що надало рухові консервативного характеру й перенесло наголос з російської на польську загрозу /216/ 370).

Ситуація змінилась лишень у 1880-1890-х рр., коли поляки фактично домоглися від українців у всіх угодних акціях відмови від спілки з русофілами /291/ 371). Щобільше, польсько-народовецьке порозуміння (“Нова ера”) 1890 р. була для русофілів неприємною несподіванкою. Звикнувши вважати народовців своїми природними союзниками у протистоянні полякам та австрійському урядові, вони не передбачили, що колись українофіли пристануть до спілки зі своїми колишніми традиційними противниками і розпочнуть безкомпромісну боротьбу проти них /290/ 372).

З часом, коли народовецький рух зміцнів, на противагу русофільським організаціям почали створюватись альтернативні установи, як наприклад, Літературно-Наукове Товариство ім. Шевченка (відповідник ГРМ), Народна Рада (відповідник Русської Ради), “Дружній лихвар” (відповідник “Академического кружка”) тощо. Однак ефективного заміника Народному Дому народовці так і не витворили, ведучи упродовж всього часу за нього боротьбу /206/ 373). Канадська дослідниця українського походження Стелла Гринюк з цього приводу зазначає, що Народний Дім був прообразом загальнонародної великої читальні (*reading club*), а це давало змогу для співіснування представникам двох суспільних партій /298/ 374).

Русофільсько-народовецьке суперництво за контроль над Народним Домом у 1860-1870-х рр. носило здебільшого спорадичний характер, проявившись у дискусіях навколо діяльності театрального товариства “Руська Бесіда” в рамках Інституту* і щодо членства у Народному Домі. Останнє питання хвилювало чи не найбільше, позаяк Інститут сприймався як установа всіх русинів, а не як винятково русофільська інституція. З цього приводу М. Лозинський зазначав: “А діставши їх раз у руки (Ставропігійський Інститут, Народний Дім і ГРМ – Г.С.), москвофіли вже їх зі своїх рук не випустили і у тій цілі не приймали й не приймають до тих товариств нікого з табору нашої народної свідомости. Оттак то ті три найстарші товариства для нашого народного розвитку пропали і не приносять для нього ніякої користи, тільки шкоду, бо служать орудем для ширення москвофільства /232/ 375)”.

Навколо процедури прийняття у члени Народного Дому нерідко траплялися непорозуміння, що породжувало підозри у політичній заангажованості очільників Інституту та створенні позастатуних перешкод для набуття членства неугодним

керівництву особам. Небезпідставно з'явилась думка, що було “засадничо заперто ворота для отвертих народовців [...] /265/ 376)”. З метою не допустити українофілів до Народного Дому 3 жовтня 1871 р. у Львові навіть відбувся показовий з'їзд депутатів-русофілів різних округ, серед яких були присутні Григорій Шашкевич (Перемишль), Йосиф Красицький (Буськ-Кам'янка-Одесько), Олексій Заклинський (Богородчани), Іван Озаркевич (Снятин), Іван Пелех (Жовква), Теодор Білоус (Броди) та інші /192/ 377).

Незважаючи на положення статуту, особа, яка сплатила членський внесок не мала абсолютної впевненості, що у скорому часі стане повноправним членом Народного Дому. Прикладом може слугувати справа ад'юнкта повітового суду у Мельниці Лева Шеховича, котрий у 1862 р. подарував колекційну збірку для природничого музею Народному Дому. Природно, жертводавець сподівався, що такий крок, згідно статуту Товариства, забезпечить йому статус члена Інституту /23/ 378). Однак, цього не сталося, і 1872 р. Л. Шехович був змушений внести визначену статутом суму у розмірі 10 зол. рин. на користь Народного Дому. І лише 31 серпня 1874 р. вирішено таки видати членський квиток Л. Шеховичу /23/ 379). Щось подібне трапилось і з Іваном Хаником, котрий у 1869 р. пожертвував Інституту облігацію на суму 50 рин., ставши його членом лише 16 червня 1878 р. /23/ 380).

26 березня 1877 р. монахи-василіани з Бучача пожертвували на користь Народного Дому 12 зол. рин. “яко вкладку члена-основателя” /23/ 381). Проте КР Інституту запропонувала обрати лише одного кандидата, котрий мав представляти монастир, мотивуючи своє рішення тим, що згідно статуту Товариства духовні особи не можуть бути його членами /23/ 382). Того ж року парох с. Могильниці Іван Васильківський звернувся до керівництва Інституту з проханням прийняти у члени його парафіянина, що пожертвував на користь церкви Народного Дому 50 зол. рин. Розглядаючи це звернення, КР на своєму засіданні 8 квітня 1877 р. підтвердила рішення, згідно з яким членами Товариства можуть бути лише особи, які пожертвували на потреби Народного Дому хоча б 10 зол. рин., а жертводавці на користь церкви стають “Благодетелями Церкви” /23/ 383).

Однак, вже 1882 р., розглядаючи справу парафіяльного співробітника з Дашави Михайла Тиндюка, котрий пожертвував на користь Інституту гроші, але не отримав членського квитка, керівництво Народного Дому всупереч своїм попереднім заявам задекларувало наступне: “[...] Всякій добровольный датокъ подь якимъ бы то не было названіемъ (дара, жертвы или членского взноса) считается эвентуально только заслугою, на основаныи которой можетъ Управляючій Совѣтъ принять когось въ члены. Институція того статута есть: що членства Института “Народный Домъ” не можна купити, тѣмъ меньше насильно получити /24/ 384)”. Але, очевидно, вагомішим було тогочасне твердження, що рішення про прийняття у члени – це виключне право КР, “но не обов'язанность /24/ 385)”. Це давало можливість створити штучний бар'єр для осіб, які не поділяли русофільської ідеології.

Починаючи з середини 1870-х рр. все частіше членами Народного Дому ставали особи, що своєю діяльністю прислужилися Товариству, тоді як сплата членських внесків уже не була найважливішою умовою набуття членства. На таких засадах до Інституту у 1875 р. долучився парох у с. Добряни, стрийський декан Олександр Радикевич. Мотивуючи своє рішення, КР відзначала: “[...] Отличился ревниѣйшимъ благороднымъ содѣйствіемъ въ переведенію цѣлей, и оупеванію того жь Института, въ порстиженію народного просвѣщенія [...] /23/

386)”. Також за заслуги перед Товариством, його членами стали такі відомі русофільські діячі, як О. Мончаловський та І. Пелех /24/ 387).

Проте, слід мати на увазі, що до початку 1880-х рр., а в окремих випадках і довше, як у русофільському, так і в народовецькому таборах, ще досить сильними були прагнення до політичної консолідації обох течій національного руху /234/ 388). Це було можливим, зокрема, й тому, що русофіли сприймали активність народовців як зухвалість “молодиків”, які “хотіли б старих розуму вчити”, а їхнє захоплення козацтвом і всією Наддніпрянською Україною – як данину скороминучому романтизму /220/ 389). На думку деяких дослідників, серед галицьких політиків цього часу побутувала ідея об’єднання спільних зусиль русофілів та українофілів у боротьбі проти польського табору /128/ 390). Про одну із таких виняткових спроб порозуміння, можуть свідчити наміри І. Наумовича у 1873 р. об’єднати ГРМ з народовецькою “Просвітою” і створити товариство “Матицю люду”, щоправда, така пропозиція не була підтримана просвітянами /119/ 391).

У публікації “Чи може бути у нас згода між Русинами а “Русскими?”, поміщеній у народовецькому часописі “Правда”, основною перешкодою на шляху до згоди у галицькому суспільстві була діяльність русофільської партії та часопису “Слово” /188/ 392). Згода, вказано у статті, між представниками обох партій можлива за умови “[...] що тії люде, котрі тепер до табору Русских входять по над голови своїх проводирів, старого Юра и Слова, подали б Русинам руки до неї /188/ 393)”. Про подібне говорили і русофільські діячі. Так, у листі Богдана Дідицького до Василя Чернецького, датованого 25 березням 1887 р. читаємо: “[...] Мы Русины въ Галичин~ вм~сто забавлятися въ политику [...], вм~сто щобы д~литися на враждебныи противь себе партіи, мы вс~, що знаємь гдещо доброго для народа писати, съединилися безъ взгляду на различіе партіи в одно численное братство литераторовъ и подавали нашему народу якь наилучшій кормь духовный [...] /108/ 394)”.

Каменем спотикання до віднайдення порозуміння стали мовно- літературні протиріччя. Спростовуючи, у свій час, чутки про свій вступ до товариства “Просвіта”, І. Наумович підкреслював: “[...] До товариства “Просв~та” я приступити не можу, бо фонетику, котрою издається органь “Просв~ты” “Правда”, уважаю за найтяжщю язву, якою Господь могь покарати Русь нашу /188/ 395)”. Реагуючи на всі ці перипетії, І. Свенціцький, не без подиву, констатував: “Принимая во внимание ученых, создававших Сборникъ Матицы и нашу первоначальную литературу, я вовсе не удивляюсь, что въ Галичинь утворилася такая литературно-историческая путаница, что наше галицко- русское общество разбилося на массу партій, преследующихъ ложныя и наясно опред~ленныя ц~ли /122/ 396)”.

Зокрема, русофіли гостро критикували здобутки української літератури у Наддніпрянській Україні, намагаючись розвінчати її мистецьку вартість. “[...] Но что значить эта литература – и по содержанию и по форме – въ сравненіи съ т~мь, что даеть Украин~ совокупная д~тельность всей литературной Россіи [...]. Что значить Марко Вовчок въ сравненіи съ автором “Записокъ охотника”? Что единственный Шевченко даже – съ Пушкиномъ или Некрасовымъ?” – заявляли окремі з них /171/ 397). Окрім того, О. Мончаловський заперечував твердження про початок українського національного відродження у 1798 р. у зв’язку з виходом у світ “Енеїди” Івана Котляревського, поаяк: “отд~льной малорусской національности раньше совс~мь не было [...] /171/ 398)”.

Русофільські діячі Народного Дому наполегливо наголошували на відсутності “українофільської исключительности”, пропагуючи спільність руської традиції. Наприклад, Осип Марков намагався довести, що для галицьких українців символом має стати не Т. Шевченко, а М. Гоголь – як своєрідна демонстрація панрусизму /300/ 399). Зважаючи на це, керівництво Народного Дому довгий час чинило перешкоди для проведення урочистостей у залі Інституту. Наприклад, 1869 р. голова Народного Дому Й. Кульчицький, аргументуючи чергову відмову, обґрунтовував свою думку так: “Ми не можемо Вамь дати салі на Вашь вечір, бо Ви демонструєте нимь проти Австрії і Росії. Давайте вечір за всіхь поетівь, то тоді й буде Вамь саля [...] /188/ 400)”. Проте, в умовах пошуку діалогу та зростанні впливу народовецької течії, ситуація дещо змінилась і керівництво Інституту стало надавати зал для шевченківських святкувань. Зокрема, у 1881 р. у приміщенні Народного Дому відбувся чи не перший такий захід – вечір присвячений Т. Шевченку, організований товариством “Просвіта” /179/ 401).

Але попри все, поезії Т. Шевченка видавались для багатьох русофілів богохульними і такими, що “ясно указують, на презр~ніе не то католицизма, але на отверженіе уже и самой в~ры христіанской /6/ 402)”. Згодом русофільське ставлення до літературного процесу досить вдало охарактеризував І. Франко, котрий писав, що москвофільська публіцистика та література “під окликом “объединенія” [...] добровільно викидає себе за межу української, а не попадає в обсяг російської літератури /283/ 403)”. Щобільше, він наголосив: “Ми всі русофіли [...] Ми любимо великоруський народ і бажаємо йому добра, і виучуємо його мову, й читаємо в тій мові певно не менше, а, може, й більше від вас /286/ 404)”.

Зі свого боку, представники народовецької течії наголошували на “маловажність усього спору між літературними партиями у Галичині”, вважаючи, що до політичного роздвоєння призвели політичні та соціальні причини /188/ 405). Приводом так думати стали дебати навколо питання про право власності на майно Народного Дому. На початку 1880-х рр. у міській раді Львова з’явилася пропозиція передати Народний Дім львівським русинам, як це передбачалось попередньою волею цісаря. У 1884 р. у місті вводилися нові ґрунтові книги, внаслідок чого магістрат закликав усіх власників до реєстрації свого права на маєтності. Оскільки Народний Дім з часу свого заснування фігурував у табулярних книгах як власність наукового фонду, очільники установи 30 вересня 1884 р. звернулися до крайового суду з проханням зареєструвати Народний Дім, як власність “Общества русско-народного Института “Народный Домь” /179/ 406).

Рік по тому, 9 жовтня 1885 р. з аналогічними проханнями до суду звернувся Львівський магістрат, що представляв інтереси “громади м. Львова (львівських русинів)” та Прокураторія скарбу (від імені наукового фонду) /7/ 407). Всі зацікавлені сторони вимагали визнання за собою права власності над установою, і якщо остання згодом відмовилася від претензій, то протистояння між першими двома навпаки – зросло.

У поданні львівського магістрату основна увага зосереджувалася на неправовому володінню товариством Народний Дім майном наукової фундації й наголошувалося на тому, що львівська громада “є покликана і обовязана для охорони прав і інтересів руского населеня м. Львова вести управу сеї фундації і виконувати над нею контролю /198/ 408)”. Керівництво установи сприйняло такий

факт як реальну загрозу втрати Інституту, присвятивши цьому питанню позачергові загальні збори 8 грудня 1885 р., на яких свої протести висловили представники Бузького, Долинського та Заліщинського деканатів /179/ 409). У свою чергу, надвірний радник у Відні В. Ковальський доводив, що майно “[...] есть власністю Інститута съ опред~леніємъ въ пользу всего русскаго народа въ Галиціи – и яко такое не можетъ никогда статься им~ніємъ частныхъ лицъ або громады Львова – которая якъ такая только перешкоджала, а николи непомогала розвитку Інститута /72/ 410)”.

Питання власності Народного Дому набрало значного розголосу й детально обговорювалося на сторінках львівської преси. Так, у “В~стнику Народного Дома” періодично друкувалися протести проти домагань львівського магістрату /180/ 411). Наприклад, жителі м. Дрогобич визначали дії міських властей неправомірними, оскільки, на їхнє переконання, Інститут є власністю всього “русского народа”, а не поодиноких львівських Русинів /180/ 412). 1 березня 1886 р. селяни с. Пронятин (Тернопільського повіту) звернулися до КР Народного Дому з проханням оберегти Інститут від зазіхань міської ради й не допустити “чтобы такъ зовимыи “львовскіи русины”, а по нашому мн~нію польскіи сторонники, тотъ же Народный Домъ въ свою собственность захватили /180/ 413)”.

Характерно, що дії магістрату галицька суспільність сприйняла за польську аферу. Та й, зрештою, самі народовці сприймалися русофілами як національні відступники й прислужники Польщі /193/ 414). Русофіли твердили, що українофіли, не маючи можливості опанувати Народний Дім, через одного із своїх членів Василя Дідошака запропонували міській раді Львова проект про передачу Інституту на користь громади міста /171/ 415). Відкидаючи подібне припущення, народовці були переконані, що це русофільсько-польська змова. Так, газета “Батьківщина” з цього приводу писала: “Народний Дім не може існувати інакше як лише на потребу Русинів і то Русинів цілого краю: але це не одне і те ж саме чи Народний Дім залишився б під владою теперішнього керівництва, чи перейшов би в руки якихсь львівських Русинів, про яких нічого не відано, хто вони б були [...] отже може и якихъ рускихъ перекинчиковъ, котри для Русиновъ не разъ горши водъ правдивыхъ Поляковъ /179/ 416)”.

Рішенням намісництва від 26 серпня 1889 р. Народний Дім визначено як фундацію для потреб усього українського народу й надано відмову у позові магістрату /7/ 417). Така постанова не задовольнила керівництво Інституту й спричинилася до подання 2 грудня 1889 р. нового позову до намісництва з вимогами визнання останнім права власності майна Народного Дому за товариством “Русско-народный Институт “Народный Домъ” /7/ 418). Опоненти русофілів – народовці виступили категорично проти вимог керівництва Народного Дому, звинувачуючи перших у неправовому захопленні майна Інституту /191/ 419).

Відмінність між поняттями “товариство” і “фундація”, з юридичної точки зору, була значною. Статус фундації включав звітність перед урядом про фінансово-господарську діяльність, тоді як товариство не звітувало намісництву, а обране керівництво Народного Дому не підлягало затвердження з боку властей. Однак спроби народовців з допомогою магістрату вирішити питання на свою користь, тобто визнати Інститут фундацією, не мали успіху, передусім через фактор домінування у магістраті поляків, котрі не бажали втручатися у суперечку галицьких українців /216/ 420).

Претензії львівського магістрату невимушено привернули увагу до того, що

діється всередині Народного Дому, і з часом переросли у кампанію із звинувачень керівництва закладу у самовільному присвоєнні собі права управляти майном установи, фінансових зловживаннях, відстороненні рядових членів Інституту від реального впливу на діяльність інституції /269/ 421).

Опоненти русофільського керівництва Народного Дому небезпідставно апелювали до того факту, що всюди у статуті, де йдеться про майно, вживаються вислови “майно Інституту”, “реальність закуплена Інститутом”, а не “власність Інституту” /198/ 422).

Однак тема власності, яка зворохобила суспільну думку у першій половині 1880-х рр., не поступалась своєю актуальністю проблемі прийняття у члени Народного Дому, яка вкрай загострилась на рубежі XIX-XX ст. Питання про вибіркоче прийняття у члени Народного Дому КР гостро постало ще у 1884 р., набувши публічного характеру. Газета “Батьківщина” відмічала, що керівництво Інституту приймає у члени “лише тих, котрі її сподобалися /179/ 423)”. Народовці вважали, що Народний Дім є закладом для потреб усього народу, тому кожен русин “[...] повинень мати при доповнененьх условіяхь статута повне право стати членомь института. Выключность яка-небудь туть непростима и погубна /183/ 424)”. Через створення штучних бар’єрів членами Народного Дому одразу не стали Стефан Качала, Корнило Сушкевич та інші, які сплатили членські внески у значно більшому розмірі, ніж це передбачалося статутом /179/ 425). Згодом, як виняток і визнання заслуг у будівництві Народного Дому, Йосип Заячківський, Теофан Глинський та Степана Качала таки стали його членами /265/ 426).

На загальних зборах Товариства 26 вересня 1884 р. представник народовців О. Стефанович вперше відкрито заявив про упередженість КР стосовно кандидатів у члени. Причиною цього слугувала відмова у членстві низці народовців, серед яких був і професор Львівського університету Омелян Огоновський. О. Стефанович підкреслив, що справу для розгляду про членство у Народному Домі передавали КР, а та у свою чергу, зволікала з рішенням, пояснюючи це спробою кращого вивчення кандидатів /265/ 427). Громадський діяч закликав Раду відмовитись від упередженого ставлення до опонентів, запропонувавши видати відозву до українського населення у Галичині про вступ до лав Інституту /183/ 428). На прохання львівського осередку Народного Дому пропозицію передано на розгляд КР, однак позитивного рішення з цього приводу так і не ухвалено /265/ 429).

У 1884 р. кількість членів Народного Дому складала 333 чоловік (для порівняння див. Таблицю 2), що дало привід представникам народовецького напрямку вести мову про надто малу чисельність Товариства. Газета “Діло” з цього приводу зазначала: “Така інституція повинна налічувати тисячі, десятки 1000 членів. Це додало б її дохід не лише у моральному, але і в матеріальному плані [...]. Завдання Совіту Народного Дому є видати відозву про вступ Русинів у члени Народного Дому /183/ 430)”. При цьому у часописі відзначалося, що багато українців не вступають у члени Товариства лише тому, що “не мають певности, чи по доповненню вс~хь условій, застереженьхь вь статутахь, будуть принятии управляющім Сов~томь [...] и изь того посл~дного свого права зробивь нерозь ужитокь певно не вь користь института и загального добра /183/431)”.

Особливу увагу зацікавленої громадськості викликала справа прийняття у члени Народного Дому редактора часопису “Батьківщина”, засновника “Народної торгівлі” Василя Нагірного. На загальних зборах Інституту 8 грудня 1887 р. під час розгляду його заявки розгорнулися запеклі дебати між провінційними членами Народного Дому та львівським осередком, який мав кількісну перевагу

/179/ 432). Характерно, що саму заяву про бажання стати членом Інституту В. Нагірний подав до КР ще двома роками раніше, однак так і не отримав відповіді. У новому поданні В. Нагірного, датованого 21 листопада 1887 р., йшлося: “[...] Яко вь мо~мь руско-народномь чувств~ Сов~томь управляющимь покривдженный, откликатись до Св. Збору и просити о вым~ ренье мен~ справедливости принятемь мене вь члены русской институции “Народный Домь”, котрого я бувь воспитанникомь и стипендистомь /183/ 433)”.

Загальні збори під впливом львівського проводу Товариства та тодішнього голови Народного Дому Йосифа Делькевича виключили із подальшого обговорення подання В. Нагірного, мотивуючи це тим, що кандидат не є надто відомим /265/ 434). Представники з провінції Лопатинський (Розділ) та П. Харак (Золочів) висунули пропозицію про створення спеціальної Комісії, яка б розглянула цю справу, однак під час голосування внесення було відхилене. Не підтримано й ідею про визначення чіткого терміну (3 місяці) подання відповіді КР кандидатам у члени Товариства /183/ 435).

Як і у випадку з В. Нагірним, керівництво Інституту проігнорувало подання Юліана Романчука, Григорія Врецьони, Євгена Олесницького, котрі звернулися з проханнями про членство. Цікаво, що це відбулось, незважаючи на пожертву Ю. Романчука на користь бібліотеки Інституту значної кількості книг та рукописів, за що отримав обіцянку від Б. Дідицького посприяти у справі набуття членства /265/ 436). КР не давала представникам народовецької течії формальної відмови у їхньому проханні бути іменованими у члени Товариства, а постійно відкладала це рішення до чергових зборів на невизначений термін.

У 1890 р. на Загальних зборах Народного Дому Л. Шехович констатував факт про здебільшого клерикальний характер Товариства та висловив пропозицію про залучення до установи широкого загалу української інтелігенції, передусім світської. Цю пропозицію так і не розглянули. Тоді О. Стефанович звернув увагу, що поряд із відмовами народовцям у проханні бути зарахованими у члени Народного Дому, КР беззастережно надає членські квитки русофільським діячам, зокрема, О. Маркову, О. Мончаловському, В. Площанському та іншим, що “[...] що вели пропаганду за єдністю нашого народу з народом російским, і подібних людей приймаю у члени без перепон [...]. Я констатую, що нашу народність треба треба розвивати самостійно і відрубно від народности польської і російської /265/ 437)”.

Як виглядає, русофільське керівництво Народного Дому не надто переймалося нападками опонентів й раз-по-раз відкидало спроби українофілів влитися до організації, посилаючись на те, що народовці мають свої товариства й тому необов’язково повинні бути іменованими членами Інституту. 8 грудня 1905 р. членства у Народному Домі позбавлено О. Стефановича “[...] по причин~ злобного выступлення противь народности русской /265/ 438)”.

Водночас, сам діяч пояснював це тим, що “Національна ідея [...] виперта зі его стін (Народного Дому – Г.С.) – і вся передова наша інтелігенція, має загороджений там вступ. Вони (русофіли – Г.С.) загарбавши “Народний дім” у свої руки, використовують і дара, які руский нарід від 50 років там нагромадив, щоби щоби спинити наш питомий розвій і повернути жите нашого народа на московский шлях. Тим чином “Народний дім” не приносить рускому народови не то ніякого існа, але завдає ему еше найбільші шкоди /265/ 439)”.

На рубежі XIX-XX ст. суперництво за контроль над Народним Домом між русофілами та народовцями різко загострилось. Однією з причин цього стало

послаблення русофільської орієнтації в краї і зміна загального балансу сил, починаючи з кінця 1880-х рр., на користь українофілів /213/ 440). Представники українських партій вважали, що тогочасні політичні умови вимагають від них радикальніших кроків “при теперішніх політичних відносинах крайна пора взятися за справу, інакше ми добровільно допустимо до розросту московства у Галичині, якого доси в нас не було /8/ 441)”. Відповідно наростала критика діяльності Народного Дому, як закладу, що не відповідає суспільним запитам. З цього приводу професор Львівського університету, один із засновників Товариства “Просвіта” О. Огоновський дотепно відзначав: “Дім Народний здіймався вгору і вгору, а просвітнє і національне життя падало все нижче і нижче /227/ 442)”.

Історик І. Кривецький вважав, що завдання культурної фундації, якою мав бути згідно статуту Народний Дім, обмежилися до будівництва й утримання Преображенської церкви та бібліотеки Інституту. “Бо тільки ті дві інституції – на його думку, з національно-руського становища корисні, отже відповідають цілі, якій мала служити ціла фундація “Народний Дім” у Львові /103/ 443)”. Він виступав проти розміщення у приміщенні Інституту низки москвофільських товариств, зазначаючи, що це “не тільки не відповідає цілі, якій мав служити Народний Дім у Львові, але різко тій цілі суперечить /103/ 444)”.

Зважаючи на всі ці зауваження, на зборах Народного Дому 13 грудня 1905 р. розглянуто пропозицію Миколи Антоневича про можливість присутності на зібраннях КР усім членам Товариства, що тим самим зробило б діяльність Інституту прозорою та відкритою /180/ 445). Цю ідею підтримали І. Давидяк та Г. Третяк, натомість, категорично проти виступили переконані москвофіли О. Мончаловський та В. Дудикевич. Останні вважали пропозицію М. Антоневича неприпустимою, оскільки, тоді б “институть был-бы выставлень на съ~деніє языковъ” й не було б різниці між засіданнями загальних зборів та зібраннями керівництва Товариства /180/ 446). Тож, чергова спроба надати діяльності керівництва Народного Дому демократичного характеру зазнала невдачі.

У 1908 р. українські діячі заснували Тимчасовий Комітет у складі В. Гнатюка, М. Мочульського, С. Мохнацького, Л. Цегельського, І. Франка, І. Чайківського та інших, з ініціативи якого заплановано нараду представників українських товариств та депутатів щодо організаційних питань у справі необхідності передачі Інституту на користь русинів міста Львова /8/ 447).

24 квітня 1910 р. у великому залі Народного Дому за участю К. Левицького, Ф. Колесси, С. Дністрянського відбулися збори українофілів, на яких вирішено продовжувати боротьбу з русофілами /189/ 448).

Така активність була зумовлена чутками про планування зближення поляків з русофілами для побороювання спільного ворога – українського національного руху /231/ 449). Однак всі намагання народовців перейняти контроль над Народним Домом не принесли їм бажаних результатів, навіть попри визнання занепаду русофільської ідеології /287/ 450). Справа про право власності набрала затяжного характеру й розглядалася у різних судових інстанціях (1909-1911 рр. – Крайовий цивільний суд у Львові, 1911-1914 рр. – Вищий судовий трибунал у Відні), проте так не була доведена до логічного завершення через початок Першої світової війни /7/ 451).

Однак ще напередодні війни діяльністю деяких представників Народного Дому, особливо бібліотекаря Інституту Симеона Бендасюка, що пропагував ідею єдності галицької та російської культур /156/ 452), зацікавилася Міністерство

внутрішніх справ. Його звинувачували у співпраці з російськими чиновниками та проведенні російській агітації у Галичині. Ще раніше, у донесенні до Президії намісництва від 20 листопада 1911 р. директор львівської поліції відзначав, що С. Бендасюк перебуває у постійному контакті з російськими націоналістами і є посередником у постачанні грошей на пропаганду “русицизму” у Галичині /95/ 453).

Очевидно, такі звинувачення не були безпідставними, позаяк С. Бендасюк натхненно пропагував москвофільську ідею, твердячи, що “украинцы и украинское движение непріемлевы и невозможны /157/ 454)”. Для того аби підважити український рух, на його думку, необхідно було сприяти поширенню православ’я у Галичині. Це вимагало втілення низки кроків: ліквідації ордену Василіан та конфіскацію його майна, усунення від керівництва церквою А. Шептицького, залучення до душпастирської діяльності російських священиків /252/ 455). Прізвище С. Бендасюка фігурувало і на т.зв. Львівському процесі (9 березня – 6 червня 1914 р.) – суді москвофілів, звинувачених у державній зраді та шпигунстві на користь Росії. Але за браком доказів усіх звинувачених виправдали. На думку К. Левицького, процес був організований поляками на доказ Відню, що у них немає нічого спільного з русофільством /228/ 456).

Рішенням Дирекції поліції від 4 серпня 1914 р. припинено діяльність Народного Дому. Не погоджуючись з таким рішенням, КР Товариства внесла прохання до намісництва про відновлення діяльності закладу. У ньому, зокрема, йшлося: “[...] Товариство тоє оть поры своего завязанья поступало всегда строго легально и николи ни на іту не отступало оть опрд~леній свого статута, ани не переступило свого статуарного круга д~йствія /9/ 457)”. Подальша історія Народного Дому сповнена невизначеністю ситуації з приналежністю Інституту. 15 травня 1917 р. австрійська влада закрила Товариство, заснувавши Кураторіум під керівництвом Костя Левицького для управління майном закладу. Однак уже наприкінці 1919 р. Львівське намісництво передало керівництво Народним Домом урядовому комісару. У 1935 р., враховуючи незадовільне фінансове становище, в Інституті запроваджено посаду адміністратора. Загалом, з тої пори про Народний Дім уже не можна говорити як про виключно москвофільську установу /237/ 458).

Таким чином, у результаті народовецько-русофільського суперництва за контроль над Народним Домом, народовцям до Першої світової війни не вдалося підірвати монополію русофілів на керівництво закладом. Сама ж конфронтація мала згубні наслідки для Інституту, оскільки зважаючи на тиск ззовні, КР перетворила Народний Дім на установу закритого типу, де реальний вплив мало обмежене коло осіб русофільської орієнтації. В умовах, коли Народний Дім став знаряддям політичної боротьби, найбільше страждала культурно-просвітницька діяльність Товариства, що мало бути його основним покликанням.

3.3. Народний Дім у системі русофільських товариств

Однією з важливих сторінок історії Русько-народного Інституту “Народний Дім” у Львові, стала його співпраця з іншими товариствами русофільського спрямування. У межах цієї співпраці можна виділити декілька складових, серед яких слід передусім згадати поширену практику надання приміщень для діяльності окремим культурно-просвітнім організаціям, та активну участь багатьох чільних діячів Народного Дому у їхній роботі, що назагал утруднює

визначення їхньої діяльності виключно в рамках якогось одного конкретного товариства. Наприклад, редактор часопису “Слово” Б. Дідицький одночасно був членом Народного Дому та ГРМ, головою Товариства ім. М. Качковського (з 1884 р.), а префект ставропігійської бурси Ф. Свистун редагував “Вісник Народного Дому” /222/ 459).

Подібних випадків, насправді, є дуже багато, причиною чого стала вузькість прошарку галицько-русинської інтелігенції, що зі свого боку зумовлювало одночасне членство у декількох організаціях. Наприклад, першим головою ГРМ, так само як і Народного Дому, був М. Куземський. З початку 1860-х керівництво Матиці опинилося у руках чільних діячів русофільського руху у Галичині та членів Народного Дому Я. Головацького, Б. Дідицького, А. Петрушевича.

Починаючи з другої половини 1880-х рр. видавнича діяльність ГРМ суттєво занепала. Відомий громадський діяч краю М. Возняк вважав, що причиною цього стала перш за все політика русофільського керівництва Матиці /204/ 460). За його словами, “Російські Українці не потребували будити нас із польського сну, але їм судилося відограти сю почесну, на вічну вдяку заслугуючу роллю, саме в відношенню до омертвіня, в яке нас упхали Д. Зубрицький, А. Петрушевич і їм подібні /204/ 461)”. Не відкидаючи цього припущення, варто звернути увагу і на появу свого роду конкуренції серед організацій культурницького спрямування. Так, в умовах занепаду ГРМ, пропаговані нею у попередні роки напрямки діяльності переходять у компетенцію новостворених інституцій, передусім Товариства ім. М. Качковського.

Товариство ім. М. Качковського засноване 1874 р. у Коломиї з ініціативи І. Наумовича. Його поява засвідчила наміри галицьких русофілів модернізувати свій рух, надати йому чітких організаційних форм, розпочати боротьбу за селянські маси, врешті створити певну противагу народовецькій “Просвіті”.

Члени Товариства були зобов’язані щороку залучати хоча б одного нового члена, сприяти в утворенні читалень та господарській науці для селян. Вони також мусіли дотримуватися християнської етики, не вживати поганих слів і прокльонів, бути законослухняними, шанувати права інших людей, слугувати прикладом працелюбства, порядку, чистоти, хазяйновитості й ощадливості, заохочувати всіх до навчання /192/ 462).

Прийняття організацією імені М. Качковського, відомого у Галичині як активного захисника інтересів руського народу, мало за задумом його засновників сприяти популярності новоутвореного об’єднання. До того ж, це допомагало здобути доступ до банківських коштів загальною сумою понад 60 тис. рин., що залишилися після смерті М. Качковського і, згідно його заповіту, мали бути використані в літературних цілях /270/ 463). У статуті Товариства зазначалося, що його члени повинні працювати “зادля австрійського патріотизму і всяких чеснот між руським народом в Австрії”, дбати про “розширення науки, звичаїв, працелюбства, ощадливості і тверезості”. Серед засобів реалізації мети названо: видання популярних навчальних дешевих книжок релігійно-звичаєвого, наукового, господарського й розважального змісту: організація лекцій для народу, особливо господарської тематики, заснування читалень, товариств тверезості, громадських кас і складівзбіжжя /186/ 464).

Утворення Товариства імені М. Качковського спершу у Коломиї, а не у Львові, деякі науковці пояснювали тим, що у столиці краю уже існував

русофільський освітній центр Народний Дім /270/ 465), щоправда, дехто, як-от М. Андрусяк пов'язували це виключно з іменем І. Наумовича /194/ 466). Проте вже у 1876 р. центральні органи Товариства ім. М. Качковського були перенесені до Львова. І. Наумович з цього приводу зазначав, що заснування Товариства у Коломиї було помилкою, позаяк у цьому місті не було діячів, які б змогли брати активну участь у його роботі. Іншу причину перенесення місця осідку він вбачав у тому, що у Львові багато організацій не справлялися із своєю роботою (не виключено, що на увазі мався і Народний Дім – Г.С.), тож Товариство ім. М. Качковського було покликане “[...] внесеть жизнь и движение в их среду /192/ 467)”.

Головне завдання Товариства імені М. Качковського, як і “Просвіти”, полягало у підвищенні освітнього рівня галицьких українців. З цією метою видавалася різноманітна література, переважно пізнавального характеру, твори російських письменників мовою оригіналу, публікації членів Народного Дому. Зокрема, за підрахунками М. Дідицького, упродовж семи років свого існування Товариство видало близько 66 навчальних книжок /110/ 468). Водночас, слід зазначити, що видавнича діяльність інституції суворо регламентувалася. До деталей були передбачені рецензування рукописів перед друком, друкування й розповсюдження літератури, прибутки й видатки з друку і продажу книг та газет, листування з читальнями й окремими особами /270/ 469).

Традиційно тісною була співпраця Народного Дому із Ставропігійським Інститутом – найдавнішою громадсько-культурною інституцією галицьких українців. Статут Народного Дому передбачав певні привілеї для Ставропігійського Інституту, зокрема, він мав можливість делегувати свого представника на загальні збори товариства, до його мирового суду та майнової комісії (Розділ VI) /20/ 470). Восени 1888 р. обидві установи успішно провели Першу археологічно-бібліографічну виставку. На основі виставок Народного Дому і Ставропігійського Інституту був заснований перший у Галичині український музей, який репрезентував історичну традицію галицьких українців /221/ 471). Водночас, треба згадати і той факт, що більшість книг діячів Народного Дому надруковані у видавництві Ставропігійського Інституту.

З-поміж русофільських товариств, що мали безпосередній зв'язок з Народним Домом, потрібно виділити розважальну інституцію “Русское казино”, що виникло на протигагу театральному товариству “Руська Бесіда”, з керівництвом якого через політичні мотиви у Народного Дому не склалося співпраці. Статут “Руського казина” обнародувано 1876 р. на шпальтах часопису “Слово”, де зазначалося, що: “Ц~ль “Русского казина” есть: сообщеніе Русинов и забава [...] Средствами къ повышей ц~ли суть: читанье дозволенныхъ дневнековъ всякого содержания, разговоры, миузыкальнии, декляматорскіи или плясальнии вечера, зр~лища и науковыи отчиты, игры въ карти, на бильярдъ, въ шахи [...] /192/ 472)”. Членом інституції міг стати кожен повнолітній громадянин, за умови сплати членського внеску у розмірі 3 гульд. Окрім того, статутом передбачався щомісячний внесок – 1 гульд., за несплату якого могли позбавити членства у товаристві /153/ 473).

Перші загальні збори “Русского казина”, на яких були присутні й окремі члени Народного Дому, відбулись на початку 1877 р. З того часу обидва товариства тісно співпрацювали, зважаючи на дві обставини: по-перше, у них було спільне поле діяльності – культурно-просвітницька сфера; по-друге “Русское казино” розташовувалось безпосередньо у приміщенні Інституту. З часом “Русское

касино” стало помітним осередком розваг частини львівських русинів: організовувало диспути, зустрічі, лекції, різного роду вечірки, бали /269/ 474).

У 1870 р. академічна молодь Львова вирішила заснувати товариство “Академічна бесіда”, покликанням якого була взаємодопомога і пропагування освіти. Однак, побоюючись, що організація займе українофільське спрямування, Народний Дім вирішив перебрати ініціативу у власні руки, переманивши у свій табір 13 із 89 осіб, котрі стояли біля витоків молодіжного об’єднання.

Відтак, постала нова організація “Академічний кружок”, якому КР Народного Дому віддала для потреб три кімнати, що перед тим обіцяла “Академічній бесіді” /215/ 475). Логічно завершило процес молодіжного розколу утворення товариства “Дружній лихвар”.

Починаючи з 1871 р. Народний Дім безкоштовно надавав приміщення “Академічному кружку” /45/ 476). За рік, під час перших загальних зборів Народного Дому назрів конфлікт між його членами, пов’язаний з діяльністю “Академічного кружка”. Суперечку спровокувала відмова голови Інституту В. Ковальського у наданні стипендій членам Товариства. Своє відхилення він мотивував небажанням підтримувати “сепаратистські настрої” у середовищі Кружка /99/ 477). Подібна ситуація склалася і під час загальних зборів Інституту у 1884 р., на яких голова Народного Дому М. Малиновський, з метою заощадження коштів, заявив про намір відмовити “Академічному кружку” надавати безкоштовно приміщення. Він зазначав, що приміщення, яке здається у винайм, могло б приносити дохід у сумі близько 300 зол. рин. щорічно. Однак ця пропозиція не знайшла належної підтримки, викликавши дебати серед членів Народного Дому /179/ 478).

Станом на 1889 р. “Академічний кружок” опинився у важкому матеріальному становищі, причину чого Виділ Товариства вбачав у падінні популярності організації. Чого вартий хоча б той факт, що у ту пору Товариство налічувало лише 42 особи – чимало членів “Академічного кружка” після закінчення університетських студій покидали Товариство. Натомість, приходили нові, соціально незахищені, неспроможні сплатити навіть членського внеску, які потребували матеріальної допомоги за рахунок Товариства /93/ 479). У 1889 р. “Академічний кружок” заснував для своїх членів курси руської мови та літератури, проте не будучи спроможним закупити навчальної літератури, звернувся за допомогою до Народного Дому, який згідно рішення загальних зборів надав молодіжній організації матеріальну допомогу у розмірі 100 рин. /93/ 480).

У 1894 р. “Академічний кружок” реорганізовано у Товариство “Друг”, яке перейняло на себе всі функції попередньої установи. Відповідно до статуту, його головним завданням було надання своїм членам матеріальної та моральної підтримки з метою здобуття вищої освіти. Народний Дім неодноразово надавав “Другу” фінансову допомогу /189/ 481), а також здавав у винайм приміщення – спочатку безкоштовно, а пізніше за помірковану плату. Для прикладу, згідно орендного договору від 1 листопада 1907 р. Товариству надавалось приміщення із трьох кімнат по вул. Вірменській, 3 з місячною оплатою 15 кор. Натомість, згідно розпорядку, передбаченого КР Інституту, Виділ “Друга” повинен був після закінчення кожного навчального року інформувати керівництво Народного Дому про успіхи своїх вихованців /93/ 482).

Бажаючи матеріально допомогти незахищеній студентській молоді “Друга”, КР Народного Дому також виділила чотири облаштовані кімнати по вул.

Вірменській, 3 з метою заснування там гуртожитку. Проте, добрі наміри Інституту не були виправданими, і 31 серпня 1911 р. гуртожиток закрито.

Причиною цього, згідно пояснень керівництва Народного Дому, стало недотримання з боку Товариства “Друг” правил встановлених регуляміном. Такому рішенню також посприяв факт проживання у гуртожитку “зажиточной молод~жи” та осіб, що не мали ніякого відношення до Товариства /93/ 483).

Окрім роботи з молодіжними організаціями, Народний Дім співпрацював і з жіночими товариствами русофільського спрямування, а саме “Обществом Русских Дам”. Ця інституція виникла у Львові 12 грудня 1878 р. при Успенській церкві у Львові за ініціативи Дмитра Біленького /254/ 484).

Спочатку товариство існувало як церковне братство із завданням господарської організації церкви. Такий характер діяльності не сповна відповідав тогочасним потребам галицького суспільства і, природно, викликав невдоволення частини громадськості. З цього приводу часопис “Правда” зазначав: “Очевидно що строго обрядовий характер товариства ogranicить его діяльність тільки до діл церковних. Воно може бути й дуже гарно, коли буде більша принада до церкви для Русинів, що вважають обряд истотою национальности [...]. Може бути, що при частійших зборах и нарадах руських дам, при довшій виміні гадок, при спільнім шитю стихарів и святкуванню свят виродяться у тім крузі дальші, живі гадки як би оживити руське жіноцтво, зігріти его діланя для народнеї справи, як би порадили, щоб під покровом руських дам виростали Русинки світлі, патріотичні /188/ 485)”.

30 листопада 1878 р. “Общество Русских Дам” провело свої перші загальні збори, на яких головою обрано Олену Ковальську, дружину тодішнього голови Народного Дому Василя Ковальського. Заступницями О. Ковальської стали Фалина Огоновська та Клавдія Алексович. До складу першого правління увійшли, з-поміж іншого, дружини відомих діячів Народного Дому – Людвика Площанська, Юсіфа Полянська, Катерина Біленька, Клавдія Курилович, а згодом й Алексія Геровська (з 1882 р. голова “Общества Русских Дам”), Емілія Король /269/ 486).

17 квітня 1879 р. Галицьке намісництво затвердило статут товариства, який визначив основні завдання “Общества Русских Дам”: допомагати вбогим руським дівчатам у здобутті освіти, надавати милостиню /192/ 487). Так, рішенням Виділу від 4 липня 1881 р. повідомлено про намір відкрити платну бурсу для дівчат, котрі б відвідували публічні школи /94/ 488). У навчальному закладі також планувалося безплатно надавати освіту малозабезпеченим дітям. Однак, нестабільне матеріальне становище “Общества Русских Дам” стали на заваді реалізації задуму. Зокрема, у листі секретаря Товариства Клавдії Алексович до КР Народного Дому читаємо: “[...] Грошевіи средства помянутого Общества суть очень скромны, за для того принужденне суть тоеже Общество отъ повзятого нам~ренія, що до откритя д~вочой бурси отступити /94/ 489)”.

Єдиним виходом із ситуації, що склалася, “Общество Русских Дам” вбачало у залученні до справи Народного Дому. КР Інституту відгукнулася на заклик, надавши на потреби бурси приміщення по вул. Вірменській, 3, з умовою, що Товариство мало власним коштом отримувати трьох визначених кандидаток Народного Дому. Реалізація порозуміння дозволила на початку вересня 1881 р. відкрити заклад, у якому, щоправда, на здобуття платної освіти (15 рин. у місяць) зголосилася лише одна кандидатка, тоді як усі безплатні місця були зайняті /94/ 490). У 1881-1882 навчальному році претендентками Народного Дому на здобуття

освіти у платній бурсі “Общества Русских Дам” стали Олена Кульчицька (учениця 4 класу, сирота по Івані Кульчицькому – капелану у с. Убині) та Михайлина Стеців (учениця 3 класу, дочка вбогого капелана с. Берізці). Однак, враховуючи важке матеріальне становище Товариства, Інститут на засіданні 11 грудня 1881 р. вирішив сплатити за проживання своїх вихованок більше 27 рин. /94/ 491).

У 1895 р. “Общество Русских Дам” заснувало пансіонат для убогих дівчат, на який упродовж 1905–1912 рр. Народний Дім надавав приміщення з дванадцяти кімнат по вул. Корняктів, 1. Станом на 1905 р. сума річної оренди складала 2 254 кор. 20 гел., яку “Общество Русских Дам” мало сплачувати щомісячно по 187 кор. /47/ 492). У 1905–1906 навчальному році, у пансіонаті “Общества Русских Дам”, директором якого був Тит Мишковський, навчалось 20 учениць. Дівчата, окрім традиційних шкільних предметів, вивчали релігію, російську (русску) літературну мову, музику (гра на фортепіано) /47/ 493).

З часом намітилась тенденція до скорочення кількості вихованок пансіонату. Якщо у 1907 р. там утримувалось 25 дівчат, котрі отримували матеріальну допомогу у середньому 40 кор. /94/ 494), то у 1913 р. “Общество Русских Дам” прийняло у заклад на пільговій основі лише 16 дівчат, переважно з селянських родин /32/ 495). Періодично “Общество Русских Дам” влаштовувало показові іспити вихованок свого пансіонату у великій залі Народного Дому що, як правило, завершувалися музично-декламаторськими вечорами. 5 липня 1910 р. у приміщенні Інституту мав місце “годинний акт” (щорічний іспит) з історії Русі, руської мови, літератури та релігії. Після його закінчення відбувся концерт, з цього приводу газета “Прикарпатская Русь” зазначала: “Относительно підбора пьес для исполненія программы музыки и п-нія неприятно поражаело обстоятельство, что совершенно безъ причины были избраны единственно композиції не русскихъ авторовъ /189/ 496)”.

Упродовж всієї своєї діяльності “Общество Русских Дам” займалось організацією культурно-мистецьких заходів – танців, музично-літературних вечорів, що, як правило, відбувалися у приміщенні Народного Дому.

Традиційними стали щорічні святкування 13 січня Маланки. На цих вечорах галицькому жіноцтву також читалися лекції на актуальні теми з природничих наук, історії руської мови та літератури /254/ 497). Зокрема, 12 грудня 1909 р. “Общество Русских Дам” організувало у приміщенні Народного Дому вечір пам’яті російського поета Олексія Кольцова, активну участь у якому взяв бібліотекар бібліотеки Інституту С. Бендасюк /189/ 498). Загальноприйнятим став принцип поєднання приємного з корисним. Наприклад, 29 вересня 1910 р. у залі Народного Дому відбулися танці, дохід від яких пішов на потреби студентської їдальні, відкритої два роки перед тим старанням “Общества Русских Дам” /189/ 499).

Окрім фактичної протекції над “Обществом Русских Дам”, Народний Дім опосередковано був причетний до діяльності іншого жіночого товариства – “Общества русских Женщин”, утвореного у 1903 р. Основною метою товариства було: “[...] Сод-ствовать пробужденію и просв-щенію нашего женского общества главно среди наимен-е просв-щенныхъ, а наибол-е жаждущихъ св-та женщинъ [...] /135/ 500)”. При товаристві існувала школа шиття і крою, разом з бурсою для вихованок цієї школи. У 1909-1910 навчальному році там навчалось 30 дівчат, а оплата за навчання та отримання коливалася від 4 до 25 кор.

Директором школи була Божена Гумецька, рукодільним роботам навчали Олена Кочеркевич (шиття білизни), Марія Гезельбах (шиття верхнього одягу) та Марія Чиж (гафту). Німецьку мову викладала Іванна Ясеницька, руську мову – Михайла Мехович, торговельну географію – А. Ничай /180/ 501). Цікаво, що вчительку російської мови було спеціально запрошено з Росії, і вона знаходилась на утриманні товариства /189/502).

Не ведучи підприємницької діяльності, жіноче товариство не було спроможне самостійно фінансувати свою діяльність, а основним спонсором організації виступав Народний Дім. Зважаючи на ці обставини, 18 жовтня 1906 р., “Общество Русских Женщин” за дозволу Міністерства реорганізовано в “Общество Русских Женщин “Жизнь” /97/ 503). Така зміна надала право Товариству займатися підприємницькою діяльністю (наприклад, відкриття майстерень, магазинів) й певним чином зміцнила його матеріальне становище умайбутньому.

Так само, як і у випадку з “Обществом Русских Дам”, учасниками товариства “Жизнь” було чимало дружин членів Інституту (Марія Авдикевич, Теодора Маркова, Іванна Лагола та інші), а також окремі чоловіки – здебільшого чільні особи Народного Дому (як наприклад, Филип Свистун). Тож, немає нічого дивного, що у 1906 р. КР Народного Дому надала Товариству одноразову допомогу – 500 кор. Окрім цього, на загальних зборах Інституту було прийнято рішення про надання щорічно “Жизни” допомоги у розмірі 1 000кор. /97/ 504).

Завдяки фінансовій підтримці низки культурно-освітніх товариств, Народний Дім, а відповідно і русофіли, отримували можливість ефективніше впливати на громадське життя краю. Це цілком відповідало русофільським прагненням не лише поширювати просвіту серед галицьких українців, але й через ці товариства пропагувати якнайширше “общерусску ідею”.

Програмними у цьому відношенні виглядають слова Б. Дідицького, котрий зазначав: “[...] Наши галицко-рісськіе обшества им~ють кром~ той ц~ли еще одну задачу больше, именно же должны д~йствовать для ц~ли просв~щенія не только въ обще-гуманитарномъ направленіи, но также спеціально въ Русско-національномъ дус~ т. е. соотв~тно требованіямъ Истории нашего русского народа /166/ 505)”.

Таким чином, можна констатувати, що Народний Дім займав особливе місце у системі русофільських товариств, впливаючи на громадське життя краю. В основі діяльності Народного Дому лежала русофільська національно- політична платформа, яка була продуктом тривалої еволюції світогляду частини галицьких українців у напрямку від старорусинства (середина ХІХ ст.) через русофільство і до відвертого москвофільства (напередодні Першої світової війни і по ній). Каталізатором формування ідеологічної платформи членів Інституту стали політичні події в Австро-Угорській імперії, конфронтація з поляками, суперництво з українофілами (народовцями) і, врешті-решт, конфлікт всередині русофільського табору на початку ХХ ст.

Проте, упродовж усього проміжку досліджуваного часу, Народний Дім залишався оплотом аморфної “общерусської ідеї”, вистоявши під тиском, як народолюбів, так і “новокурсників” (москвофілів).

РОЗДІЛ 4.

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ “НАРОДНОГО ДОМУ”

4.1. Бібліотека

Від часу заснування Народного Дому у Львові вважалося, що він має стати культурно-просвітнім осередком для української громадськості міста та краю. Це засвідчив і статут організації, яким передбачено створення бібліотеки, музею, освітніх закладів, а також спеціальних фондів допомоги убогим і талановитим учням-русинам для здобуття ними освіти. Зокрема, в ст. 4 документа зазначалося, що Народний Дім має намір збирати “книги, рукописи, иконы, древности, монеты и медали, ископемые, окамен~лости и т.д. /5/ 506)”. А один з чільних діячів інституту М. Куземський вбачав завдання Народного Дому саме у сприянні освітньому й культурному розвитку народу: “[...] Музеи, библиотека, кабинеты, картины и задопомога молодежи, работаючихь в~твахь умственности и искусствъ – то маеть быти его задачею /167/ 507)”.

Однак майже двадцять років від часу заснування Народний Дім не був спроможний відкрити свої культурно-освітні заклади, що пояснювалось відсутністю приміщення, та нестачею коштів (у тому числі на оплату персоналу за впорядкування бібліотечних і музейних фондів) /167/ 508). Щоправда, були й інші пояснення, як-от нецільове використання грошей і приміщень інституції. Так, адвокат В. Дідошак дорікав керівництву Народного Дому, що виправдання його представників безпідставні, позаяк голова Інституту і посол до Краєвого сейму В. Ковальський довгий час займав, за мізерну оплату, аж сім кімнат у приміщенні закладу, а “Русске касино” – дві /125/ 509). Лунали й інші закиди, які, здебільшого, стосувалися політичної вмотивованості діяльності КР Народного Дому при організації культурно-просвітницької роботи /210/ 510).

Початок формування літературних фондів бібліотеки припадає на середину XIX ст. У квітні 1850 р. ухвалено “Устав славяно-русской читальни в г. Львов~”, який визначав тематику книг, що мали бути у читальні. Це, насамперед, праці історичного, філологічного і природничого характеру, а також всі “лучшии и полезныи сочинения якого будь рода” /115/ 511). 20 червня 1850 р. відбулися збори засновників “читальни руской”. Серед присутніх (близько двадцяти осіб) були імена Я. Головацький (головуючий на зборах), І. Гушалевиц, В. Ковальський, І. Наумович (секретар зборів), М. Куземський, М. Малиновський та інші. Вони обговорили організаційні проблеми, з-поміж яких, особливу увагу приділено питанню відокремлення читальні від “книгохранительницы” (бібліотеки), для якої уже були зроблені перші книжкові пожертви. Зрештою, вирішено, що такий поділ недоцільний /114/ 512).

Передбачалось, що бібліотека буде комплектуватися за рахунок творів як руських, так і зарубіжних авторів, щоправда, за умови якщо їхні праці якось стосуються “русского народу” /151/ 513). Як впливає із публікацій “Вісника Народного Дому”, особливе зацікавлення Інститут виявляв до зібрання якомога більше стародруків /180/ 514). Саме з таким проханням, його керівництво неодноразово зверталось до галицької інтелігенції. Ці відозви не пройшли повз увагу галицького суспільства. “Зоря Галицька” інформує про різноманітні за характером та величиною пожертви, серед яких можна виокремити “Изсл~дования различія mezi російскимь а рускимь языкомь” (950 примірників) Івана Фоліусевича, “Слово церковное” Миколи Мигалича (50 примірників) та інші /184/ 515). 29 вересня 1858 р. священнослужитель з с. Майдан Емілій Левицький

пожертвував 15 цінних стародруків /69/ 516), а на початку 1860-х рр. збірку книг бібліотеці подарував львівський міщанин Г. Дмитрикович /145/ 517). У 1869 р. крилошанин Перемишльської Капітули Іван Ільницький пожертвував 164 книги, серед яких відозви різноманітних товариств, шематизми, поетичні твори та іноземні видання польською й німецькою мовами /68/ 518).

Загалом, серед перших значних жертводавців знаходимо імена Якова Головацького (205 книг), Михайла Климертовича (111), Олексія Палюха (165), Кирила Вінцковського (116), Михайла Куземського (303) та інших. Окрім них, бібліотеці Народного Дому, на початку її існування, жертвували літературу такі відомі громадські діячі як О. Духнович, В. Добрянський, Л. Созанський, М. Малиновський, В. Ковальський, Б. Дідицький, Г. Паславський, А. Шанковський та інші /71/ 519). Були серед жертводавців й австрійські чиновники, наприклад голова намісництва Кароль Мош (43 книги) та міністерський радник у Відні Кароль Байєр (145 книг) /71/ 520).

Значно поповнили бібліотечні фонди Народного Дому надходження зі Слов'янського інституту у Парижі. Його префект, згодом папський легат Східних земель Іполит Терлецький, 1857 р. переслав до Львова бібліотеку Інституту. Серед надісланих книг особливу вартість становили праці давньоримських вчених Горація, Плінія, Цицерона, а також стародавні лексикони і граматики /226/ 521).

Радо приймаючи подарунки, КР Народного Дому не надто поспішала витратити кошти на поповнення літературних фондів. Так, 5 серпня 1865 р. до Комісії Народного Дому звернувся Л. Трещаківський з повідомленням про те, що після смерті податкового інспектора у м. Городку Г. Штрассера залишилася чимала бібліотека (600 томів книг) переважно історичної, природничої та господарської тематики на польській та німецькій мовах. Дружина померлого висловила бажання відпродати успадковану бібліотеку Народному Дому за 60 рин. Однак керівництво останнього прийняло ухвалу не витратити коштів на потреби бібліотеки доти, доки не буде завершено будівництво приміщення Народного дому та церкви. Це відбулось попри те, що сам Л. Трещаківський всіляко заохочував КР закупити книги, наголошуючи на недоцільності упускати такої нагоди, позаяк бібліотекою Г. Штрассера зацікавилася Краківська Академія /68/ 522).

Відсутність коштів не лише гальмувала поповнення бібліотечних фондів, але й перешкоджала впорядкуванню уже наявних книг, а відтак – відкриття читальні, потреба у якій особливо простежується у тогочасній пресі. Як зазначив 1862 р. анонімний дописувач з Тернополя в газеті “Слово” – читальня мала б “заспокоювати духовні потреби образования народного” /192/ 523).

Про необхідність її відкриття висловився на загальних зборах Народного Дому 26 травня 1865 р. і М. Куземський /16/ 524).

Для повноцінної організації бібліотечної справи не вистачало приміщення та фахового персоналу. Власне тому, перша спроба впорядкування бібліотечних фондів 1856 р. не дала бажаних результатів /180/ 525). За словами І. Кревецького: “Брак фондів на утримання бібліотечного персоналу спричинилося до того, що Комісія дещо призабула (зовсім забула) про цю справу /226/ 526)”. Лише 1878 р. КР Народного Дому ухвалила рішення про інвентаризацію книжкових збірок. Під бібліотеку відведено дві фронтові кімнати і дві кімнати на першому поверсі в приміщенні Народного Дому й завезено необхідні шафи. У листопаді 1880 р. для бібліотеки надано ще дві сусідні кімнати. На той час впорядковано лише 4956

творів у 8012 томах /136/ 527).

Незначне фінансування бібліотеки керівництвом Інституту (2000 кор. в рік) дало підстави опонентам русофільства звинувачувати його у скупості та недбальстві. Так, щоби заощадити кошти, КР доручила справу каталогування книжок не надто компетентному у бібліотечній справі Олексію Палюху, що призвело до не фахового складання каталогу /226/ 528). Аби якось виправити ситуацію, 1881 р. Народний Дім залучив до впорядкування книжкових фондів Антіна Петрушевича, якому мав допомагати Дмитро Біленький (отримував зарплату 300 зол. рин.). Тоді ж на закупівлю шаф і полиць бібліотеки виділено 1000 зол. рин., і 148 зол. рин. на палітуру книг /142/ 529). Сам А. Петрушевич 1885 р. передав у розпорядження Народного Дому свою бібліотеку (14000 книг), серед яких були книги-стародруки, рукописи та картографічні збірки (близько 2000 примірників). Всі вони склали окремий відділ „Музей А. Петрушевича” /180/ 530).

У вересні 1885 р. КР Народного Дому доручила впорядкування бібліотеки німцю Б. Дідицькому (мав отримувати 600 зол. рин. у рік), бібліотечна кар'єра котрого тривала близько сімнадцяти років /225/ 531). З міркувань безпеки, Б. Дідицький за власний кошт застрахував бібліотеку на весь 1887 р. на суму 10 000 зол. рин. /73/ 532). Але справа впорядкування літературних фондів не набагато зрушилися з місця, а опис книг активізувався лише наприкінці 1889 р. Зважаючи на все це, з ініціативи А. Петрушевича, 1892 р. на посаду помічника бібліотекаря прийнято Д. Вінцовського /74/ 533).

Особливо багатим на пожертви бібліотеці видалась друга половина 1880-х – початок 1890-х рр. 8 листопада 1885 р. В. Ковальський (на той час радник Надвірної канцелярії в австрійській столиці Відні) подарував бібліотеці Народного Дому 128 примірників книг історичної та релігійної тематики /72/ 534). Неодноразово протягом 1885-1886 рр. на потреби закладу жертвував книги Венедикт Площанський /72/ 535). У 1888 р. понад 3 тисячі томів літератури подарував архипресвітер Перемишльської греко-католицької капітули Григорій Шашкевич, згідно із заповітом якого, надана колекція мала б називатися „Бібліотека Г. Шашкевича” /180/ 536). Він також виділив кошти на купівлю книжкового обладнання. Проте подаровані книги, так і не були виокремлені, а увійшли до загального фонду бібліотеки Народного Дому.

Наступного року із Перемишля передано 250 книг, які після своєї смерті заповіли на потреби бібліотеки Народного Дому Михайло Лисикевич (вчитель віленської гімназії) та Микола Кульчицький (професор перемишльської гімназії) /68/ 537). З-поміж пожертвувань кінця 1880-х – початку 1890-х рр. варто виділити дарунки композитора Порфирія Бажанського, рукописи якого склали окремий музичний відділ та Кипріяна Коцовського, котрий подарував бібліотеці правничу літературу (більше 2000 примірників) /180/ 538).

Одним із головних фундаторів бібліотеки був Я. Головацький. Упродовж свого життя він надіслав чимало наукової літератури, яка суттєво збагатила колекцію Народного Дому /180/ 539). Він також заохочував інших вчених до формування бібліотечних фондів. Так, на титульних аркушах багатьох видань зазначено: “Через Я. Головацького в Библиотеку Народного Дома /224/ 540)”.

За сприяння Я. Головацького бібліотека отримувала російську наукову та популярну літературу. Наприклад, у листі до Б. Дідицького 11 листопада

1884 р. він, поруч з адресами російських наукових товариств, куди можна було б звернутися за літературою, агітував того поїхати у Росію. “Вы познали бы русских и Россию [...] и нав~рно бы собрали ц~лую библиотеку /111/ 541)”.

Характерно, що пожертви Я. Головацького були систематичними, не зважаючи, чи перебував він у Москві, чи у Вільно. Серед придбаних ним книг знаходимо досить цінні стародруки, як-от “Адельфотекс” – перша українсько-грецька граматика, видана 1591 р. у друкарні Львівського Ставропігійського братства, та Статут Великого князівства Литовського, надрукований у 1588 р. у Вільно /67/ 542). А в 1889 р. у “Віснику Народного дому” читаємо: “прислала из Вильны [...] многоуважаемая родина нашего незабвенного земляка, Якова Ф. Головацкого, для сей же библиотеки в дарі громадное число книг, в ціні выше 2000 гульденов а. в.” /180/ 543). 15 (27) березня 1891 р. син Я. Головацького – Всеволод прислав 30 рукописів свого батька та бібліотеку з 85 книг та брошур /68/ 544).

Станом на початок квітня 1889 р. у бібліотеці Народного Дому було 17398 книг. Проте вже в третьому кварталі того ж року надійшло близько тисячі подарункових книг (загалом 18174) /73/ 545). А через десять років, тобто у 1899 р. кількість книг у бібліотеці вже складала 34364 примірників (включно з “Музеєм Петрушевича”) /62/ 546). Однак наприкінці ХІХ ст. намітився спад активності галицьких жертводавців, причиною чого була зневіра громадськості у тому, що бібліотека за понад п’ятдесят років від свого заснування не була відкрита для публічного відвідування і її літературні фонди, на загал, залишилися недоступними для населення /224/ 547). Проте, треба зазначити, що вже на той час при бібліотечній канцелярії діяла читальня, у якій могли працювати особи, котрі мали спеціальний дозвіл. Протягом 1897-1899 рр. таких було 113. Брати книги на абонемент міг лише голова Народного Дому /62/ 548). Ситуація зазнала змін лишень на початку ХХ ст.

На початок ХХ ст. бібліотека Народного Дому суттєво розширилася. На той час книгозбірня займала шість кімнат у приміщенні Інституту – у чотирьох з них розміщувалися заінвентаризовані книги, в одній – дублети, ще в одній – книги “Музею А. Петрушевича”. На поточні ж книжкові надходження місця не знаходилося. Тож, КР була змушена виділити для потреб бібліотеки найбільшу кімнату Народного Дому. Там знаходилася і канцелярія, а от місця для читальні так і не було /224/ 549). Незважаючи на це, відкриття закладу затягувалося у часі. Незадоволений веденням справ у бібліотеці, А. Петрушевич звернувся у березні 1901 р. до керівництва Інституту з вимогою підібрати кваліфікованих працівників та якнайшвидше відкрити бібліотеку для загального користування /123/ 550).

Враховуючи кількісне зростання бібліотечних фондів, 1901 р. другим кустошем призначено Ф. Свистуна. У зв’язку з погіршенням стану здоров’я Б. Дідицького, на допомогу Ф. Свистуну скеровано Іларіона Свенціцького (працював з 20 жовтня 1901 р. по 31 березня 1902 р.) /180/ 551). До компетенції бібліотекаря належали: керівництво власне бібліотекою та музеєм, подання пропозицій щодо купівлі книг та рукописів тощо. Водночас його діяльність була суворо регламентована КР Народного Дому, лише за дозволом якої він міг обмінювати книги. Саме КР підпорядковувався та звітував перед нею бібліотекар. Окремою посадою був кустош, в обов’язки якого входило: впорядкування каталогів, записи нових надходжень, контроль над поверненням книг. Серед інших працівників бібліотеки значаться: скриптор (виконував допоміжні функції), амануензис (видавав книги) та два технічні працівники (прибирання, опалення) /63/ 552).

Після року плідної роботи бібліотеку було достатньо впорядковано, що врешті-решт, дозволило її 19 квітня 1902 р. відкриття. Ф. Свистун вважав таке пізнє відкриття бібліотеки з читальною серйозним прорахунком /176/ 553). На

1905 р. бібліотека складалася з двох відділів: “Музею А. Петрушевича” та, власне відділу “Народного Дому”. Здебільшого не впорядкованими ще залишались відділи рукописів та карт. Бібліотека розміщувалася у десятих кімнатах, не враховуючи великого читального залу. Засновано й підручну бібліотеку для молоді, що в основному містила московські та русофільські видання, наприклад Товариства ім. М. Качковського. Користувачами бібліотеки в основному були студентська та шкільна молодь, науковці. За період з 1 січня по 1 червня 1911 р. учням видано 1503 томи, студентам – 5600 томів і 880 документів (рукописів), науковцям – 4200 томів /65/ 554). Аби взяти книги додому учні та студенти закладали свідоцтво про народження або шкільні посвідчення.

Вагомим джерелом поповнення літературних фондів, а водночас і підтвердження статусу майбутньої книгозбірні як громадської, був обов’язковий примірник друку. Разом з тим, особливістю бібліотечних фондів стало надходження тих чи інших видань, як правило регіональних, у декількох примірниках (складали дублетний фонд) /224/ 555). У бібліотеку також надсилали звіти своєї діяльності (справоздання) різноманітні установи, зокрема Академічна гімназія у Львові, літературне товариство “Русская Основа” у Відні, товариства “Руська Бесіда”, ГРМ, “Руська Рада”, Львівський сейм, виділ Краєвий та інші.

Українська література наукового характеру в бібліотеці була мало представлена, головним чином акцент робився на праці російських дослідників. Бібліотека Народного Дому збагачувалася головним чином за рахунок надходжень літератури з російських наукових установ та товариств, як-от Віленської комісії для розгляду давніх актів (1872 р.), Московського археологічного товариства (1874 р.), Імператорського Російського географічного товариства (1882 р.), Імператорської Академії Наук (1883 р.) тощо. 17 травня 1890 р. імператорське Археологічне товариство у Петербурзі передало бібліотеці Народного Дому книги свого видання /68/ 556).

Для потреб бібліотеки Народного Дому надходили праці різноманітного спрямування, у переважній більшості історичної, мовознавчої та релігійної тематики. Так, 7 червня 1868 р. надіслано 25 книг, серед них С. Соловйова “История России съ давнихъ времен”, Беяева “Россазы изъ Русской истории”, О. Потєбні “Два изследования о звуках русского языка” та інші тому подібні примірники /68/ 557). 24 жовтня 1868 р. Слов’янська благодійна бібліотека (Санкт-Петербург) передала бібліотеці Народного Дому понад 80 книг, серед яких чимало творів ідеологічного натхненника галицького русофільства Михайла Погодіна /64/ 558). У 1877 р. поштою отримано видання Московського археологічного товариства “Древности”. Труды Московского археологического Общества” під редакцією В. Румянцева /68/ 559). Аналіз переказаної літератури настановує на думку про сумнівну літературну цінність окремих творів, натомість кидається у вічі ідеологічне спрямування присланих праць, що часто пропагували єдину концепції “русской народности” і “истинного православия”.

Подібну роботу по залученню російської літератури проводив й І. Свенціцький, котрий перебуваючи у Росії зумів закупити низку стародруків (наприклад, Апокрисис, Литовський статут та інші). Він, зокрема, наголошував: “Библиотека Народного Дома получила посредством меня большое количество прекрасныхъ трудовъ по русскому языку, истории и литературы” (на суму більше 500 руб.) /122/ 560). У листі до А. Петрушевича, датованим 12 вересням 1904 р., він пише, що продовжує збирати потрібні “нам матеріали” у Рум’янцевському музеї /122/561). Серед вартих уваги, на його думку, книг І. Свенціцький виділив

мемуари Сонцова про події 1846 р. у Західній Галичині з примітками Я. Головацького, порекомендувавши окрім того, кожному історику слов'янського відродження працю Бареукова “Жизнь и труды Погодина” у 19 томах /122/ 562). Цікаво, що в іншому своєму листі А. Петрушевичу від 28 травня 1905 р. І. Свенціцький з цього приводу зазначає: “[...] в случаю нужды прошу Вась походатайствовать перед Сов~томъ и розьяснить гг. сов~тникамъ значеніе Погодина [...] для Карпатской Руси и словянства /122/ 563)”.

Керівництво Народного Дому у своєму звіті за 12 листопада 1899 р. відзначало, що бібліотека в основному складається “изъ самыхъ частныхъ пожертвованій особенно изъ стороны авторовъ или учебныхъ русскихъ заведеній в Россіи”, тоді як місцеві організації та автори, на їхнє переконання, “очень мало помнятъ про той патріотическій свой долгъ /62/ 564)”. Однак, цей закид був не зовсім обґрунтований, оскільки місцеві культурно-наукові товариства та установи (незалежно від політичного спрямування) теж не оминали увагою інститутської бібліотеки. Так, в архівних документах знаходимо повідомлення про те, що 13 грудня 1889 р. О. Барвінський подарував кілька примірників історичної літератури. У цьому ж році І. Франко пожертвував на потреби бібліотеки 5 книг (не зазначено яких за змістом), Ю. Романчук – 69 книг, редакція “Діла” також неодноразово прикладалася до пожертвувань /68/ 565). Разом з тим, особливо з початку ХХ ст., майже всі кошти, виділені кошти на закупівлю нових книг витрачалися на російську літературу, яка вже на той час складала левову частку усіх книжкових фондів бібліотеки Народного Дому /236/ 566).

У результаті приватних пожертвувань, станом на 1911 р. бібліотека Народного Дому налічувала 50837 книг (80 000 томів) /180/ 567). Того ж року, для ведення бібліотечних справ, на посаду писарів прийнято Дмитра Джулика та Андрія Лаголу /65/ 568). Але вже у вересні 1911 р. Кипріян Коцовський звинуватив керівництво Народного Дому у неналежному підборі бібліотечного персоналу та вимагав для свого музею фахового працівника. Однак, не зважаючи на вимоги одного із своїх меценатів, для комплектування подарованих збірок керівництво Інституту прийняло студента Феодосія Лесева слухача III курсу філософії Львівського університету /74/ 569).

Очевидно, зважаючи на критику як жертводавців (про некомпетентність підбору працівників бібліотеки), так і з боку політичних опонентів (в основному про заполітизованість Народного Дому) у подальшому, при виборі персоналу керівництво інституції було дещо обережнішим. Так, 18 жовтня 1912 р. на посаду помічника кустоша бібліотеки прийнято Осипа Степкова (закінчив філософський факультет Львівського університету, з 1909 р. входив у редакційний комітет москвофільського часопису “Галичанинъ”) /63/ 570). КР Народного дому зобов'язала Ф. Свистуна наглядати за діяльністю О. Степкова та періодично звітувати про його дії. “Управляющій Сов~тъ влагаетъ на Вась обязанность смотр~ти за т~мъ, чтобы Вашъ помощникъ [...] изб~галь всего, что моглобы наше заведение навлечи хотябы наружный видъ односторонной партійности и вызвати для того-же заведенія неприятности. Въ частности вм~няется Вамъ въ должность смотрити зат~мъ, чтобы О. Степковъ не подписывался безъ соизволенія Управляющаго Сов~та, редакторомъ ніякой газеты и въ читальн~ редакційными д~лами якои-небудь газеты не занимался [...] не вм~шивался въ политичную и партійную борьбу [...] /63/ 571)”.

В роки Першої світової війни бібліотека Народного Дому зазнала значних збитків від розквартированих у приміщенні закладу російських військ. Багато

книг знищено та пошкоджено, частину абияк скинуто до підвалів. Наприкінці травня – на початку червня 1915 р. росіяни самовільно, без згоди голови Народного Дому І. Костецького та директора канцелярії В. Лаголи, вивезли

“12 закритих пак книг і документів (рукописів) /41/ 572)”. Дорогою через Київ, реkvізовану літературу, а це як правило, найцінніші книги, доправлено у Ростов-на-Дону і розміщено у будинку при Таганрозькому проспекті і вулиці Ю. Лермонтова, 79. Плата за оренду приміщення складала 15 тис. руб. у місяць, причому російська сторона не надто переймалась можливістю надання конкретної допомоги, тож вивезені фонди утримувались за рахунок коштів Народного Дому /274/ 573). Характерно, що привезені коробки ніхто не розкривав і не робив ніякого опису (нестача коштів і незначний інтерес до привезеного). Власне цим можна пояснити те, що наприкінці 1920-х рр. частину бібліотеки Народного Дому, крім рукописів, повернуто до Львова.

4.2. Музей

В першій половині 1850-х рр. Народний Дім розпочав збір експонатів для музею, колекції якого, головним чином, формувалися завдяки добродійним пожертвуванням. Це цілком відповідало програмним засадам Інституту, у статуті якого вказувалось, що музей формуватимуть експонати “другами русского народа, благодѣтелями и русскими патриотами подаренные /5/ 574)”. Сподівання певною мірою себе виправдовували. Газета “Зоря Галицька” відзначала у 1856 р., що музей “якого часть Народного Дома сподобляється значительного жертволюбия Русинов /184/ 575)”. На той час у ньому уже були книжкові та нумізматичні збірки, експонати природничого характеру. Саме “природничий кабінет” музею, заснований 1854 р. радником Надвірної канцелярії Леопольдом фон Захер-Мазохом*, формувався найуспішніше.

Спочатку він в основному складався із збірок різного роду копалин та комах /180/ 576). З часом колекція суттєво поповнилася завдяки крилошанину Пряшівської капітули Олександрю Духновичу (зібрання цінних копалин), судовому раднику Альберту Галлеру (збірка рідкісних ракушок) та священнику Михайлу Вінницькому (колекція з понад 150 рідкісних рослин) /180/ 577).

Окрім того, в опрацьованих документах значаться і пожертви менших обсягів і наукової ваги.

Та якщо з накопиченням мінералів не виникало серйозних проблем, то із зібранням творів мистецтва та історичних старожитностей було не так легко.

На загальних зборах Народного Дому 27 березня 1864 р. М. Куземський подав пропозицію звернутися до Краєвої Президії з проханням аби знайдені під час археологічних розкопок старовинні речі були передані Народному Дому для комплектування музейних збірок. “На галицкой земли – зазначав він, – знаходяться премноги старожитности [...] дѣло само находитъ на гадку, дабы ти древности не толко при унѣверситетѣ краѣвомѣ, але такожъ и въ кабинетѣ Народномѣ переходовати [...] /69/ 578)”.

Головний внесок у формуванні фондів музею належав галицькому священицтву та громадським діячам. Серед основних фундаторів закладу варто відзначити Олександра Духновича. Не маючи змоги створити у себе вдома відповідного музею, він надіслав у Львів колекції рідкісних мінералів, ракушок та рослин. Найцінніший дарунок від О. Духновича надійшов 1(13) листопада 1858 р., в якому, крім мінералів, було близько десяти картин та портретів церковних діячів

/66/ 579). Про значущість цих пожертвувань підкреслено на Загальних зборах Народного Дому. М. Куземський зазначав: “Прекрасни и значителни дары которыми Ваше Высокопреподобіе домъ Народный украсили ставят Васъ въ рядъ первыхъ его благодѣтелей /66/ 580)”.

З-поміж інших благодійників музею варто згадати імена Андрія Зарицького з Остри й Юліана Левицького із Словіти, які значно збагатили музей археологічними експонатами. Водночас Іван Товарницький у 1856-1860 рр. надав чимало експонатів для природничого кабінету музею. Крім цінних дарунків монет 5 жовтня 1864 р. для картинної галереї музею, він подарував збірку портретів князів Володимира Великого та Олександра Невського, короля Лева Даниловича, гетьмана Б. Хмельницького, а також польського короля Я. Собеського /69/ 581). У 1861 р. музеєві подаровано архієрейський хрест (І. Лавровський) та римські монети (священик І. Погорецький) /145/ 582).

Починаючи з 1860-х рр., і особливо впродовж 70-80-х рр., дуже активно формувалася нумізматична колекція музею. У липні 1866 р. віце-декан Устрицького намісництва Перемишльської єпархії Юліан Алексевич подарував свою нумізматичну колекцію, що складалася із 18 різного роду медалей та

43 стародавніх римських та грецьких, переважно мідних, монет. Священик с. Налужжя Теробовлянського повіту Іван Мартинець викупив у селян, випадково знайдені ними під час проведення сільськогосподарських польових робіт близько 2000 (головно срібних) монет козацької доби, а також шведські, польські та пруські, передавши їх у музей Народного Дому /69/ 583).

23 травня 1870 р. М. Копистянський – парох у с. Ганчові Перемишльської єпархії прислав колекцію цінних монет (21), що були знайдені під час проведення реставраційних робіт у місцевій церкві /70/ 584). У 1880 р., після смерті Г. Барвінського, у музей інституту передано його колекційну нумізматичну збірку у кількості 94 срібних та мідних монет. Того ж року для музею Народного Дому надійшов цінний дарунок з Варшави від Софії Левицької-Леонтєвої (відома як “Русская Солдатка”), а саме: 238 срібних і мідних монет та 17 пам’ятних медалей (з нагоди коронування Олександра II, 400-літнього ювілею Н. Коперніка, 600-літнього ювілею Данте та інші) /70/ 585). Зауважимо, що С. Левицька-Леонтєва неодноразово жертвувала музею у Львові численні колекції старовинних карт, альбомів та фотографій.

8 грудня 1884 р. Павло Левицький – парох с. Ясенки Сольної Мокрянського деканату пожертвував 219 старовинних монет, знайдених у цій місцевості під час археологічних розкопок /71/ 586). Але все ж переважали невеликі пожертви – по кілька монет. Так, священик із с. Мацошин Іван Пелех передав у музей одну срібну монету 1754 р.; парох с. Ладичин Іван Болтарович - три старовинні монети; священик с. Варволинці Іполит Левицький – дві турецькі монети; настоятель храму у с. Березці Михайло Стеців – тридцять п’ять срібних монет; парох Звенигорода Григорій Савчинський – одну римську монету; Мелетій Романовський (настоятель у Жидачеві) – цінну візантійську монету X ст. і т.д. /70/ 587). Загалом, на той час у фондах закладу були вже римські, грецькі, польські, австрійські, російські, угорські, французькі, чеські та інші монети /117/ 588).

Цікавими видаються мотиви окремих пожертв. Наприклад, судовий радник зі Стрия Кипріян Коцовський подарував музеєві Народного Дому понад 70 речей (альбоми з фотографіями, медалі, монети) із такою допискою: “Всѣ мои повизшіи монеты и медалыони признаваю и отдаю яко фундацію по поводу 60-лѣтнего

ювілея Его Величества нашего возлюбленного ц-саря Франць Йосифа I /118/ 589)". Цей випадок красномовно засвідчив про наявність австрофільських настроїв серед галицької знаті.

Поповнюючи свої фонди завдяки пожертвам, Народний Дім фактично не купляв цінні речі самотужки. В архівних документах знаходимо замітку про те, що Інститут 1863 р. зацікавився колекцією портретів уніатських єпископів, що знаходилися у Борисоглібській Архимандрії неподалік Полоцька /75/ 590).

Проте, інформації стосовно того, чи вдалося їх придбати немає. У 1885 р. суддя з Калуша Григорій Кузьма прислав знайдений у полі одним селянином (ім'я його невідоме – Г.С.) скарб з 5 тис. мідних і срібних монет XVII ст. Селянин дозволив вибрати частину монет для музею, а решту продати й повернути йому гроші. Г. Кузьма запропонував аби Народний Дім сам купив ці монети і дав селянину хоча б 5 зол. рин. Інститут був готовий пристати на таку угоду за умови, якщо селянин не захоче більше грошей, а в іншому випадку готовий віддати монети йому назад, бо останні “не мають ніякої реальної цінності” /69/ 591). Подібна ситуація виникла і 1888 р., коли до керівництва Народного Дому звернувся Адольф Пашковський, котрий повідомив, що має успадкований дорогоцінний золотий годинник і згоден відпродати його музеєві за ціною, яку визначить Народний Дім. Однак, останній відмовився, мотивуючи це відсутністю коштів /75/ 592).

Нестача коштів спричинилися до того, що КР Народного Дому звернулася з відозвою до населення, прохаючи про грошову допомогу. “Потребамь Дому Народного не ма конца, – аргументував М. Куземський – Хотяй созиданіе изъ вн-по большой части усовершилося, та пристало еще внутреннее устроение предъ симъ же учрежденіе потребныхъ институтовъ [...] /69/ 593)”. Подібний заклик до громадськості докласти більших зусилль для комплектування музейних та бібліотечних фондів згодом опубліковано і у “Віснику Народного Дому”, у березні 1883 р. З цього звернення стає відомо з чого власне складався музей, а саме “галереї образовъ и картинъ, кабинетъ древностей, гд-сохраняются выкопаниска старинныхъ предметовъ изъ эпохи камня, бронзы и жел-за, также сберегаются здесь собраныя старыхъ монетъ и медалей. Наконецъ въ натуральномъ кабинете м-стятся собранія различныхъ предметовъ изъ трехъ царствъ природы [...] /180/ 594)”.

Як видно із протоколів та звітів Народного Дому, його керівництво не надто переймалося впорядкуванням уже наявних збірок, хаотично зберігаючи все у шафах та, мотивуючи такий поступок, нестачею часу та приміщення /180/ 595). Фактично, протягом другої половини XIX ст. керівництво Народного Дому лише збирало експонати для музею (як правило, дарунки), не переймаючись необхідністю організації виставок. Відтак, музей Народного Дому на якийсь час перетворився на своєрідний невпорядкований архів матеріалів, не виконуючи свого культурно-просвітницького покликання. Це можна пояснити і тим фактом, що до 1872 р. Народний Дім, по суті, не проводив планомірної діяльності як культурно-просвітне й наукове товариство /269/ 596). Довгий час зусилля керівництва Інституту були спрямовані на спорудження будинку для Народного Дому, а згодом й інші першочергові, напереконання КР, завдання.

Доброчинні надходження дали змогу Народному Дому 10 жовтня 1888 р. успішно репрезентувати свої експонати на Першій археологічно- бібліографічній виставці у Ставропігійському інституті. Ця виставка, проведена під керівництвом професора Ісидора Шараневича, стала знаковою в історії музейництва. Для показу

вдалося зібрати величезний комплекс пам'яток із багатьох місцевостей Галичини. Виставка була запланована ще у 1886 р. з нагоди надання Ставропігіону статусу Народно-церковного інституту. Окрім того, 2 грудня 1888 р. виповнювалося 40 років вступу на престол цісаря Франца Йосифа I. Тож, організатори імпрези приурочили її цій події, аби відзначити заслуги імператора у сприянні розвитку української освіти /125/ 597).

Серед експонованих речей, наданих Народним Домом (загалом, близько тридцяти), були двосічний бронзовий меч, монети Ягелонської доби, татарська стріла, ікони, портрет Йосафата Кунцевича, бронзовий хрест, датований V ст. тощо. Перелічені експонати залишалися у Ставропігійському інституті ще довгий час. Річ у тім, що сама виставка отримала своєрідне продовження, а її експонати згодом стали основою для музею Ставропігійського інституту.

Зокрема, знаходимо інформацію, що КР Народного Дому на своєму засіданні від 16 жовтня 1892 р. вирішила залишити власні експонати ще на весь 1893 р. /1/ 598). Це, очевидно, пояснюється тим, що музей при Народному Домі, де-факто, не існував, хоч і мав достатньо цікавих речей для огляду.

3 жовтня 1889 р. магістрат м. Львова звернувся до Народного Дому з вимогою надати статистичні дані про музей. Проте КР підготувала відповідь, у якій зазначила, що музей Народного Дому ще не функціонує /69/ 599). На запит міністерського радника Вольфарта рік по тому про надання списку та вартості старовинних монет, Народний Дім відповів, що музей все ще не впорядкований і не спроможний надати такого звіту /75/ 600). Так тривало з року у рік, що викликало чимало запитань до організаторів закладу. Зрештою, у 1893 р.

А. Петрушевич склав план впорядкування музею і тим самим, як згодом писав І. Свенціцький, “положив тривкі основи під збірки Народного Дому у Львові /255/ 601)”. Зважаючи на це, КР Народного Дому розробила план вдосконалення структури закладу. Відтак музей мав складатися із чотирьох відділів: археологічного (упорядник А. Петрушевич), природничого (упорядник О. Полянський, а з 1904 р. І. Сметанський), нумізматичного (упорядник І. Ступніцький) та картинної галереї (упорядник Д. Біленький) /180/ 602). Серед музейних експонатів найвідомішою і однією з найцінніших була збірка ілюстрованих церковних рукописних книг.

Коли мова зайшла про остаточне впорядкування музейних фондів, то у своєму звіті від 8 грудня 1896 р. КР висловила таке бажання: “Для вс~хь наведених учебныхь учрежденій нужно необходимо особого директора, который бы, подь наблюдениемъ о. кустоса Петрушевича, занялся описаньемъ вс~хь, находящихся въ т~хь заведеніяхь предметовъ, и приготовилъ все нужное до ихъ будущего открытія /180/ 603)”. Однак, попри всі досягнення А. Петрушевича, його діяльність піддали гострій критиці. Зокрема, на сторінках “Вісника Народного Дому” читаємо: “[...] колиб того рода праця була продовжувана ще другого пів столітя, бібліотека і музеї “Народного Дому” стали би не “сукровищем образования и просвѣщенія”, а просто чудовищем серед наукових заведень в Европі /180/ 604)”. Зі свого боку, А. Петрушевич у листі на ім'я голови Народного Дому бідкався, що попри декларації якнайшвидше відкрити музей, його керівництвом не робиться головного – не наймаються працівники для впорядкування фондів, без чого справу зрушити з місця неможливо /123/ 605).

На загальних зборах Інституту 1902 р. обговорено проект облаштування етнографічного відділу музею. Це питання неодноразово виносилося на широкий

загал у публікаціях “Вісника Народного Дома”. Однак, при цьому зазначалося, що через нестачу коштів заснування етнографічного відділу “[...] едва-ли мыслимо [...] /180/ 606)”. Попри це, з метою його облаштування збирали писанки, вишиванки, фотографії народних костюмів та інші речі.

У 1903 р. археологічні експонати відділено від природничих та створено на цій основі два окремих кабінети. Трохи більше ніж за пів року колекції нарешті впорядковано і (16) 29 червня 1904 р. відбулося освячення музею /180/ 607). Але і цим не розв’язано усіх проблем. Згідно з “Правилами відвідувачів читальні бібліотеки та музею” затверджених 5 вересня 1903 р. для екскурсій у музеї, на відміну з відвідинами читальні, не було чітко визначених днів, а керівництво Інституту пояснювало таку непевність нестачею працівників-охоронців музейних фондів /180/ 608).

З метою впорядкування природничого відділу музею у 1904 р. запрошено студента філософського факультету Львівського університету Івана Сметанського. Загалом, у цьому відділі станом на 1905 р. знаходилася збірка кісток давніх тварин (139), комах, окам’янілих дерев (70), колекція ракушок (238), мінералів (256), гербарій (102). Через п’ять років кількість експонатів відділу зросла. Лише ботанічний відділ природничого кабінету налічував 370 видів засушених рослин, що розміщувалися у більше ніж ста рамках, а мінерально-петрографічний відділ налічував більше 250 одиниць /180/ 609).

Якщо природничий відділ був укомплектований і впорядкований належним чином, то інші складові музею вимагали до себе ще чимало уваги. У липні 1905 р. КР Народного Дому призначила спеціальну Комісію (Н. Герасимович, І. Давидович, В. Лагош, Ф. Свистун), що мала займатися справою перевірки стану нумізматичної колекції. У звіті про діяльність КР за період 1902-1905 рр. зазначалося, що приведення у належний стан нумізматичної колекції буде можливим лише тоді, коли буде описаний весь інвентар бібліотеки /180/ 610).

Ведучи мову про поповнення фондів музею, слід звернути увагу і на той факт, що у 1905 р. митрополит Андрей Шептицький заснував церковний музей (згодом перейменований у Національний музей), який у наступні роки став успішно конкурувати із подібними йому закладами краю. Про це, зокрема, свідчить документ із Канцелярії Міністерства закордонних справ Росії, датований 1 серпня 1913 р., у якому йдеться: “Музей, заснований Гр. Шептицьким, успішно конкурує із зібранням руських старожитностей**”, відволікаючи від нього всі антикварні знахідки останнього часу і поповнюється старовинними предметами, що взяті згідно розпорядження Архієпископа з галицько-руських уніатських храмів /128/ 611)”.

Поступове зростання кількості експонатів призвело до розширення музею. Уже у 1914 р. бібліотека та музей (крім природничого кабінету) Народного Дому розташовувалися у новому приміщенні бібліотеки по вул. Курковій, 14 (нині вулиця М. Лисенка). Там було значно більше місця для розташування музейних збірок, про що у “Віснику Народного Дому” захопливо зазначалось: “Одним словом приміщенє бібліотеки й музея знамените й наче вимріяне /180/612)”.

Однак з початком Першої світової війни на долю музею Народного Дому випали нелегкі випробування. І. Свенціцький дотримувався думки, що “збіркам музейним не грозила ніяка небезпека від “культурних германських варваров” /256/ 613). Однак під час польсько-української війни 1918-1919 рр. була втрачена багата нумізматична колекція. У ніч на 28 листопада 1918 р. невідомі злочинці

розбили замки на дверях канцелярії Народного Дому, і викрали з металевої шафи усі монети /180/ 614). Після ліквідації Народного Дому у 1939 р., його збірки передано до бібліотеки АН УРСР та львівських музеїв.

Зазначимо, що музей Народного Дому став першим українським музейним закладом у місті Львові. За час свого існування у його фондах накопичено чимало цінних експонатів, географія походження яких була досить широкою. Однак, музей, як складова частина Русько-народного інституту “Народний Дім”, став заручником тих неоднозначних процесів, що відбувалися всередині цієї організації, зокрема, конфлікту ідеологій та інтересів поміж його представниками. Це негативно відбилось на діяльності музею, для якого з боку керівництва Народного Дому не завжди приділялось належна увага, наслідком чого було недостатнє фінансування.

4.3. Театр

Русько-народний Інститут Народний Дім спричинився і до заснування першого руського (українського) театру у Львові. Ідея театру “в цілі зближення Львівських Русинів, и для науки и забави” зародилася на початку 1860-х рр. і біля її витоків стояли Лев Трещаківський та Юліян Лаврівський /188/ 615). У 1861 р. відомий громадський і політичний діяч Ю. Лаврівський помістив у газеті “Слово” статтю “Проект до заведення руського театру у Львові”. “Коли хочемо, – писав він, – щоб наша мова процвітала на полі поступневого розвитку, ми повинні дбати, щоб вона щораз більше входила у публічний ужиток і з цього погляду, думаємо, найкращу поміч могло би тут подати заснування руського театру у Львові /289/ 616)”.

Відтак, з ініціативи Ю. Лаврівського на базі гуртка львівської інтелігенції “Молода муза” 1861 р. постало товариство “Руська бесіда”, яке розпочало підготовку до відкриття театру. У статуті товариства йшлося: “Ц~ль згромадження “русской бес~ды” есть: зближенья образованныхъ верствъ (становъ) Русиновъ, зъединенъе ихъ въ товарискую звязь [...] /109/ 617)”. У січні 1864 р. виділ “Руської Бесіди” уклав угоду з відомим театралом Омеляном Бачинським із Житомира, котрий був родом із Галичини, до того ж родичем Ю. Лаврівського. Того ж року створено виділ “Руської Бесіди” на чолі з І. Товарницьким, а ідейний натхненник театру Ю. Лаврівський став референтом. Водночас, О. Бачинський за короткий час зумів створити дієву театральну трупку. Однак реалізувати сповна задумане самотужки було не легко, головню через проблему із приміщенням для вистав – тому поступово зав’язалась співпраця з Народним Домом, як культурно-освітньою установою галицьких українців, що декларувала у своєму статуті, з-поміж іншого, і сприяння театральному мистецтву. Його керівництво відгукнулось на цей заклик, безкоштовно надавши зал для театральних постановок /16/ 618).

Напередодні відкриття театру спеціальна комісія за дорученням Галицького намісництва оглянула зал для вистав у новозбудованому приміщенні Народного Дому і дала свою згоду на проведення у ньому мистецьких заходів. Святкове відкриття театру припало на 17 березня 1864 р., розпочавшись із літургії в Успенській церкві, яку відслужив крилошанин М. Куземський, – пізніше холмський єпископ. Далі відбулось урочисте відкриття сцени у залі Народного Дому, на якому були присутні й представники міської та державної влади, зокрема, намісник Галичини. Серед інших глядачів, котрі пізніше стали відданими

поціновувачами театру і користувалися абонементом знаходимо прізвища І. Гушалевича, Й. Кульчицького, І. Наумовича, М. Малиновського, Й. Делькевича та інших /109/ 619).

17 березня 1864 р. театр поставив на сцені Народного Дому свою першу виставу – мелодраму на три дії Григорія Квітки-Основ'яненка “Маруся” (режисура Ол. Голембійовського, музика В. Кв'ятковського). Саме з цією подією громадськість і пов'язувала початок діяльності Народного Дому як національного центру галицьких українців. Газета “Слово” з цього приводу писала: “На день 17/29 с. марта замовлено открытіе и первое представленіе руского театра въ сал~ Народного Дома въ Львов~! Се событіе столь много мае значенья и доносности для народно́й жизни нашего отечества, що справ~дливо запов~дає ему вся современная Братія наша начало новой эры, нового лучше – развитого періода въ исторіи долго- и многострадавшего народа Руси /192/ 620”.

Причетність Народного Дому до діяльності театру дозволила його представникам влитися у його Виділ, зокрема, 1865 р. до нього увійшли чільні русофільські діячі Б. Дідицький, К. Мерунович, Й. Делькевич та інші /106/ 621). На прохання керівництва театру з 25 травня 1865 р., Комісія Інституту вирішила надати зал для театральних вистав безкоштовно до кінця року. Проте вже 1866 р. керівництво Народного Дому було готове відступити зал на термін із січня по березень 1867 р. лише за оплату у сумі 500 ср. рин. /46/ 622).

Контроль над діяльністю театру став зосереджуватися у руках русофілів, які стали висувати й інші умови, яких мав дотримуватися театр. Незабаром Комісія Народного Дому ухвалила “позволити салю съ т~мь зам~чаніємь, що когда бы театральныи представленія не были такіи, чтобы могли принести честь русскому имени, комісія каждого времени свое призволеніе може откликати /18/ 623”.

Власне, навколо репертуару розгорнулися запеклі дебати між представниками українофільського і русофільського культурних напрямків. Засновник “Руської Бесіди” Ю. Лаврівський рекомендував брати за основу твори наддніпрянських авторів “на чисто народній основі, написаних чистою українською мовою [...] що, певно, не грішать ні московщиною, ні церковщиною /289/ 624”.

І справді спочатку в репертуарі переважали твори таких авторів як Григорій Квітка-Основ'яненко, Іван Котляревський та ін.

Однак, наддніпрянський репертуар театру Бачинського не припав до вподоби керівництву Народного Дому, що стало однією з причин появи непорозумінь всередині “Руської Бесіди” між прихильниками народовецької і русофільської течій. Внаслідок внутрішніх суперечок, засновник театру Ю. Лаврівський фактично усунувся від його діяльності і контроль над театром остаточно перейшов до русофілів /208/ 625). Загострили і так непросту ситуацію закулісні незгоди між О. Бачинським й акторами-аматорами, які стали покидати театр, посилаючись на “негречне обходження” з ними, з одного боку, й суперництво за посаду директора театру між О. Бачинським і запрошеним ним особисто колишнім актором польського театру Антоном Маленецьким /208/ 626). Зі свого боку, керівництво Народного Дому не надто переймалося ситуацією у театрі, пустивши справу на самоплив /188/ 627).

В умовах перманентних незгод протягом другої половини 1860-х рр., професійний рівень театральних постановок знизився. О. Бачинський домагався від виділу “Руської Бесіди” виплати половини зібраних пожертв, як передбачалося в укладеному раніше контракті, однак керівництво “Руської

Бесіди” цьому противилося /208/ 628). Щобільше, “Бесідою” були зроблені спроби запросити із Наддніпрянщини талановитого актора, щоб наладнав справу, проте перемовини зі Степаном Карпенком і Семеном Гулаком- Артемовським не дали позитивних результатів. І. Франко пізніше зазначав: “Вистави ламаною мовою не притягали публіки, особливо молоді, тоді вже овіяної гарячим українським духом. Польська преса стала докоряти, що театр пропагує московщину. Відбилося це луною і в Соймі галицькому й у Виділі краєвому. Репертуар був нецінний, а мова просто страховита /289/ 629)”.

Період 1869-1873 рр. пройшов під знаком загострення боротьби за вплив у театрі між українцями і “старорусинами”, що супроводжувалася прагненням покращити роботу театру. 9 листопада 1869 р. на засіданні Краєвого Сейму вирішено надати потрібну фінансову допомогу театрові (3 тис. зол. рин.) і поставити його під нагляд Краєвого віділу /208/ 630). Наступним кроком стала зміна керівництва театру. У січні 1870 р. “Руська Бесіда” уклала контракт з А. Маленецьким, згідно з умовами якого останній мав давати у Львові не менше 20 концертів. Проте, його роботою залишились незадоволеними як у “Бесіді” так і серед акторів, яким вчасно не виплачували заробітну плату.

Загалом, борг “Руської Бесіди” за оренду приміщення складав майже 500 зол. рин., що змусило керівництво Народного Дому у судовому порядку клопотати про повернення грошей. Менше ніж за пів року, до керівництва театром знову запрошено О. Бачинського /106/ 631).

Вбачаючи у такому кроці загрозу для власних політичних інтересів, КР Народного Дому під час обговорення питання оренди залу для театру висунула вимогу, згідно з якою, надаючи приміщення “Руській Бесіді” до 18 січня 1871 р., залишила за собою право розпоряджатися залом та надавати його на потребу іншим товариствам. Окрім того, витрати пов’язані з освітленням під час вистав мали сплачуватися віділом “Бесіди” /46/ 632). На особливу увагу заслуговує сьомий параграф вимоги, зміст якого полягав у наступному “Всякое демонстративное выступление [...] вь яким не будь політическомь направленію [...] и все, що могло бы навести поліційное сл~дство, буде причиною заключенія сали, во укланеніе всякої соблазни кидающой некористное св~тло на всенародный Институть /46/ 633)”.

Переломним у боротьбі за вплив над театром між народовцями і русофілами став 1871 р., коли в новобраному віділі “Руської Бесіди” стали повністю домінувати українофіли, серед яких були Анатоль Вахнянин, Юліан Романчук, Василь Ільницький, Корнило Устиянович, Михайло Коссак та інші /106/ 634). Серед інших членів “Руської Бесіди” варто згадати і таких відомих галицьких громадських діячів, як А. Петрушевич, М. Подолинський, В. Стебельський, О. Огоновський, І. Шараневич, В. Ганкевич, В. Площанський, К. Сушкевич тощо /105/ 635). Того ж року, довідавшись про ситуацію, незадоволена управлінням “Руська Бесіда” віддала театр знову під керівництво О. Бачинського. Зрозумівши, що контроль над театром фактично втрачено, русофіли вирішили використати як засіб тиску на “Бесіду” фактор приміщення. На засіданні Народного Дому від 21 липня 1871 р. вирішено надавати зал для вистав і урочистих заходів “такого рода, чтобы они приносили почесть для руского народа, по пониманію Комиссії /18/ 636)”. Таким чином, створено реальну перешкоду для організації заходів національного характеру, зокрема, відмовивши у наданні приміщення для проведення концертів пам’яті Т. Шевченка, мотивуючи це тим, що він був

схизматиком /265/ 637). В одній із статей “Правди” обурливо зазначалось: “Не в ратушевій, ані в жодній іншій приватній або не рускій сали, але в великій сали “Дому Народного” святочно прибраній, сали поставленій кровавими грішми цілого народу руского, повинна пам’ять найбільшого поета, найліпшого патріота святкуватись /188/ 638”.

На перших загальних зборах членів Народного Дому 23-24 листопада (5-6 грудня) 1872 р. у черговий раз порушено питання про взаємини з “Руською Бесідою”. Один із членів Народного Дому Й. Кульчицький з цього приводу зазначив: “[...] сь большимъ прискорбіемъ приходится мнѣ заявити, що въ новѣйшомъ времени приняло тоє общество (“Руська Бесіда” – Г.С.) совсѣмъ протвиное направленіе, станувши въ противоположности сь комисією Народного Дома, да и сь самою сь тѣмъ Институтомъ сполученною народною справою /269/ 639)”. Зважаючи на це, Комісія Народного Дому передала справу про борг за оренду до суду.

Народовецька преса відреагувала на крок Народного Дому дуже гостро: “Управляючій совѣт Народного Дома” має вправді свою салю для [...] німецького театру, для польсько-патріотичних балів и на виставу польсько-патріотичних образів, але для руского театру не має /188/ 640)”. Розпочався тривалий конфлікт, наслідком чого стали судові слухання про виселення театру, як такого, що не виплачує вчасно орендної плати. Що характерно, “Руська Бесіда” була готова вже сплачувати більшу суму за оренду приміщення (100 зол. рин. щорічно), уклавши з Народним Домом контракт на три, а незабаром – два роки. Однак останній не приставав на пропозицію, знаходячи все нові і нові контраргументи та вимагаючи значно більших виплат /188/ 641). Політичний підтекст протистояння навіть не приховувався і проявився у вимозі виключити з виділу окремих неугодних Народному Дому представників народовецького напрямку.

На загальних зборах “Руської Бесіди” від 1 липня 1873 р. відбулось обговорення питання про взаємини з Народним Домом. Вирішено, що “Бесіда є готовою залагодити спір з Народним Домом, однак безь порушення теперішнього складу [...] /104/ 642)”. Окрім того члени Товариства дійшли згоди про пошук нового приміщення для вистав театру, координуючи ці зусилля з такими товариствами як “Просвіта”, “Лихвар”, “Побратими” тощо. Театр був змушений шукати інше приміщення для своїх вистав, тимчасово перебравшись у 1873 р. на вул. Коперніка, 21 (туди перебазувалась і канцелярія товариства “Просвіта”) /188/ 643). Такі рішення були ухвалені вже після того, як у червні 1873 р. добіг кінця судовий процес, який закінчився не на користь “Руської Бесіди”. Представники народовецького напрямку бідкалися, що “запозвали его (театр – Г.С.) за залягаючи чинш и навѣть силувались забрати въ секвестръ весь запасъ инощо виданих книжок “Просвіти” /215/ 644).

Тож, де-факто, з 1873 р. “Руську Бесіду” виселено з приміщення Народного Дому і спроби її Виділу у наступні роки домовитись про оренду залу для проведення вистав завершувались безрезультатно. Так, у 1875 р. КР Народного Дому відмовила у приміщенні під гастрольні вистави трупі Теофіла Романовича. З цього приводу газета “Правда” писала: “Не можемо при сій нагоді не висказати нашого глибокого жалю, що руский театр в головнім городі руского краю мусить містити ся в закутку, в малій нужденній комнаті. Подякуй за се, руский народе, славетному “Управляющему Совѣту Народного Дому”, котрий навіть за гроші не хотів від наймити для руского театру велику салю Народного Дому /188/ 645)”.

Окремий акцент поставлено на тому, що Народний Дім уподібнився до польських властей, котрі в провінційних містечках не давали приміщення для вистав руського театру /188/ 646).

Можливість оренди приміщення театром “Руська Бесіда” широко обговорювалося на загальних зборах Інституту 1884 р., що спричинило суперечку в середині закладу. Члени з провінцій обстоювали право оренди театру, натомість керівництво Народного Дому всілякими методами намагалося показати недоречність такого кроку. Зокрема, М. Малиновський вніс пропозицію про те, аби не давати приміщення театру, мотивуючи це не пристосуванням залу Народного Дому до театральних вистав (нестачею протипожежних засобів) /183/ 647). Натомість В. Лопатинський (м. Розділ) виказав своє незадоволення уже самою постановкою питання, вважаючи наведені мотиви керівництва Інституту невагомими та безпідставними, висловившись за надання “Руській Бесіді” приміщення доти, доки театр не буде мати свого власного будинку. Цю пропозицію підтримали Огоновський та Чировський, які вважали за непотрібне брати гроші за оренду приміщення від “Руської Бесіди”, вказуючи на необхідність за кошт Народного Дому збудувати приміщення для театру /183/ 648). У підсумку, голосуванням зобов’язано КР надати зал для театральних виступів “Руській Бесіді”, принаймні до наступних загальних зборів. Проте, керівництво Народного Дому зігнувало це рішення.

У 1887 р. справу про театр піднято у черговий раз, щоправда знову безрезультатно. Своїм рішенням від 10 листопада 1887 р. КР Народного Дому відмовила у проханні “Руської Бесіди” орендувати зал для вистав на короткий проміжок часу – з 3 грудня 1887 р. до 3 січня 1888 р., мотивуючи це небезпекою загоряння приміщення. Це викликало у керівництва театру, щонайменше, подив: “[...] що як небудь численні факти пожаровь театральныхь будинковь оправдують безперечно всяки м~ри осторожности вь томь взгляд~, то однакъ вь томь случаю обавы Управляющого Сов~та не зовсемь суть оправдани, а предприняти Нимь м~ри, котрыми одинокой русской драматичной институции замкнено дверь народно-русской святын~ – пошли д~ йстно надто далеко /107/ 649)”.

Одночасно постало питання про упередженість керівництва Інституту, оскільки воно ігнорувало рішення Загальних зборів Народного Дому про надання приміщення для театральних дійств. Тож, зважаючи на це, виділ театру став апелювати до саме до Загальних зборів /107/ 650). Із скитанням театру і відсутністю розуміння з боку русофільського керівництва Народного Дому, – не могла змиритися національно налаштована українська громадськість, що спонукало до початку з 1886 р. збору грошей на будівництво приміщення українського театру у Львові /182/ 651). Народовецька преса, зокрема, “Батьківщина” про цю конфліктну ситуацію писала: “Кожний народ пишається своїм театром, не шкодує на нього грошей, лише між Русинами знайшлася інституція, що виступає проти свого театру, хоча нічого йому не може “закинути” /179/ 652).

Отже, співпраця Народного Дому з театральним товариством “Руська Бесіда” видалася не довгою і не малопродуктивною. На заваді стали політичні розбіжності між двома установами – відбулося зіткнення двох взаємоконкуруючих ідеологій – українофільської (“Руська Бесіда”) та русофільської (Народний дім).

4.4. Освітньо-виховна робота (Інститут Василянок, бурси, стипендійні фонди)

а) Інститут Василянок. Починаючи з середини XIX ст. серед інтелігенції та у церковних колах Східної Галичини, стала поширюватися думка про потребу створення спеціальної установи для виховання дівчат. Не маючи власних закладів такого типу, руські (українські) дівчата були змушені здобувати освіту в польських чи німецьких “конвіктах”*. Відтак гостро постала потреба “заложення питомого виховання, в котрому подавалось бы дівчатам вихованье отъ русской потребности, в русскомъ направлении и в любви до своего народа и церкви /183/ 653)”.

Вперше, питання про утворення спеціального навчально-виховного закладу для руських дівчат поставила ГРР у 1849 р. Однак, реалізувати цей задум через нестачу коштів не вдалося і справу відкладено на невизначений термін. Невдовзі ініціатива зі створення жіночого інтернату перейшла до Русько-народного інституту “Народний Дім” у Львові, керівництво якого започаткувало на цю потребу спеціальну фундаційну програму.

Реальним поштовхом до відкриття інтернату для дівчат став заповіт від 3 лютого 1862 р. мешканців містечка Бучач Луки та Катерини Цибикив.

Подружжя пожертвували свої маєтки (дім, город та сад) на заснування навчально-виховного закладу для дівчат української народності, греко-католицького віросповідання*. У заповіті, зокрема, читаємо: “Соотвѣтно рѣшенію сему и со вигляду на вопіющую въ настоящіе времена потребу лучшего образования Руського женского юношества через точное ознакомленіе его съ настоящимъ восточно-рускимъ святымъ обрядомъ и съ отечественною нашею исторією, опредѣляемъ мы и записуемъ реальность нашу [...] /192/ 654).

При цьому фундаторами були поставлені умови: училище для дівчат мало існувати під зверхністю Львівської консисторії Греко-Католицької Церкви та під управлінням Сестер Василянок; до нього мали б зараховувати лише дівчат руської народності; робочою мовою мала бути виключно руська; заклад мав почати функціонувати не пізніше ніж за 10 років з часу складення заповіту /192/ 655).

Греко-Католицька Митрополича Консисторія, повідомлена самим фундатором про його намір щодо заснування навчально-виховного закладу для дівчат, звернулася до бучацького пароха і декана місцевої дієцезії Михайла Куриловича з проханням обміркувати план реалізації задуму. Одночасно Консисторія звернулася і до Народного Дому, як єдиної руської народної інституції, про допомогу в організації інтернату для дівчат. Восени 1865 р.

Народний Дім погодився надати допомогу, створивши задля цієї справи спеціальну комісію /192/ 656).

Однією з проблем, що гальмувала процес утворення інтернату у Бучачі була, як і у 1849 р., нестача коштів. Аби виправити ситуацію, у громадських колах пропонувались різноманітні варіанти, як-от започаткувати спеціальну лотерею, доходи від якої пішли б на потреби інтернату /192/ 657), чи спонукати студентську молодь жертвувати із своєї стипендії задля відкриття закладу по 2-3 зл. рин. /192/ 658). Водночас, за згоди з Митрополичим Ординаріатом Народний Дім збирав для цього пожертви, за які придбано три маєтності у Бучачі, а саме: домініканський монастир, город Пісарських і маєтки Катерини Тишковської. Окрім того, на цю ж мету протягом 1868-1869 рр. вдалося зібрати і деякі грошові пожертви. Наприклад,

Петро Федорович заповів 100 зл.рин. на відкриття інтернату, Климентій Рачинський – 2000 зл.рин. /7/ 659).

19 серпня 1871 р. з ініціативи М. Куриловича відбувся з'їзд благодійників Бучацького інтернату. На ньому обговорено навчальний план для інституції, зокрема вирішено більше уваги приділяти вивченню німецької мови, тоді як вивчення французької звести до мінімуму. Разом з тим М. Курилович засвідчив свою готовність добиватися відкриття інтернату у будинку Цибикив уже у 1873 р. (якраз тоді збігав десятирічний термін виділений фундаторами на заснування установи) /192/ 660). Однак на заваді й надалі стояла нестача коштів, зокрема, на реставрацію будівлі і на оплату викладачам, що у поєднанні з периферійністю розташування закладу та інертністю керівництва Народного Дому вселяли небагато надій на успішність задуму. Газета “Діло” з цього приводу писала: “[...] віддано справу у руки кількох людей, котрі позаписували все це гарненько, вложили папери на купку, щоб лежали соб~ спокійно, а старий монастир не жде, але одчиняючись правами природи зам~нится небавом в руїну /183/ 661)”.

Все це викликало гострі дискусії навколо доцільності розміщення інтернату у Бучачі. У русофільському часописі “Слово” від 18 грудня 1871 р. зустрічаємо допис, у якому зазначено, що інтернат є дівочим, тому керівництво ним мали б взяти на себе жінки. Найкраще б для цього відповідали василіянки, але для них у Бучачі “нема фонду”, а у Словіті (місце розташування чину Сестер Василіянок – Г.С.)* такий заклад не має перспективи. Не залишалось нічого кращого, як втілити у життя ідею покійного митрополита Г. Яхимовича про перенесення Василіан до Львова і передання їм керівництва у процесі виховання руських дівчат /192/ 662). В одному із анонімних дописів того часу значилось: “[...] не втомь сила, аби перенести тое заведеніє наукове во Львовь, але абы оно зд~бне було до воспитанія и образованья всесторонне /120/ 663)”. Безумовно, у Львові відкривалися значно кращі перспективи для функціонування закладу, бо не останню роль відігравали близькість до Митрополичої кафедри та наявність високопрофесійних викладачів. “Воспитаніє вь Бучач~ при наилучшей воли не выровняеть николи воспитанію во Львов~” – йшлося у “Слові” /192/ 664).

Варто звернути увагу і на такий немаловажний факт, як вартість оплати за навчання, яка мала складати 20 зл. рин. на місяць, тобто стільки, скільки довелося б сплачувати у Львові. З огляду на це ставилось питання чи є сенс віддавати дітей на навчання у віддалений Бучач, коли за ті ж гроші можна влаштувати їх у престижні навчальні заклади Львова, хай і не спеціально призначені для дівчат. Відтак, про успішність функціонування Бучацького інтернату мова могла йти лише за умови меншої оплати за навчальний процес, а також виключно українську мову викладання /192/ 665).

5 грудня 1872 р. Загальні збори членів Товариства Русько-народного інституту “Народний Дім”, врешті-решт, вирішили змінити місце розташування інтернату для дівчат з Бучача на Львів і віддати його в руки монахинь ЧСВВ, яких тодішній митрополит Йосиф Сембратович запланував перенести з Словіті у Львів. Ініціатором такого кроку з боку Народного Дому був І. Наумович /19/ 666). КР інституції висловила намір звернутися із відповідною пропозицією і до фундаторів Інтернату для дівчат у Бучачі, зокрема подружжя Цибикив. У випадку, коли ті не погодились би з пропозицією, то Народний Дім декларував готовність робити все можливе, щоб “реченное д~вочое воспиталище вь Бучачи привести вь житіє /19/ 667)”. Зрештою, як компромісний варіант, у Бучачі вирішено відкрити тимчасове “дівоче воспиталище” /21/ 668).

11 березня 1880 р. на засіданні Консисторії Греко-Католицької Церкви вирішено залишити головний монастир Сестер Василянок у Словіті, а дівочий інтернат перенести до Львова /183/ 669). Для цього утворено спеціальний Комітет на чолі з єпископом-помічником митрополита Й. Сембратовича, його небіжем Сильвестром Сембратовичем, що власне і займалася цією справою.

Газета “Діло” з цього приводу писала: “Незабаром перенесення інокій чину Св. Василя із Словіті до Львова стане вже довершеним актом. Це перенесення є лише засобом для досягнення цілі: заснування у Львові “виховуючого інституту руського для дівчат – т.зв. “дівочого воспиталища” /183/ 670).

30 жовтня 1880 р. С. Сембратович видав відозву до мирян із закликом збирати пожертви на інтернат для дівчат і церкву, призначену передусім для потреб закладу. Серед тодішніх жертводавців варто відзначити Андрія Федоровича, що пожертвував 100 зл. рин., Климентія Качинського – 2000 зл. рин., Петра Задуровича – 900 зл. рин. /183/ 671). З ініціативи митрополита постав “Комітет у справах інтернату”, який був уповноважений займатись усіма справами інституції. Народний Дім, із певними застереженнями, погодився на спільне керівництво закладом, оскільки задля цього вже мав маєтності у Бучачі та спеціальну фундацію.

22 липня 1881 р. Комітет та Народний Дім створили спеціальну комісію у справі відкриття інтернату для дівчат під керівництвом єпископа Сильвестра Сембратовича, до складу якої увійшли Володимир Бачинський, крилошанин Іван Величко, Юліан Сембратович, Франц Костек (з боку Церкви) та Юліан Геровський, Павло Черлюнчакевич і згодом проф. Омелян Савицький (у 1882 р.) від Народного Дому /190/ 672). Спільна комісія рекомендувала купити під майбутню навчально-виховну установу будинки “на Стрийськiм” (№14 та 16). Проте досить несподівано КР, попередньо продавши всі маєтності у Бучачі, за виручені кошти та додані до них пожертви в односторонньому порядку закупила 16 грудня 1881 р. за 24.500 зл. рин. у Йоахима Йосифа Камінського будинок по вул. Зиблікевича, 30 (нині Івана Франка, 54) /52/ 673).

Аби не заводити розпочату справу у глухий кут, 31 березня 1882 р. обидві сторони підписали контракт найму будинку для інтернату під управою Сестер Василянок терміном на шість років з правом подальшого винайму. З боку Церкви контракт, засвідчений адміністратором Львівської єпархії

С. Сембратовичем, а з боку Народного Дому Василем Ковальським. Відтак, члени Комітету, де-факто, погодились записати маєтність на Народний Дім, “сподіваючись, що Інститут сеї формальної інтабуляції не схоче надуживати, так як се було би можливе, коли би dokonано впису на ім’я приватної особи /183/ 674)”. Як виглядає, це був вимушений крок, бо записати будинок на фундацію було неможливо, оскільки вона ще не існувала. Зі свого боку, представники Народного Дому переконували, що такий перебіг справи зовсім не стоїть на заваді заснуванню інтернату для дівчат /180/ 675).

1 вересня 1882 р. інтернат для дівчат (Інститут Василянок) у Львові, як “перший розсадник широко-русского ідеалу и руской просвѣты відкрито /183/ 676)”. Ця подія на переконання сучасників засвідчила “[...] о незривномъ патріотизмѣ и жертволюбности Русиновъ /178/ 677)”. Інститут знаходився у будинку по вул. Зиблікевича, 30 упродовж 39 років із невеликою перервою. Для ефективності керівництва інтернатом була створена спеціальна наглядова комісія з представників церкви та Народного Дому. “Покровителем та добродієм

інституту є єпископ Сильвестр [...] не менше також и “Народный Домь”, котрый отсупивь институви свій будинокъ” – писало “Діло” /183/ 678). В оплату за оренду приміщення з боку Церкви, в інтернаті безплатно утримувалися декілька дівчат за скеруванням Народного Дому (їхня кількість у середньому складала 4-6 осіб), або ж сплачувалася сума 600 зл. рин. щорічно, яка йшла на сплату податків /50/ 679). Згодом з ініціативи, на той час уже митрополита, С. Сембратовича біля інтернату збудовано Церкву Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії, яку освятили 21 грудня 1888 р. /180/ 680).

Серед умов вступу до інтернату, що були визначені КР Народного Дому були такі: 1) греко-католицьке віросповідання (однак, не виключався і допуск іновірців, але за умови наявності вільних місць); 2) прийняття на навчання здійснювалося лише за участю двох уповноважених Народного Дому;

3) претендентки мали подати медичну довідку, свідоцтво про хрещення, довідку про успішність в останньому шкільному році, довідку про “убожество” /94/ 681). У конкурсному оголошенні на 1885 р. зазначалося, що сироти, батьки котрих прислужилися інституту мають певні пільги. Зокрема, ці дівчата навчалися та утримувались безкоштовно /187/ 682).

Вартість навчання складала 20 зл. рин. за одну ученицю щомісяця (сюди входило проживання і харчування). Окремо оплачувались уроки з гри на фортепіано (3 зл. рин.), французької мови (2 зл. рин.), танців (3 зл. рин.) /183/ 683). Щоправда, у 1884 р. фігурує уже цифра 21 зл. рин. плюс 5 зл. рин. щорічно за проживання /183/ 684).

Станом на 1883 р. в Інституті Василіянок навчалось 30 учениць у 4-х класах (2,3,4,5), а проживало 36 (решта шість навчалися в інших закладах). Першого класу через нестачу учениць не набрали. У закладі переважно навчались діти урядників, викладачів та руських міщан. У переліку учениць знаходимо і такі відомі у Галичині прізвища, як Вахнянин, Зарецька, Огоновська та інші. Першою настоятельницею Інституту стала Марія Янушевська, доглядницею сестра Меланія Новицька. Навчання проводили кваліфіковані викладачі, серед яких були такі відомі особи, як Анатоль Вахнянин (історія), Юліан Целевич (географія), Омелян Савицький (фізика), Омелян Калитовський (руська мова та література), Петро Огоновський (фізика, математика). Серед інших значились Ванда Калинович, Леонтина Яцик, Марія Захарська, Марія Балабан, Олена Кунцевич, Гавриїла Вінницька, Антоніна Гушалевиц /183/ 685). Майже всі викладачі навчали безплатно. Вчителі зараховувались на роботу в інститут лише за згоди КР Народного Дому. До того ж, учениці за ініціативи настоятельки інституту мали чотири опікунки- монахині, котрі навчали підопічних кравецтву, мереживу тощо /183/ 686).

Серед предметів, які опановували дівчата у перший рік роботи інституту були: у 2-у класі руська та польська мови, арифметика, письмо, рисунки, хоровий спів, гімнастика, музика та гра на фортепіано, рукоділля; у 3-у класі окрім того, що вивчали у 2-му, значились німецька мова, географія, природничі науки і французька мова; у 4-5 класах крім згаданих вище наук навчали історії (всесвітньої і руської), словесності, фізики і господарства. Протягом трьох місяців дівчат крім гімнастики навчали танцям (22 дівчини з 30 ходили на танці). Згодом додалися деякі інші. Газета “Діло” із захопленням писала про справи в Інституті Василіянок: “Дивлячи на дотепершні успіхи єсьмо уврени, що сей институтъ принесе вже незадовго много добра для русской суспольности /183/ 687)”.

На посеместрові іспити, як правило, запрошувались гості з числа вищого

духовенства, Народного Дому і навіть гості із-за кордону. Були серед них відомі й авторитетні постаті, як-от Іван Нечуй-Левицький, Олександр Кониський та інші. Як видається, їх приємно здивував рівень підготовки в Інституті Василіянок, і як писало “Діло” “були одушевленими результатами испыту (мова про курсовий іспит у червні 1884 р. – Г.С.) и признали повну заслугу нашому молодому [...] розсадникові руского жіноцтва вь Галичин~ /183/ 688)”.

Поступово розросталася інфраструктура інституту. У 1882 р. добудовано чотири кімнати, призначені для класного навчання; 1883 р. до потреб закладу долучено ще чотири кімнати, що давало можливість зараховувати на навчання до 50 учениць. А от використання інститутом будинку купленого Руським банком зтягнулося у часі і заклад фактично знаходився у приміщенні монастиря Сестер Василіянок. Станом на 1884 р. інститут займав 4 кімнати під класи, 2 спальні, 1 кімнату для гри на фортепіано, 1 їдальню та декілька кімнат, де проживали вчителі /183/ 689). Проте ще на той час, як зазначав О. Барвінський, Інститут Василіянок не був організований як слід. Підставою для таких міркувань став візит відомого громадського діяча до закладу, у якому, до речі, навчалася його донька. О. Барвінський висловлював зауваження передусім до діяльності керівництва інституту та рівня викладацької роботи у ньому /183/ 690). Іншим недоліком навчального процесу він вважав недостатньо продуману схему складання іспитів. Так, тривалість комплексного іспиту (сукупно всі предмети, що вивчались протягом семестру), яка становила 5 годин, на його думку, була недостатньою аби вичерпно продемонструвати знання інституток. Окрім цього, мало часу приділялося вивченню української та іноземних мов. Цікаво, що О. Барвінський прискіпливо поставився до методики викладання чи не кожного предмету, у тому числі й до математики, яку читав Модест Менцинський /183/ 691).

Перші непорозуміння у відносинах між Народним Домом і василіанами, що полягали у з'ясуванні права власності на приміщення Інституту Василіянок, розпочалися наприкінці ХІХ ст. після смерті митрополита С. Сембратовича, котрий ще за життя рішуче відмежувався від русофільства. КР апелювала до того, що митрополит С. Сембратович уклав договір про заснування Інституту Василіянок у Львові від свого імені, а не від імені Комітету у справах інтернату для дівчат, тому після його смерті, право управління закладом належить Народному Дому. Натомість, василіяни обстоювали абсолютно протилежну позицію /50/ 692).

Після кількох судових засідань у Львові, справу навіть передано у Відень.

При відновленні контракту найму у червні 1902 р. представники Народного Дому (Й. Делькевич, М. Герасимович, Д. Кулачковський) запевнили ординаторіатського комісара жіночого монастиря ЧСВВ Платона Філяса, що цей контракт є звичайною формальністю і ніхто не має наміру усувати черниць. Проте у договорі обумовлено право Народного Дому розірвати контракт у разі недотримання угоди з боку настоятеля виховного закладу /51/ 693). Після того як збіг до кінця шестирічний контракт, Народний Дім двічі його продовжував – спочатку на рік, а потім на два. Але контроль за діяльністю інституту зріс.

Зокрема, 1904 р. створено спеціальний наглядовий комітет, куди увійшли крилошанин Онуфрій Лепкий, Микола Герасимович, Тит Мишковський, Марія Сивуляк та Марія Лесковацька /51/ 694).

Саме у цей час з боку Народного Дому розпочалась гостра критика навчально-виховного процесу в Інституті Василіянок, очевидно, спричинена поширенням

українофільських ідей в межах інституту. Зокрема, настоятельку закладу Володимиру Філевич звинувачували у тому, що вона “относится враждебно к русским, благосклонно же к “украинкам” /51/ 695). Серед інших недоліків названо відсутність бібліотеки, зловживання у забезпеченні одягом, неналежні умови проживання, оскільки у кращих кімнатах проживали черниці тощо. Відтак підсумовувалось, що “заведе не есть воспитательнымъ, только скорене гостинницею /51/ 696)”. Представники Народного Дому бідкалися, що “украинки” ходять безпрепятственно въ “Кружок украинских дѣвчат”, а русскимъ не позволяютъ пойти на русский концертъ или вечерокъ. Вслѣдствіе напастливости “украинок”, насмѣхающихся надъ “кацапками”, въ заведенныи происходятъ часто ожесточенные споры между воспитательницами /51/ 697)”.

Усе це привело до того, що серед вищих ієрархів Греко-Католицької Церкви зародились сумніви у партнерській надійності Народного Дому. У 1903 р. з’явилась повідомлення, що Митрополит А. Шептицький* бажає викупити будинок у якому знаходився Інститут Василянок /51/ 698). У 1906 р. настоятелька інституту В. Філевич висловила за те, щоб КР Народного Дому надала безоплатно, або ж за низьку ціну будинок по вул. Зиблікевича, 24. Однак на засіданні керівного органу цієї інституції вирішено, що, ні безкоштовно, ні продати цей будинок Народний Дім не може /51/ 699).

В липні 1910 р. КР Народного Дому заявила, що більше не продовжуватиме контракту з чином ЧСВВ та “виповіла їм контракт з 1 вересня 1911, котрого то дня вони повинні були разом з інститутом для дівчат випровадитися. Причини такого кроку з боку Народного Дому називалися найрізноманітніші. Преса близька до народовців вбачала у цьому бажання, з одного боку, помістити на місці Інституту Василянок “пансіон дѣвушек” /183/ 700), а, з другого боку, догодити Росії, підірвавши тим самим українську ідею /183/ 701). Водночас, газета “Руслан” твердила, що Сестри Василянки стали перепорою “в превращенію наших русскихъ, католицьких ще дѣвчат въ “русскіхъдѣвушекъ” /191/ 702).

Не забарилась й реакція громадськості, зокрема галицького духовенства.

Так, священники Белзького деканату підготували спеціальний письмовий протест у якому оцінили вчинок Народного Дому, “як у високій степені нехристиянський і крайно шовіністичний, партийний”. “Їм ходило лише о те, – йшлося у протесті, – щоби з чисто партийних понук викинути Сестер Василянок, які вели велику культурну роботу /191/ 703)”. Проте громадська думка не вплинула на ситуацію і до 21 вересня 1911 р., керуючись судовим рішенням, керівництво Народного Дому виселило Інститут під управою Сестер Василянок. Черниці забрали з храму всі церковні предмети: ікони, царські ворота, дзвони, унеможлививши подальші Богослужіння /246/ 704).

У 1912 р. митрополит А. Шептицький купив василянкам новий, більший будинок на вул. Длугоша, 95, що був розташований неподалік колишнього місця знаходження Інституту Василянок. Інститутські будівлі, визнані власністю Народного Дому, були з часом цілковито занедбані і в середині 1930- х рр. інституція вирішила їх продати. У 1937 р. митрополит А. Шептицький придбав і передав ці будинки редемптористам, посвятивши їх під опіку св. Климентія /241/ 705).

Попри відносно незначний час свого функціонування, Інститут Василянок відіграв помітне місце у культурно-освітньому житті Львова. Ключова роль у його діяльності належала Народному Дому, що був одним із ініціаторів утворення навчально-виховного закладу. Проте Інститут Василянок з часом став заручником

непростої суспільно-політичної ситуації у регіоні, а саме протистояння між русофілами та Греко-Католицькою Церквою, що уже тоді сповідувала українофільські ідеї. Власне це і стало основною причиною припинення співпраці Народного Дому з Інститутом Василянок.

б) Бурси

Питання про відкриття закладу для навчання і виховання руської молоді (юнаків) дискутувалось у середовищі Народного Дому й поза ним багато років, оскільки ця потреба визначалась неабиякою актуальністю. Однак, тут слід враховувати і той момент, що справа із відкриттям бурси для руських юнаків надто вже нагадувала затяжний процес заснування музею, бібліотеки та інших культурно-освітніх закладів при Народному Домі. І в цьому конкретному випадку також бракувало коштів та відповідного приміщення.

Попри все, питання відкриття бурси зрушилось з місця у середині 1860-х рр. З ініціативи секретаря Народного Дому Олексія Палюха Комісія у справах Інституту 1865 р. надала для потреб ще неіснуючої бурси дві великі кімнати. Тоді ж розіслано у Східній Галичині листи із закликом жертвувати кошти на бурсу. Відтак, зібравши перші пожертви, 1865 р. вдалось взяти сімнадцятьох учнів, яким безкоштовно надано приміщення для проживання у будинку Народного Дому. В основному це були діти землевласників, міщан, священників, вчителів, які навчались в університеті чи гімназії. Наприклад, Євстахій Левицький був слухачем філософського факультету, Михайло Черепашинський – учень 4 класу реальної гімназії, Адольф Гладилович – слухач 2 року правознавчого факультету та інші /81/ 706). Серед перших вихованців бурси Народного Дому були згодом відомі громадські діячі, як-от, Осип Марков, Дмитро Вінцковський, Василь Давидяк, Василь Нагірний та інші /269/ 707).

На своєму засіданні 23 серпня 1866 р. Народний Дім вирішував питання про забезпечення убогих учнів житлом. К. Мерунович вніс пропозицію про те, аби надавати притулок лише учням початкових та середніх шкіл, натомість Юліан Лаврівський дотримувався іншої думки, зазначаючи про першочергову необхідність забезпечення житлом німецьких школярів, без уваги на їхню попередню освіту /17/ 708). Зважаючи на розбіжність у поглядах, створено спеціальний Комітет (І. Гушалевич, К. Мерунович, Й. Делькевич), який мав регулювати процес прийняття учнів до бурси.

Фактично, на початковому етапі свого існування бурса не виконувала сповна свого призначення. У закладі перебувала незначна кількість дітей. Так, у 1868 р. із 56 претендентів на навчання прийнято лише 26 – тобто менше половини бажаючих /17/ 709). Це, з-поміж іншого, визначалось хронічною нестачею коштів на утримання, не кажучи уже про провадження повноцінного навчального і виховного процесу. Наприклад, на утримання учнів на весь

1868 р. передбачено лише 250 зол. рин. /167/ 710). Щоправда, це не завадило КР Народного Дому 26 вересня 1868 р. ухвалити рішення про надання малозабезпеченим учням харчування. Задля цього створено спеціальну комісію у складі Й. Делькевича, В. Ковальського, К. Меруновича, О. Палюха /17/ 711).

Протягом 1860-1870-х рр. пожертви на потреби бурси при Народному Домі були незначними. До того ж, доброчинці не завжди жертвували гроші, а – продукти, тканини, одяг. Слід зазначити і те, що навіть ті кошти, що надходили на бурсу, керівництво Народного Дому нерідко використовувало на інші потреби.

Так, зокрема, трапилось із дарунком священика Івана Ханика, котрий 9 вересня 1869 р. пожертвував свою ощадну книжку (облігацію) на суму 50 зол. рин. Та керівництво Інституту ухвалило рішення використати кошти лише на потреби церкви /86/ 712).

У серпні 1870 р. на засіданні Комісії Народного Дому вирішено залишити на наступний навчальний рік тих бурсаків, що демонстрували хороші результати у навчанні, а також прийняти трьох нових юнаків. Загалом, як повідомив Яків Шведзицький, у бурсі харчувалось 27 осіб і це завдавало закладу значних матеріальних ускладнень. Відтак, він просив Комісію надати бурсі позику з фондів Народного Дому (початково 20, а згодом і 100 зол. рин.). Після певного зволікання керівництво інституту у лютому 1871 р. таки виділило незначну суму (20 зол. рин.) допомоги, що пішла на опалення кімнат бурси /269/ 713).

Станом на 1872 р. бурса займала вже три кімнати у будинку Народного Дому. Частина учнів там проживала й харчувалась, інша – лише харчувалась. Більшість бурсаків навчалась у німецькій гімназії, що викликало численні нарікання. Зокрема, Чеховський бідкався, що: “Всі народи стараються виховувати свою молодь у рідному дусі, а Народний Дім відсилає свою молодь у німецьку гімназію /265/ 714)”. Виправдовуючись, керівництво Інституту пояснювало свою позицію тим, що, “[...] посылаючи наших бурсаков до гимназії н~мецкой, им~емь на оц~ потребу н~мецкого языка вь Австрії, бо и народность наша потребує людей сь лучшим знанеєм того языка [...] /6/ 715)”.

Під час перших загальних зборів членів Народного Дому, що відбулося 23 листопада (5 грудня) 1872 р. питання функціонування бурси займало одне з чільних місць. Роздільський декан Іван Хоміцький зробив зауваження КР Інституту на предмет неналежних умов утримання бурсаків. Він запропонував аби Інститут надав кращі кімнати бурсакам, а також утримував за свій кошт принаймні 5 учнів. Натомість, В. Ковальський наголошував, що завдання бурси Народного Дому полягало лише в утриманні: “учениковь упражняючихся вь п~нію и обрядахъ церковныхъ /19/ 716)”. Він наголошував, що учні, які здобувають освіту у бурсі Народного Дому вивчають лише шкільні предмети, уникаючи при цьому вивчення церковного співу та уставу, а тому згідно статуту “[...] не можуть уважатися яко воспитаники бурсы Народного Дома и по той причин~ не содержатся на счетъ Института /19/ 717)”. Так зав’язалась досить гостра дискусія, учасниками якої стали й інші члени Народного Дому.

Ініціативу І. Хоміцького підтримав Д. Кулачковський, котрий окремо наголосив на неналежному фінансуванні бурси. Він зазначав: “[...] прим~щеніє тое не можно уважати яко порядочное заведеніє такъ званой бурсы; назначеніємь всенародного Института не есть подпирати личній користи [...] губящихъ ся вь обществ~ jako способу до житя, но заведеніє выщой институціи вь полное развитие и основное обазоваваніє отличныхъ талантовъ русскихъ юношей [...] /19/ 718)”. Разом з тим, Д. Кулачковський вважав, що Інститут не виконує усіх статутних вимог: “[...] до нын~шного дня ан~ одну изъ тамже наведенныхъ 8 точокъ не выполнилъ /19/ 719)”. У підсумку, він висунув вимогу скерувати на потреби бурси спеціальні фонди.

Закиди Д. Кулачковського намагався відкинути голова Народного Дому Й. Кульчицький, вважаючи, що заклад, де переважають діти з малозабезпечених сімей, навряд чи взагалі можна назвати бурсою. Він заперечував закиди про неналежні умови проживання у навчальному закладі, опираючись на позитивні результати висновків лікаря. Окрім цього, Й. Кульчицький спростував думку про

недостатнє фінансування на отримання малозабезпечених учнів бурси, зазначивши, що на їхні потреби створено “корінний фонд” (складався із пожертвування адвоката Бачинського) у розмірі 900 зол. рин., та з коштів зібраних на будівництво надгробного пам’ятника митрополиту Г. Яхимовичу (400 зол. рин.). Власне, формування фондів на отримання бурси стало наступним важливим питанням загальних зборів членів Народного Дому. Так, Лукашевич запропонував на огляд свій проект наповнення бюджету, який полягав у продажі сіл Білки та Костенів. Натомість Георгій Кмицикевич вніс пропозицію про скерування на потреби бурси десятої частини чистого прибутку Народного Дому /19/ 720). Зважаючи на розбіжності, справу з формуванням фондів передали на розгляд фінансової Комісії. На продовженому засіданні 24 листопада (6 грудня) 1872 р. збори, заслухавши пропозицію останньої виділяти щорічно на утримання бурси 8-10% від щорічних доходів Народного Дому, пристали на пропозицію Я. Шведзицького, згідно якої на потреби бурси мала щорічно виділятися фіксована сума з інститутської каси у розмірі 500 зол. рин. /19/ 721).

Матеріальний стан Народного Дому у середині 1870-х рр. не дозволяв взяти йому взяти бурсу на своє повне утримання, проте вже наміталась тенденція до покращення фінансової ситуації. У 1875 р. керівництво Народного Дому виділило бурсі зі своїх фондів 800 зол. рин., а сам навчальний заклад мав на той час базовий капітал – 2574 зол. рин. (давав щорічно прибутки з відсотків). А із сіл Білка і Костенів, які як зазначалося вище навіть хотіли продати, у бурсу постачалися продукти харчування /269/ 722). Поліпшення матеріального становища дозволило КР прийняти під свій “покров” нововідкриту руську народну школу, що розташовувалася у Народному Домі. У 1877 р. там навчалася 201 дитина, а у наступному році – 310 дітей. На одяг, книги та інше шкільне обладнання Народний Дім виділив у той час понад 900 зол. рин. /134/ 723).

У 1881 р. Народний Дім на своєму засіданні розглянув потребу про перенесення бурси у кращі кімнати. На той час у закладі навчалася 20 учнів, шістьом убогим вихованцям надавалося харчування /142/ 724). Слід зазначити, що на відміну від попередніх засідань змінилось коло дискусійних питань.

Якщо раніше це були кошти на утримання закладу, то відтепер – організація навчального процесу. На порядку денному у черговий раз постало питання відвідування вихованцями бурси Народного Дому німецької, а не української гімназії. Його 8 жовтня 1881 р. на розгляд загальних зборів виніс

Олександр Стефанович. Водночас, він запропонував запросити для викладання руської історії професійного історика, так само, як і найняти для нагляду над роботою бурсою фахового педагога. Своє внесення О. Стефанович обґрунтував наступним чином: “[...] історія Руси, так мало у насъ знання и плекання, естъ отличнѣмъ средствомъ оживленья [...] /142/ 725)”.

Ця пропозиція викликала дискусію серед членів Народного Дому. Ініціативу О. Стефановича підтримали І. Шараневич та В. Лопатинський, натомість В. Ковальський, Т. Павликов і В. Площанський виступили різко проти. А І. Наумович при цьому звертав увагу “на существующее направление языковое русской гимназии яко причину ей непопулярности [...] /142/ 726)”.

Зрештою, пропозицію О. Стефановича члени Народного Дому не підтримали, а можливість відвідання бурсаками української гімназії мала вирішити КР, оскільки “[...] языкъ рускій въ гимназии якоже уложеніе книжокъ не дасться этимологично розвинути [...] и по тѣмъ причинамъ оставляетъ Собраніе своему

Управляющому Совѣту по усмотрѣнію своему съ воспитанниками бурсы поступати, съ тѣмъ желаніемъ, чтобы русская гимназія въ посѣщеніи щоразъ більше возрастала въ дусѣ правильного языка [...] /142/ 727)”.

Питання про мову знову порушене у 1884 р. священником Чировським, котрий наголошував на необхідності виховувати молодь у національному дусі, а відтак і заохочувати їх відвідувати українську, а не німецьку гімназію.

Натомість тодішній голова Народного Дому М. Малиновський вказував на доцільності відвідання вихованцями Інституту німецької гімназії й вважав, що такий крок мав б забезпечити їхнім вихованцям високий рівень освіти, а це у свою чергу гарантувало б їм посади у державних урядових структурах /265/ 728). Роздумуючи над існуючою ситуацією у тогочасному галицькому шкільництві, русофільська газета “Пролом” зазначала: “Изъ бурсь наших должны выходить молодцы, перейняты жаромъ патріотизма и любовью ко всему родному русскому. Они нравственно одолжены служить своему народу, своей литературѣ и своей народной церкви /190/ 729)”.

Загалом, у Львові станом на 1879 р. серед 11 народних і 6 середніх шкіл (не беручи до уваги шкіл для дівчат) лише дві були цілком руськими, причому обидві мали відношення до Народного Дому: бурса та Академічна гімназія /179/ 730). Остання знаходилась у приміщенні Народного Дому понад сорок років – до 1907 р., коли була перенесена до будівлі неподалік Львівської Політехніки (вул. Л. Сапіги, 14). Філія ж Академічної гімназії залишалась у Народному Домі аж до 1935 р., хоч останній, на переконання С. Шаха, не був пристосований для гімназійних потреб /292/ 731).

Поступово питання про ігнорування керівництвом Народного Дому української гімназії набрало політичного підтексту. У 1887/88 шкільному році, у бурсі Народного Дому навчалося 30 учнів, з яких 23 відвідували німецьку гімназію, і тільки декілька осіб – академічну /78/ 732). Провід Інституту мотивував свою позицію, з-поміж іншого, як вимушений крок з метою покращення організації навчання. Оскільки українська академічна гімназія розташовувалась у цьому ж приміщенні, де проживали учні, це, за словами керівників Інституту, створювало умови для пропусків їхніми вихованцями занять /6/ 733). Тому, на загальних зборах товариства вирішено “[...] чтобы только тѣ изъ учениковъ удержованныхъ на счетъ Народного Дома могли ходити до русской гимназії, которіи тутъ только пропитаніе мають, а по за Народнымъ Домомъ обитають; обитающие же въ самой бурсѣ, чтобы посылалися до другой нѣмецкой гимназії /6/ 734)”.

Упродовж 1880-1890-х рр. кількість учнів у бурсі Народного Дому коливалась у межах тридцяти. Щобільше, з метою економії коштів М. Малиновський запропонував на загальних зборах членів Народного Дому 26 вересня (8 жовтня) 1884 р. зменшити їх чисельність узагалі до п’ятнадцяти /179/ 735). Проте цього не відбулося і на кінець першого семестру 1897/98 навчального року у бурсі налічувалося 26 учнів – з них 16 були на повному забезпеченні та відвідували німецьку гімназію, інші 10 відвідували руську гімназію і їм надавали лише харчування /77/ 736). Обмежене число вихованців закладу можна пояснити, передусім, недостатнім фінансуванням з боку Народного Дому і незначними пожертвами добровольців. Намагались надавати допомогу бурсі і батьки, діти котрих навчалися у цьому закладі. Так, Сильвестр Черлюнчакевич (парох у с. В’язовиці), двоє синів якого навчалося у бурсі, 22 січня 1884 р. передав на її

потреби продукти /88/ 737). Щедрішими на пожертви стали 1890-і рр. Серед тогочасних жертводавців слід, зокрема, виділити Петра Міончинського (“фабрикант нафти” у Львові), котрий неодноразово надавав матеріальну допомогу бурсі, а також декана Залозецького округу і настоятеля у с. Попівцях, котрий переслав свою ошадну книжку, відсотки з якої мали йти на допомогу малозабезпеченим учням /87/ 738). Однак ці пожертви не мали визначального впливу на формування корінного фонду бурси Народного Дому.

На початку 1890-х рр. актуальним стало питання про реформування бурси Народного Дому. Один із членів КР Інституту Д. Вінцковський у березні 1893 р. виступив із вимогою якнайшвидших змін. Зокрема, він вважав, що справа “педагогического надзора” у навчальному перебувала на останньому плані. Окрім цього, Д. Вінцковський висловив своє невдоволення діяльністю тогочасного директора бурси Василя Лаголи. “[...] так як до тепер, сь бурсою дальше бити не может. Необходима конечна реформа [...] она освободила бы наших воспитанников отъ т~хъ упрековъ, якимъ они подвергаются /82/ 739)”. Ймовірно мова велась про не надто добрі результати навчання. Тому на загальних зборах 26 листопада 1893 р. М. Малиновський вніс пропозицію аби учнів, які не мають здібностей до навчання не виключати з бурси, а навчати їх ремеслу /11/ 740).

У 1894 р. Народний Дім відкрив ремісничу бурсу, що розташовувалася на вул. Краківській, 17. Витрати на неї були більші, аніж на звичайну бурсу, бо окрім харчування і проживання довелось оплачувати і майстрам, котрі навчали юнаків ремісничої справи, а також купляти учням досить часто взуття і одяг. У порівнянні впливає, що на утримання одного учня гімназійної бурси Народний Дім витрачав щорічно у середньому 304 кор., а на учня ремісничої бурси – 400 кор. (на кінець ХІХ ст.) /180/ 741).

Із повідомлень “Вісника Народного Дому” з’ясовуємо, що бурсаки вивчали руську, німецьку, церковнослов’янську мови, історію, музику, хоровий спів. Водночас, директор ремісничої бурси безкоштовно навчав вихованців закладу релігії /180/ 742). Внутрішній порядок у бурсі регулювався спеціальними правилами („регуляміном”). Що ж до умов прийняття на навчання, то у конкурсному оголошенні йшлося, що “прийматися будуть учні, що закінчили ІV-й нормальний клас, для навчання слюсарної справи, ковальства, столярства, токарства, шиттю або кравецтву. Вік – після 14 років (у звичайну бурсу – із 12 років – Г.С.). Учні, що бажають поступити у державно-промислову школу мають мати посвідчення про закінчення ІІ гімназійних або реальних класів /180/ 743)”. Окремо зазначалося про найнеобхідніше, що мають мати із собою зараховані до ремісничої бурси: білизну (шість пар), чотири простирадла, чотири рушники, дві пари взуття, літній і зимовий одяг, гроші на придбання книг, чотири поштові конверти тощо /180/ 744).

Усі інші умови були такими як і при наборі до звичайної бурси, а саме: письмова заява від батьків чи опікунів (прохання самих учнів не задовольнялись); до заяви слід було додати свідоцтва про хрещення (метрику) і шкільну успішність; довідка про матеріальний стан, видана місцевим священиком; від кандидатів вимагалися хороші поведінка, голос і здоров’я (для підтвердження цього подавалися відповідні засвідчення). Вступник до ремісничої, як і звичайної бурси мав, окрім грошей “на вписове”, на наукові та інші учбові витрати, оплатити директорові закладу 10 кор. на покриття можливого навмисного пошкодження інвентаря /180/ 745).

У ремісничій бурсі юнаки самі обирали ремесло, якому хотіли навчатись, або ж це робили їхні батьки чи опікуни. Станом на початок 1903 р. два учні відвідували промислову та торговельну школу, по двоє навчалися слюсарній справі та кравецтву і т.п. Традиційним стало відвідання учнями по неділях і святах церкви, де вони брали “участь у співах”. Наприкінці кожного навчального року вихованці бурси складали загальний іспит перед членами КР Народного Дому і гостями у залі Інституту /180/ 746).

Загальна сума у 1890 шкільному році на утримання 32 учнів гімназійної бурси (витрати, пов’язані з харчуванням, комунальні послуги, оплата вчителям та ін.) складала 9180 кор. У 1894 р. витрати на потреби гімназійної та ремісничої бурси склали 9846 кор., 1899 р. – 11102 кор., 1902 р. – 11052 кор. /85/ 747). Статті розходів були різноманітні, так у 1902 р. кошти розподілялися наступним чином: на лікаря та медичні препарати – 74. кор. 43 гел., на оплату вчителів співів – 273 кор., настоятелеві ремісничої бурси – 240, майстрам – 245 кор. 28 гел., на опалення та освітлення – 37 кор. 26 гел. На харчування одного учня у період 1901-1902 рр. Інститутом затрачалося 88 гел. у день, загальна ж сума, пов’язана з витратами на харчі за 36 учнів складала 9982 кор. Загалом, починаючи з часу відкриття першої бурси і до 1910 р. Народний Дім витратив на їхнє утримання 39109 кор. і 4 гел., а стипендій видав на суму 43904 кор. і 96 гел. /180/ 748).

Одним із джерел поповнення грошового фонду бурси були сплати, здійснені батьками чи опікунами бурсаків. Розмір оплати визначався матеріальним становищем конкретного учня. Відтак, учні перебували або на частковому або ж на повному забезпеченні коштом Інституту /88/ 749). У 1907 р. щомісячна оплата за кожного вихованця бурси складала від 20 до 50 кор. /77/ 750). Народний Дім строго контролював оплату за навчання у бурсі. Згідно з “Положеннями”, перепусткою учнів у приміщення бурси слугувала квитанція про оплату навчання за кожний наступний місяць. Вихованця, котрий протягом десяти днів не пред’явив такої квитанції виключали з навчального закладу. Слід зауважити, що період вакацій також входив в оплату за навчання /76/ 751).

Якщо протягом 1899-1900 рр. кількість учнів гімназійної бурси була у межах 25-30, то станом на 1905 навчальний рік їх уже налічувалося понад 80. Серед них 30 відвідували німецьку, 31 – руську, 9 – польську гімназію Франца-Йосифа I, а решта інші заклади /80/ 752). Слід звернути увагу і на те, що постійні дебати довкола бурси та звинувачення її керівників у політичній заангажованості, спричинилися до того що у 1906 р. багато абітурієнтів, котрі склали вступні іспити, відмовилися від подальшого навчання у цьому закладі. Справами бурси керував Комітет у складі А. Дорожинського, Р. Красицького, М. Плешкевича, В. Лаголи, А. Нечая, Ф. Свистуна та І. Костецького (голова), які були яскравими виразниками русофільства. Комітет своїм завданням мав допомагати КР наглядати за справами у закладі, щоб “[...] заведеніє было удержано всегда въ хорошемъ состояніи /111/ 753)”. У навчальному закладі в цей період окрім загальноприйнятих шкільних предметів викладали: закон Божий, церковний устав, Ірмолегіон (студент політехніки В. Галушка), історію Русі (Ф. Свистун), руську мову і літературу (О. Мончаловський).

Слід згадати і той факт, що на 1900-1901 шкільний рік Народний Дім оголосив конкурс про набір учнів у ще одну – платну бурсу. Ідея її відкриття звучала ще під час засідання загальних зборів Інституту 1888 р., де з-поміж іншого обговорювалось питання про заснування платної бурси для учнів народних і середніх шкіл. У ній учні мали б „[...] получати в русском дусѣ релігійно-

моральное воспитание /180/ 754)”. Місячна оплата за одного учня складала 41 кор., для учнів із малозабезпечених сімей – 36 кор. Вже наступного року бурсу було розформовано через неуспішність її учнів у навчанні /180/ 755). У 1908 р. Інститут мав намір відкрити власним коштом приватну гімназію з російською мовою викладання, однак цей задум не реалізовано через відсутність у Львівському університеті кафедри російської мови та літератури /180/ 756).

Зважаючи на швидке зростання кількості учнів із малозабезпечених сімей та охочих навчатися у бурсі Народного Дому, ще на загальних зборах 25 листопада (8 грудня) 1902 р., КР ухвалила рішення про закупівлю будинку по вул. Курковій, 14 (сума 76 0000 кор.). Тоді ж директором навчального закладу призначили Івана Алексеви́ча /180/ 757). Нове приміщення бурси освятив 7 грудня 1903 р. о. Лепкий, однак, його функціонування розпочалося лише 1 вересня 1907 р. У 1907/1908 шкільному році у цьому навчальному закладі налічувалося уже понад 230 учнів /180/ 758).

Особливе місце у процесі навчання у стінах гімназійної бурси відводилось вивченню руської історії, мови та літератури. 10 грудня 1899 р. КР Народного Дому затвердила постанову, що стосувалась вимог до викладання у стінах бурси руської історії та мови. Згідно з нею, на вивчення історії відводилась одна година у тиждень а рекомендованим підручником визначено “Історію” авторства Б. Дідицького /82/ 759). Керівництво бурси вважало, що “[...] Історію Руси сл~дуеть преподавати вь тоть способь, що важн~йшіи историческіи событія сл~дуеть собирать и групповати вокругь н~когторыхь выдающихся вь исторіи личностей /82/ 760)”. Тому у 1899/1900 шкільному році, велика увага зосереджувалася на вивченні таких історичних постатей як княгиня Ольга, князі Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Ярослав Осьмомисл, Данило Галицький тощо. Вважалося, що: “Історія должна возбуждати и укр~пляти вь ученикахь національное сознание, загр~вати любовь кь своей народности, своему родному языку, своимь звичаямь и обычаямь [...] /82/ 761)”.

Проте така увага до вітчизняної історії не завадила одному із членів Народного Дому О. Стефановичу закинути, що бурса виховує дітей у москвофільському дусі, прикладом чого було навчання російської мови та літератури. Він заявляв: “З бурси вийшли цілі ряди наших яничарів, що стали найзавзятішими ворогами нашої народної справи і головними стовпами москвофільства в краї /265/ 762)”. Заяви ж представників КР про важливе місце у навчальному процесі опанування історії та мови були розвінчані на прикладі підбору педагогічного персоналу. Так, у 1898/1899 шкільному році, очевидно з метою заощадження коштів, руську історію та мову викладали учні 8 класу – Яворський та Баран відповідно /82/ 763).

Багато нарікань викликала пильна увага керівників бурси до діяльності вчителів руської історії та мови, які “[...] получают оть настоятельства бурсы устно інструкцію, чего при обученіи изб~гати и чему запоб~гати нужно /82/ 764)”. На уроках історії та руської мови часто були присутні члени КР Народного Дому /83/ 765). Пояснюючи цей факт, керівництво Народного Дому відзначало, що “[...] наша бурса воспитуеть не на партійныхь шовинистовь, но на благородныхь, разумныхь и гуманныхь людей /180/ 766)”.

Не залишались так би мовити у боргу і вихованці бурси, які намагались, особливо після завершення навчання, подякувати і високо відзначити діяльність Народного Дому. Наприклад, у подяці, виголошеній випускниками бурси у 1904 р. на загальному засіданні Інституту наголошувалося: “Мы, ваши воспитанники,

можемо сь открытымь сердцемь станути передь Вами и можемо сказати: Мы чувствуемь вь нашихь сердцахь стремление всему благородному, чувствуемь любовь и преданность кь нашей святой церкв~ и нашему народу.

Мы не потеряли в~ры и сознаемь, що лишь в~ра вь Бога и жизнь на началахь, голосимыхь нашою святою церквою обезпечить намь спокойную сов~сть и загр~еть нась кь труду вь пользу нашего народа. Мы можемо противостояти житейскимь невгодамь и см~ло смотр~ти вь будущее, а се заслуга Ваша, Всесв~тлый Сов~ть! /84/ 767)".

28 червня 1913 р. КР затвердила "Постановленія касательно директора, его зам~стителя и помощниковь", що були складені Нестором Полянським. Згідно з документом, директор був зобов'язаний проживати у приміщенні бурси "[...] такь щобы им~ти молодежь подь своимь непосредственнымь надзором /76/ 768)". Окрім того, від директора вимагалось бездоганна моральна поведінка, якою він мав слугувати прикладом для наслідування. Керівник закладу повинен був брати участь у ранішніх та вечірніх молитвах разом з учнями і т. д. Допомогати директору у всіх його адміністративних справах мали його заступник та помічник. "Положення" ставили керівництво бурси під повний контроль КР. Зокрема, директор не мав права самостійно приймати чи виключати учнів, ці справи вирішувалися керівництвом Народного Дому.

Для кращого контролю над повсякденного життя бурсаків засновано спеціальний комітет ("бурсовый") що займався справами закладу і який обов'язково очолював один із членів КР /76/ 769). "Вь ныншное время розвилось у школьной молодежи пристрастье кь соціально-политическимь бесьдамь и партіной борьбы. Директорь должень во виду того сь одной стороны вь розговорахь сь воспитанниками избьгати всякихь намековь на тему соціальныхь и политическихь отношеній, сь другой-же стороны если замьтить висше названное настроение духа, дружескимь настановленім поучити заблудившихся [...] /76/ 770)".

Створення спеціального комітету у справах бурси суттєво обмежило автономію навчального закладу. Обмежувальний характер мав і §50 "Положення", де йшлося: "Особенно недозволено [...] давати властямь, ихь делегатамь якихь либо поясненій вь дьлахь податковыхь, и следуеть того рода лица отсылати всегда вь канцелярію "Народного Дома" не вдаючись сь тьми лицами завс~мь вь ніякій дальшіи розговори и не даючи имь завс~мь ніякихь поясненій по дьламь бурсы, платы [...] /76/ 771)". Таким чином, аби запобігти будь-якому витоків інформації і вберегтися від поширення серед бурсаків "ворожих ідей" бурсу перетворено на заклад закритого типу.

в) Стипендійні фонди

Одним із напрямів діяльності Русько-народного Інституту "Народний Дім" у Львові стало заснування стипендій, спрямованих на підтримку руської молоді і сприяння їхньому навчанню. Станом на 1869 р. існувало уже три окремі стипендійні фонди – Якова Геровського, Петра Целевича (обидва передбачали по одній постійній стипендії) і Теодора Блажкевича (дві стипендії учням відмінникам). Окрім них існувала і т.зв. "сільська стипендія", яку надавав священник Володимир Терлецький /169/ 772). Кандидатами на присвоєння тієї чи іншої стипендії у ті роки ставали, як правило, діти священників. Такий підхід був підданий критиці на засіданні Народного Дому з боку Т. Павликова вже 26 грудня

1865 р. під час розгляду питання про стипендійні фонди /16/ 773). Однак це зауваження якогось суттєвого впливу на позицію керівництва Інституту не справило.

Стипендійний фонд Я. Геровського виник із заощаджень й поповнювався за рахунок приватних пожертв. Зокрема, слід виділити внесок І. Наумовича, котрий неодноразово впродовж 1857-1859 рр. прислав свої літературні твори, кошти від продажу яких йшли на стипендійні потреби. Зокрема, у 1861 р. прибуток від продажу його книг склав понад 125 зол. рин. /31/774). Цієї суми цілком вистачало для виплати однієї річної стипендії, бо як з'ясуємо, рік по тому грошова допомога з фонду складала 100 зол. рин. (її у 1862-1864 рр. отримував Володимир Стебельський) /14/ 775). На засіданні Виділу Народного Дому від 6 травня 1864 р. прийнято рішення про поділ коштів стипендійного фонду Я. Геровського: одну частину залишити для нагородження стипендіатів, іншу, з метою зростання капіталу, – покласти на ощадну книжку /15/ 776). Це, однак, не вплинуло на суму стипендії. Так, з 1872 р. стипендію у розмірі 100 рин. отримував Микола Наумович – син відомого русофільського діяча І. Наумовича /25/ 777). В останній третині ХІХ ст. весь капітал фундації Я. Геровського складав понад 3150 зол. рин. У цінних паперах. Відсотки з капіталу щороку приносили 130 зол. рин. прибутку, що дозволяло виплачувати не лише стипендію, але й надавати матеріальну допомогу бідним учням /269/ 778).

Механізм розподілу стипендій і умови їхнього надання можна прослідкувати на аналізі протоколів засідань Народного Дому. Так, у протоколі від 26 листопада 1869 р. читаємо: “На стипендію Целевича на 50 зол. рин. єсть двох уб~гателей, изъ которыхъ єсть одинъ сродникъ фундатора. Собрание ухвалило на сей разъ предоставить выборъ кандидата самому фундатору /18/ 779)”. За рік на отримання стипендії П. Целевича (складалася з ідемнізаційних облігацій на суму 1000 зол. рин., двох облігацій по 100 зол. рин. та ощадної книжки більш як на 85 зол. рин.) було вже три претенденти і Комісія Народного Дому вирішила надати стипендію студентові першого курсу медичного факультету Віденського університету Миколі Батогу /25/ 780).

Відповідно до рішення Комісії від 9 лютого 1864 р. почав функціонувати стипендійний фонд Теодора Блажкевича – пароха Греко-Католицької Церкви у Ладанцях, котрий пожертвував Народному Дому свою нерухомість у Бережанах /34/ 781). Згідно із заповітом Теодора Блажкевича, датованого 20 липня 1849 р., усе його майно передавалося на користь Народного Дому у Львові в особі 15 чоловік, котрі на той час займалися справами Інституту. Серед них були: Денис Зубрицький, Яків Геровський, Йосиф Кульчицький, Михайло Куземський, Іван Лотоцький, Стефан Мокрицький, Михайло Малиновський, Лев Трещаківський, Іван Товарницький та інші /30/ 782). 23 липня 1849 р. вони схвалили рішення про те, що “[...] им~ніе должно употребляться на общее благо руського народа въ Галичин~ и Володимеріи или роздачею стипендіи для русскихъ студентовъ юридическаго факультета съ особенньемъ предпочтениемъ семіи Блажкевичей а затемъ Мокрицкихъ [...] /30/ 783)”.]

Зусиллями Народного Дому 6 жовтня 1866 р. майно Т. Блажкевича у Бережанах продали, отримавши за нього 6 000 зол. рин. Половина коштів із загальної суми залишалася спадкоємцям Т. Блажкевича, інша – передавалася Комісії Народного Дому. Ці гроші були в основному залучені на покриття витрат, пов'язаних із купівлею нерухомого майна Інституту. На освітні цілі залишили незначну частину коштів, а саме 150 38 гульд., однак 12 (24) листопада 1866 р. Комісія Народного Дому звернулася до осіб, на чие ім'я складено заповіт про

дозвіл розпоряджатися коштами на власний розсуд /30/ 784).

Проти злиття успадкованої суми з капіталами Народного Дому категорично виступив С. Мокрицький (парох у с. Білка), вимагаючи створення окремого фонду Т. Блажкевича. Зважаючи на це, 19 липня 1868 р. керівництво Народного Дому запропонувало намісництву фундаційну грамоту про заснування двох стипендій по 80 зол. рин. для учнів середніх та вищих училищ Галичини (перевага надавалася родичам фундатора та С. Мокрицького), що демонстрували хороші успіхи у вивченні руської мови та літератури. Однак, 13 листопада 1868 р. Комісія оголосила конкурс на дві грошові допомоги та оприлюднила свій намір надавати їх до того часу, поки не буде нагромаджено капіталу для заснування повноцінних стипендій. А вже рік по тому, на зборах Інституту прийнято рішення про виділення коштів з фонду Т. Блажкевича на потреби бібліотеки Народного Дому /30/ 785).

З часом, коли Інститут поправив своє матеріальне становище, кошти із стипендійного фонду йшли уже за призначенням – на виплату стипендій українській молоді. Цікаво, що наприкінці XIX ст. стипендію Т. Блажкевича отримували майбутні народовці Василь Нагірний та Костянтин Телішевський /25/ 786). За умовами конкурсу право на подання заявок надавалося у першу чергу сиротам або дітям із малозабезпечених галицьких сімей “русскої народності”. До конкурсу допускались учні народних, середніх та вищих шкіл при наявності свідоцтва про успішність. Порівняно з 1860-ми рр. змінилася і сума виплати, зокрема, вже 18 березня 1906 р. оголошено конкурс на отримання стипендії у розмірі 160 кор. /30/ 787).

На засіданні Комісії Народного Дому 13 вересня 1869 р. заслухано повідомлення про збір коштів для заснування стипендії імені М. Куземського. Капітал останньої налічував 1858 зол. рин. та зберігався у цінних паперах північно-східно угорської залізниці, але, фактично, стипендія на той час не надавалась /25/ 788).

До більших стипендійних, що виникли впродовж 1870-1880-х рр. слід віднести фонд Іллі Горецького. 8 лютого 1871 р. рівненський священик І. Горецький пожертвував на користь Народного Дому капітал в ошадних книжках у розмірі 1300 зол. рин. (три ошадні книжки по 400 зол. рин. та готівку у розмірі 100 зол. рин.), з метою його використання на потреби розвитку освіти серед руських дівчат /18/ 789). За такий вчинок І. Горецький відразу став членом Народного Дому. Починаючи з 1 листопада 1880 р. оголошено конкурс на здобуття стипендії для “кандидаток учительського звання” /32/ 790). Однак, на кінець XIX ст. з цього фонду не надано жодної стипендії, хоча весь капітал у цінних паперах на той склав понад 2665 рин. /25/ 791). Виплати стипендій з фонду І. Горецького розпочались лише на початку XX ст. А вже у 1907 р. стипендію І. Горецького у розмірі від 20 до 90 кор. отримували 14 учениць із малозабезпечених родин серед яких знаходимо імена Бобер Марії, Вацик Марії, Вінницької Марії, Клодницької Федори та ін. До 1914 р. сума виплат незначно зросла (100 кор.), проте кількість претенденток зменшилась до п’яти /32/ 792).

З Інститутських доходів на допомогу малозабезпеченій молоді у 1876 р. виділено – 798, 1877 р. – 1350, а у 1879 р. – 670 зол. рин. /134/ 793). У 1877- 1878 навчальному році КР Народного Дому почала також видавати стипендійну допомогу у розмірі 100 зол. рин. для “кандидаток учительського звання”.

Зокрема, ця допомога була надана учениці семінарії у Львові Леонтині Яцик

та учениці семінарії у Перемишлі Ользі Цепановській (обоє діти померлих чиновників). Водночас надано й декілька іменних стипендій: річну стипендію ім. Франца Йосифа слухачеві медицини у Відні Сильвестру Дрімалику (200 зол. рин.); стипендію ім. Павла Черлюнчакевича слухачеві техніки у Львові Степану Яцишину (100 зол. рин.); річну стипендію ім. Мелетія Романовського учневі Станіславської гімназії Климентію Даниловичу (60 зол. рин.). У 1876 р. з фонду митрополита Г. Яхимовича 31 учневі видано стипендії по 3 зол. рин. кожному, тоді як у 1877 р. лише 10 школярам, щоправда більше – по 5 зол. рин. /162/ 794). Загалом, видатки Народного Дому на стипендійну допомогу руській молоді поступово зростали. Якщо у 1876 р. вони склали 798 зол. рин., то у 1877 р. – 1351 зол. рин. 12 кр. /134/ 795).

На початок 1880-х рр. Народний Дім уже мав близько двадцяти стипендійних фондів, серед яких, окрім вище зазначених, імені Теодора Лукашевського, Франца Йосифа (на честь його 25-річного правління і як зазначало саме керівництво із спонук лояльності та вдячності до цесаря; для студентів і докторантів), Мелетія Романовського, Миколи Панковича, Григорія Яхимовича (протягом 1876-1877 рр. з цього фонду роздано незначну суму грошей, що коливалася у межах 95-50 зол. рин.) /134/ 796), Луки Пипана, Михайла Козановича, Народного Дому, бурси Народного Дому, 3 травня (на честь скасування у Галичині панщини; фонд започатоувано з коштів виділений ГРР), архикнягині Гізели (на честь її шлюбу з баварським князем Леопольдом; для жінок, що прагнули стати вчителями), чотири богослужбні фонди, фонд виховного закладу для руських дівчат у Бучачі тощо /269/ 797). Кожний із цих фондів мав основний капітал, з відсотків якого виплачувалися щорічні стипендії (як правило, одна-дві). Із залишкових коштів надавалася матеріальна допомога потребуючим. Водночас, Народний Дім мав до сорока депозитних вкладів, загальна сума яких складала 71322 зол. рин. готівкою і 32800 цінними паперами /180/ 798).

З-поміж усіх депозитних вкладів виділявся фонд імені Михайла Качковського, загальна сума якого складала 66000 зол. рин. (готівкою і цінними паперами). З цього фонду мала виділятися своєрідна пенсія Б. Дідицькому – 25 зол. рин. щомісячно /27/ 799). М. Качковський заповів своє майно на користь Народного Дому з умовою, що відсотки з цього капіталу будуть щорічно розподілятися на премії за найкращі публікації, які сприятимуть культурному, моральному й релігійному розвитку народу та на видавництво українського часопису. Завдяки цим коштам засновано першу у Галичині літературну фундацію імені М. Качковського з основним капіталом 152 000 кор., відсотки з якої щорічно використовувалися для нагородження за найкращі літературні твори /180/ 800). Однак вона почала реально функціонувати щойно з 1 січня 1904 р.

Основною вимогою було нагородження письменників, які писали свої твори мовою, якою друкувались газети “Слово” чи “Русская Рада”, або ж мовою, витвореною на цій основі /27/ 801). Згодом задля цього створено спеціальну фундаційну комісію із 14 осіб: трьох галицьких греко-католицьких владик (Львівський, Перемиський, Станіславівський), трьох представників цих капітул, заступника “Ставропігійського інституту” та сімох членів Народного Дому (призначені у грудні 1913 р.) /26/ 802). Цікаво, що Митрополит А. Шептицький, як і деякі греко-католицькі єпископи (Г. Хомишин, К. Чехович), спочатку відмовились від входження до комісії, влившись у її лави щойно після Першої світової війни /180/ 803).

15 квітня 1890 р. Намісництво звернулося до керівництва Інституту про надання фундаційної грамоти у справі заснування стипендії Ваньковичів. На 1892 р. сума фонду складала понад 2460 зол. рин. /33/ 804). Того ж року Йосип Делькевич, з метою заснування після його смерті однієї щорічної стипендії у розмірі 200 рин., записав на користь Народного Дому заставні листи кредитного Земського товариства у Львові, загальна сума яких склала 4500 рин. /33/ 805). У 1909 р., з нагоди 60-річчя сходження на престол цесаря Франца-Йосифа, він подарував облігацію на суму 10000 кор. для заснування іменної стипендії на потреби учнів середніх та вищих навчальних закладів (переваги надавалися родичам фундатора) /33/ 806).

Загальна сума, видана Народним Домом на стипендії учням упродовж 1893-1895 рр. складала 1535 зол. рин. Багато фундаторів, жертвуючи кошти на просвітницьку мету Народного Дому, протягом свого життя брали відсотки із подарованого капіталу і лише після їхньої смерті ці кошти можна було використовувати для видачі стипендій. Наприклад, так робив Перемишльський архідиякон Теодор Лукашевич, котрий надав Інституту облігації на суму 6000 зол. рин. /25/ 807). Подібна ситуація була і з пожертвуванням Павла Черлунчакевича (пароха с. Наконечне), сума в ефектах якого складала 2047 зол. рин. У своєму заповіті він рекомендував за умови щорічного приросту облігацій збільшувати стипендію (початково складала 100 зол. рин.) /113/ 808). Окремо слід виділити Т. Васькевича, котрий заповівши на користь Інституту села Білка та Костенів, водночас, “застерегъ капиталъ 3000 рин. на тихъ добрахъ” для потреб молоді, що здобувають освіту. Проте, керівництво Інституту так і не використало ці кошти для надання допомоги молоді, мотивуючи це боргами, які мало сплатити /25/ 809).

У грудні 1902 р. Модест Гумецький, колишній стипендіат фонду П. Целевича із Кросна, пожертвував Народному Дому 600 кор., які мали скласти корінний фонд, доходи з якого мали розподілятися таким чином: 5% – на адміністративні витрати Народного Дому, решта – на просвітницькі цілі сіл Кроснянського деканату. Зокрема, у заповіті зазначалося: “Если въ томъ приходъ ~ будетъ священникъ надежный рускій (съ двумя сс) человѣкъ, то годичный приходъ отъ сказанного капитала слѣдуетъ отдавать въ его распоряжимость, – въ противномъ же случаѣ Управляющий Совѣтъ Народного Дома опредѣлитъ другій способъ, якъ слѣдовало бы отвѣтити вышеозначенной цѣли. О надежности или ненадежности мѣстного священника решаетъ Управляющий Совѣтъ самъ одинъ [...] /35/ 810) ”.

13 декабра 1902 р., відповідно до рішення КР Інституту, для фундації М. Гумецького закуплено три 4% заставні листи Галицького кредитного товариства по 200 кор. кожний. За них заплачено понад 582 кор. Відсотки від просвітнього фонду М. Гумецького за 1907 р. склали 96 кор., ці кошти були призначені для розвитку освіти у Кроснянському деканаті. На своєму засіданні 13 грудня 1902 р. КР Народного Дому, з просвітницькою метою, прийняла рішення виписувати у згаданому деканаті часопис на зразок “Русского Слова” та книжки, видані товариством ім. М. Качковського /35/ 811).

Безумовно, стипендійна діяльність Народного Дому викликала чимало застережень з боку народолюбів. Так, В. Гнатюк вважав нагородження стипендіями з боку Народного Дому корисною та гуманною справою, але такою, що не

залишає помітного сліду у культурному розвитку Галичини /210/ 892). Народовці зазначали, що найбільшими стипендіями нагороджувалися “ревнителі москвофільства” (наприклад, стипендію Франца Йосифа довгий час отримував відомий москвофіл В. Дудикевич /183/ 812). Значно радикальнішим був О. Стефанович, котрий підкреслював, що всі ці стипендії мали передусім ідеологічну мету – для пропаганди русофільської ідеї /265/ 813).

Станом на 1905-1906 рр. у Народному Домі налічувалося близько 20 стипендійних фондів, тобто майже стільки скільки їх було ще у 1880-і рр. /29/ 814). Загалом, до 1911 р. Інститут роздав стипендій на суму понад 43904 кор. /180/ 815). Керівництво Народного Дому дуже активно намагалось залучати гроші для стипендійних потреб. У цьому, зокрема, переконує випадок із пожертвуванням пароха с. Торчиновичі (Самбірщина) Івана Британя, котрий згідно заповіту від 20 березня 1907 р. віддавав на стипендійний фонд Народного Дому суму у розмірі 22000 кор. Проте, після його смерті родичі покійного відмовилися надати ці кошти Інститутові. Справа понад три роки розглядалася у судах й була, зрештою, вирішена не на користь Народного Дому /33/ 816).

Окремою сторінкою в історії Народного Дому стало використання грошей із стипендійних фондів, як зазначалося вже вище, на потреби не пов'язані із допомогою молоді. Це, безумовно, викликало чимало запитань до керівництва Інституту і з боку властей. Зокрема, 8 листопада 1912 р. Президія намісництва звернулася до Народного Дому надати повний опис фундацій до кінця поточного року. Як впливає із листа В. Лаголи на адресу адвоката Т. Зайця, датованого 6 січня 1913 р., окремі члени Інституту зустріли таке звернення щонайменше із нерозумінням, нарікаючи на чималі клопоти та витрати при організації тих чи інших закладів /28/ 817).

Однак, попри всі закиди у бік керівництва Народного Дому, Інституту вдалося протягом більш ніж за пів століття надати значну матеріальну допомогу руській молоді – у майбутньому багатьом відомим громадським діячам, причому різних ідеологічних таборів. Стипендії стали стимулом до навчання і продемонстрували жертвність багатьох галичан.

4.5. Церква Преображення Господнього

Ідея закладення другої Греко-Католицької парафіяльної Церкви у Львові виникла серед української громадськості міста навіть швидше, аніж думка про утворення Народного Дому – “яко средоточіе и подпорье духовной жизни /180/ 818)”. Потреба у новому храмі була зумовлена тим, що діюча церква Успення Пресвятої Богородиці не могла помістити всіх вірних (тут вміщалося близько ста людей) /247/ 819). Тому 24 квітня 1849 р. ГРР звернулася з проханням до імператора аби він передав під будівництво церкви руїни колишнього храму отців тринітаріїв*, що розташовувався в одному з найдавніших кварталів Львова по вулиці Краківській. І тільки 28 серпня 1849 р. у другому поданні до імператора мова зайшла “о дарування українському народови для здвигнення національного інститута під назвою “Народний Дім” у Львові” /7/ 820).

Після того як австрійський уряд санкціонував передачу руїн університету з метою будівництва церкви і Народного Дому, ГРР створила спеціальну комісію, що мала опікуватися цим починанням. У листопаді 1849 р. її поділено на дві секції: одна була покликана займатися справами Народного Дому (Валерій

Хомінський, Лев Трещаківський), інша – справами другої міської церкви (Яків Геровський, Йосиф Кульчицький, Іоаким Хомінський, Іван Товарницький) /160/ 821). Одночасно ГРР розпочала збір коштів для проведення будівництва. Задля цього створено “Комісію собирательную” на чолі з Петром Лозинським, а також окружні та деканатні комісії. Характерно, що сам процес збору мав виглядати цілком прозорим, а про стан справ періодично зобов’язувалась інформувати “Зоря Галицька” /184/ 822).

Програма збору коштів була розрахована на три роки і її виконання фактично розпочалось з дозволу Краєвого намісництва у лютому 1850 р. 14 березня 1850 р. відозви (українською, польською та німецькою мовами) про збір коштів розіслано по всій Галичині. Сам П. Лозинський систематично об’їжджав галицькі округи з метою створення спеціальних комісій для збору коштів на будівництво Народного Дому та другої міської церкви у Львові. Із звіту “Комісії зав~дующою справами созидаемого Храма Божого и Дому Народного во Львов~” знаходимо інформацію, що за період з 1 січня 1850 р. по кінець грудня 1851 р. вдалося зібрати 24600 зол. рин. /132/ 823).

30 червня 1851 р. ГРР перестала існувати, а її наступницею стала Комісія у справах Народного Дому. Вона продовжила збирання коштів на будівництво церкви, а разом з тим 23 липня 1853 р. звернулася до Ординаріату за дозволом “духовного опред~лення храма того /138/ 824)”. Однак вирішення питання про назву церкви, як і саме її будівництво затягнулося у часі. Упродовж 1860-х рр. з’явилося відразу декілька варіантів назв, наприклад, “Св. Володимира та Ольги”, “Св. Кирила та Мефодія”, “Спаса” (митрополит Г. Яхимович), “Воскресіння Христового” (В. Ковальський), “Преображення Господнього” (М. Куземський) тощо. Обґрунтовуючи власну пропозицію М. Куземський наголошував, що “[...] вь немь бо совокупляется наше благодаренные и наша надежда – и совпадаеть вь той праздник также торжество родинь нашего Августейшого Монарха, Франца Юсифа I /90/ 825)”.

Остаточного рішення про назву храму було вирішене лише наприкінці ХІХ ст., а от його будівництво тривало ще довше. У 1850 р. архітектор Галицького намісництва Антон Фрех розробив перший проект майбутнього храму, та його відкинули через дороговизну. Попри це, 18 жовтня 1851 р. під час відвідин Львова цісар Франц Йосиф I власноручно заклав наріжний камінь під церкву – “овощь наймилосерднив~шей ласки Монарха, заботящогося о блаз ~ своего в~рного народа /180/ 826)”. На церемонії були єпископи Г. Яхимович, І. Бохенський, крилошанини обидвох руських капітул – львівської і перемишльської, члени ГРР, Ставропігійського інституту, чимало священників і вірян /199/ 827).

“Зоря Галицька” зі свого боку вбачала у такому кроці “доказательство отеческого раченя Его Императорской Милости для насъ, для Церкви и племени нашего [...] /184/ 828)”. Однак “Комісія зав~дующою справами созидаемого Храма Божого и Дому Народного во Львов~” поставила своїм першочерговим завданням будівництво приміщення Народного Дому, а вже потім – церкви. Її керівництво пояснювало свою позицію тим, що “[...] приведень вь д~ло будеть вь состоянію подати помощь яку таку до построения церкви, противно же построена церкв не моглабы прийти вь помощь строенію Народного Дома /91/ 829)”.

Після того як завершено спорудження будинку Народного Дому, у статуті

Інституту (ст. 3) задекларовано зобов'язання товариства побудувати другу міську церкву. Загальні збори Народного Дому, що відбулися 28 листопада 1872 р., вирішили розпочати будівництво храму. Тоді ж затверджено другий проект церкви, розроблений архітектором С. Гавришкевичем, за яким вирішено максимально використати всі існуючі стіни (фронтна частина перебувала у непоганому стані), тільки до короткого пресвітерія добудувати півкруглу абсиду /136/ 830).

На будівництво храму планувалося витратити 160000 гульд., як правило з приватних пожертв. Зважаючи на це, КР Народного Дому звернулася з відозвою до населення краю – “Словом до русского Народа по поводу строенія обьтной церкви при Народноиъ Дом~ во Львов~”. “Русскій Народе! – йшлося у зверненні – До тебе приб~гаемь, призиваючи вс~хъ до общого сод~йствія въ томъ народномъ д~л~, желаемь бо, дабы каждая душа русска причинилася до построенія сеи церкви якимъ такимъ, хотяйбы и наименшимъ доброохотнымъ даткомъ [...] /91/ 831)”. За жертводавців на будівництво приміщення Народного Дому та другої міської церкви у Львові традиційно відправлялися подячні богослужіння /184/ 832).

Будівництво церкви, яке розпочалося у 1873 р., планували завершити до кінця 1881 р. /143/ 833). Проте вкластися у визначений термін було надзвичайно важко, оскільки традиційно не вистачало грошей. Дійшло навіть до того, що згідно цісарського рішення від 30 червня 1878 р. на потреби церкви надано кошти у розмірі 50000 зол. рин., та призначено допомогу на будівництво храму із доходів ХІХ державної лотереї /159/ 834). 8 жовтня 1881 р. на загальних зборах Народного Дому питання про пошуки фондів необхідних для подальшого будівництва церкви постало з неабиякою актуальністю. Основна надія, які раніше, покладалася на приватні пожертвування “[...] не лишаемься надежды, - вказував тогочасний голова Інституту В. Ковальський – що отечестволюбіе нашихъ родимцовъ не дасть загиритися и сему богоугодному д~лу /142/ 835)”. Такий підхід до справи нерідко викликав нарікання. Зокрема, В. Гнатюк вважав витрати Народного Дому, пов'язані із будівництвом храму недоцільними, при цьому зазначаючи, що ці чималі кошти необхідно було використати для розвитку освіти. “[...] і якби не було церкви “Народного Дому”, ані ми не пропали би, ані не понесли би ніякої страти /210/ 836)”.

Та, незважаючи на різнопланові труднощі, будівництво церкви завершено і 29 квітня 1906 року храм освячено Преосвященним Митрополитом Галицьким А. Шептицьким, єпископами Перемишльським К. Чеховичем та Станіславівським Г. Хомишином. На освяченні були присутні й представники державних структур, зокрема, віце-президент намісництва Володимир Лось та Краєвий маршал Станіслав Бадені /180/ 837). Цікаво, що за тиждень до освячення церкви, КР Народного Дому вислала цісарю телеграму із словами вдячності та вірності. Зокрема, у ній вказувалося, що церква та Народний Дім складають “[...] кр~пкую нерозривную связь любви, верности и преданности русского народа съ своимъ возлюбленнымъ Монархомъ [...] /180/ 838)”.

У споруді церкви втілено як традиції української сакральної архітектури (архітектор С. Гавришкевич, будівничий А. Гаар), так і збережено основні риси костелу Ордену Тринітаріїв. Об'ємно-просторова структура храму була дещо видозмінена, що, однак, не завдало шкоди первісному вигляду. Все це надало храмові лише характерних ознак простору традиційних українських церков /207/

839). Щоправда, свої корективи у плани будівничих вносив фінансовий чинник, що добре видно на прикладі дискусії навколо кількості куполів для майбутньої церкви – три чи п'ять. У газеті “Батьківщина” з цього приводу йдеться: “Церква з трьома куполами при обчисленні коштувала б на 50000 зол. рин. менше. Це занадто великі гроші, а Русь занадто бідна, щоби могла на два куполи 50000 зол. рин. /179/ 840)”. Відтак, будівництво храму завершилося щойно у 1902 р.

Із введенням головного купола на високому світловому барабані, довелося відмовитись від верхнього світла у наві, оскільки воно б створювало конкуренцію світлу, яке було під куполом. Щоб ще більше підкреслити та зосередити увагу на просторі під куполом замуровано перехід з нав у трансепт в обох ярусах. Дещо пізніше тут були встановлені бічні вівтарі. Таким чином, у храмі стало три вівтарі – головний (центральний) та два бічних /288/ 841).

На тлі скрупульозно відреставрованої коринфської аркади стін – найскладнішої у львівському бароко – самостійним архітектурним шедевром є підбанник. Доричний антаблемент увінчує паруси підкупольного простору і служить основою залитого світлом підбанника. Тут світловий ефект підсилює враження переходу з реального – земного світу у небесний, що його символізує купол. Останній має дванадцять великих вікон, через які попадають до храму проміння сонця. У ньому розчиняються постаті апостолів на високих п'єдесталах на фоні спарених доричних пілястр. Апостоли зображені у повний зріст зі зняттям свого мучеництва. Дехто з них має у руках книжку – апостольський символ. Поміж фігурами апостолів зображені старозавітні пророки (автор професор архітектури Леонард Марконі). Нижче розміщено герби головних міст Галичини, якими заповнено метопи фризу /288/ 842).

Запрестольний образ Преображення Господнього був створений художником Теофілом Копистинським. Але замовники кілька разів повертали полотно на доопрацювання, що мабуть і привело до того, що образи на іконостасі малював не він а Тадеуш Попель. Що ж до самого іконостасу, то його виконав Фердинанд Маєрський з Перемишля за проектом Т. Попеля. Йому також приписують і виконання казальниці та кивоту. Окремі ікони, як от “Мойсей” та “Христос під стовпом” малював Корнило Устиянович, а “Серце Ісусове” – Микола Федюк і Михайло Осінчук /207/ 843). Тут слід згадати і те, що два проекти іконостасу авторства Юліана Панькевича були забраковані.

Ймовірно, Народний Дім у такий спосіб виражав свою ворожість до національного українського руху, до якого належали передові галицькі митці.

Іконостас виготовлено із чотирьох ярусів, витриманим у стилі класицизму і оздобленим різьбленим декором еkleктичного характеру. Під час малювання ікон весь час стежили, щоб вони були написані згідно східно-християнської традиції. Так, ще на засіданні 19 жовтня 1881 р. КР Народного Дому призначила наглядати за будівництвом церкви М. Малиновського та Т. Павликова /22/ 844). Вікна трансепту були заповнені вітражами: Св. Кирило і Методій у північному рукаві та Володимир і Ольга – у південному. Пізніше були встановлені вітражі і у вікнах бічних нав, сюжетами яких були: Борис і Гліб, Великомучениця Параскевія, Великомученик Георгій, Св. Антоній і Феодосій, Великомученик Дмитрій, Великомучениця Варвара. Всі вони були виготовлені в Інсбруку (Тіроль), та, на жаль, вітражі до нашого часу не збереглися. Так само були втрачені і дзвони (Василій (1100 кг); Георгій (550 кг), Борис (100 кг), Гліб (50 кг) та безіменний (30

кг), котрі під час Першої світової війни були реквізовані австрійським урядом /288/ 845).

Після будівництва Преображенської церкви виникло декілька проблем, що вимагали негайного вирішення, а саме: розмежування парафій (постання нової парафії, природно, спричиняло збитки іншим парафіям), зарплата священикам і церковній прислузі з релігійного фонду та встановлення патронату над церквою /180/ 846). Аби розв'язати ці проблеми, КР Народного Дому зверталася не лише до місцевих органів влади, але і до Відня. Зважаючи на це, процес нормального функціонування храму затягнувся більш ніж на півтори роки /180/ 847). 31 березня 1902 р. керівництво Народного Дому звернулося до Греко-Католицької Консисторії з проханням щонайшвидше відкрити окрему парафію і призначити священика. Водночас зазначалося, що Інститут збудував храм, виконавши таким чином свій обов'язок, тож надалі питання утримання пароха і самої церкви мають відбуватися за рахунок релігійного фонду і церковних доходів /247/ 848).

Позаяк побудувати будинок для священиків і прислуги не вдалося, то Народний Дім зобов'язався надавати парохомові і прислузі церкви Преображення помешкання доти, поки для них не буде збудовано спеціального приміщення.

10 листопада 1906 р. КР Народного Дому звернулася до намісництва із клопотанням про право встановлення патронату над церквою. 14 травня 1907 р. Міністерство віросповідання та освіти дозволило відкрити при Преображенській церкві новий прихід та затвердило парохом у храмі о. Івана Давидяка (оплата у рік 2000 кор.), а його помічником Василя Меренькова (800 кор.) /92/ 849). 13 жовтня 1907 р. у храмі відбулось перше богослужіння. Рескриптом від 20 січня 1908 р., Митрополичий Ординаріат надав дозвіл Народному Дому на право патронату з умовою “[...] если выповняти буде обовязки, которіи по праву каноническому и по закону св-тскому на патрона суть вложены [...] /92/ 850)”. Серед вимог значилось і безоплатне приміщення для священнослужителів та церковного персоналу. Однак Народний Дім не поспішав брати на себе у повному обсязі обов'язки (в тому числі й фінансові), пов'язані із забезпеченням належного функціонування церкви. Завдяки компромісу проблему почасти було розв'язано і протягом 1909-1910 рр.

Інститут витрачав на потреби церкви з власних фондів щорічно 400 кор. /180/ 851). Загалом, станом на 1910 р. Народний Дім витратив на будівництво і забезпечення церкви Преображення понад 480 000 кор. /92/ 852).

До 1910 р. Церква Преображення Господнього вважалася дочірньою парафією Успенської церкви. Однак після того, як священики з Успенської церкви стали пропагувати у своїх проповідях православ'я, Греко-Католицька митрополича консисторія відокремила Преображенську церкву, надавши їй статус окремої парафії /219/ 853). 25 січня 1910 р. Прокураторія Скарбу порушила питання про патронат над церквою, мотивуючи це відмовою КР надавати безкоштовно приміщення священнослужителеві храму Преображення /92/ 854). Справа набула затяжного характеру, а її вирішення перервала Перша світова війна, під час якої церква зазнала немалих руйнувань. Під час російської окупації Львова храм для проведення богослужінь передано російському православному духовенству. А наприкінці війни австрійські війська зняли з церкви мідну покрівлю (5952 кг мідної бляхи), накривши натомість приміщення храму абияк “лупцевими плитками” /288/ 855).

Загалом, внесок Народного Дому у культурне і духовне життя Львова та й усієї Галичини важко переоцінити. Діяльність Інституту у культурно-освітній царині регіону є багатогранною і, водночас, суперечливою. З одного боку, Народний Дім приклався до заснування низки навчальних, мистецьких, наукових установ, які нерідко були першими у своєму роді руськими закладами у краї. З другого боку, у культурно-освітній сфері інституція проводила політику, спрямовану на насадження русофільських ідей. Така діяльність Народного Дому, що перебував у руках русофілів, не лише викликала осудження з боку частини громадськості (українофілів), але й стала імпульсом до творення нових науково-культурних установ, котрі стояли на національних позиціях.

ВИСНОВКИ

Русько-народний інститут Народний Дім у Львові – одна з найстарших культурно-освітніх установ у Галичині, заснування якої стало відповіддю на культурне домінування поляків у краї, та засвідчило бажання галицьких українців в інституційний спосіб задекларувати свою національну специфіку, актуалізовану подіями “весни народів”. В історії Народного Дому, як закладу, у досліджуваній період часу умовно можна виділити декілька етапів: 1) 1848- 1850/1851 рр. – обґрунтування ідеї заснування Інституту та клопотання про дозвіл на будівництво в австрійського уряду та місцевих властей; 2) 1850/1851- 1864 рр. – спорудження будівлі Народного Дому та напрацювання установчих документів; 3) 1864-1869 рр. – вироблення остаточного варіанту статуту та легітимація інституції; 4) 1869-1872 рр. – підготовка до скликання перших загальних зборів Народного Дому; 5) 1872-1914 рр. – статутне функціонування Інституту.

Народний Дім, головню на початках своєї діяльності, був інтегративним чинником (налагодження комунікації) нечисленної русинської еліти, яка перебувала у процесі кристалізації національної ідентичності й перманентних пошуках власного національного “Я”. Після саморозпуску у 1851 р. Головної Руської Ради – організації, яка стояла біля витоків Народного Дому, Інститут мав стати продовжувачем її традицій у культурно-освітній площині, місцем національного згуртування галицьких українців та осердям їхнього громадського життя. Тож немає нічого дивного, що за таких умов Народний Дім опинився у центрі націотворчого дискурсу, а його представники взяли найактивнішу участь у суспільних дебатах навколо таких злободенних питань, як мова, релігія, культура, історія – невід’ємних та визначальних складових сутності будь-якого етносу. Рефлексії щодо цих питань характеризувались антипольською спрямованістю, рішучим бажанням відмежуватись від всього польського як “ворожого”, незважаючи на той факт, що чимало провідних діячів Народного Дому раніше були переконаними полонофілами (І. Наумович, Б. Дідицький та інші).

Народний Дім, на перших порах свого існування, відіграв помітну роль у процесі збирання культурної спадщини галицьких українців, творячи, таким чином, підґрунтя для чергового етапу їхнього національного відродження – організаційного. Члени Інституту доклали чимало зусиль для пошуку й публікацій історичних джерел, фольклорних та лінгвістичних пам’яток Галичини (Я. Головацький, А. Петрушевич, Ф. Свистун). Народний Дім також став засновником низки навчальних, мистецьких, наукових установ, які нерідко були першими у своєму роді українськими закладами у регіоні, прилучився до будівництва Церкви Преображення Господнього. Інститут зумів надати помітну матеріальну допомогу галицькій молоді – у майбутньому багатьом відомим громадським діячам. Це стало можливим завдяки активній фінансово-господарській роботі, наслідком якої стало інвестування коштів у культурно-освітній розвиток краю. Однак здобутки Народного Дому у цій царині, за більше, аніж пів століття, могли бути і значно вагомішими.

Історично так склалося, що пошуки національної ідентичності проходили у протиборстві різних світоглядно-політичних орієнтацій, що й зумовило формування специфічної ідейної основи Інституту, визначальними складовими якої були локальний патріотизм, традиціоналізм/консерватизм, світоглядна фрагментація (відсутність чіткої програми) та панрусизм. Керівництво Народного Дому послуговувались станово-релігійними принципами у своїй діяльності, що

фактично надало закладу елітарного, але й водночас і закритого характеру. Вагомий вплив на процес національної самоідентифікації членів Інституту справив відвертий комплекс меншовартості – ознака тривалої бездержавності й зневіри у власні сили, який спричинив суперечливе, якщо не сказати неймовірне, поєднання австрофільства (очевидно, зумовлене кон'юнктурними мотивами) з проросійською орієнтацією. Остання стала домінуючою внаслідок розчарування у політиці офіційного Відня, що пішов на зближення з поляками, створивши тим самим умови для обмеження національних прав галицьких українців. Ця обставина стала каталізатором еволюції світогляду частини еліти галицьких українців, й передусім чільних діячів Народного Дому, у напрямку від старорусинства (середина ХІХ ст.) до русофільства, а згодом і до відвертого москвофільства (напередодні Першої світової війни і після неї). Це можна простежити на такому ланцюжку подій, як: публікація 1866 р. у газеті “Слово” статті “Поглядь в будучность” – “процес Ольги Грабар” 1882 р. – поділ русофілів на “старо-” та “новокурсників” (москвофілів).

Народний Дім у руках русофілів перетворився на оплот “общерусскої ідеї” у краї, яка своїм корінням була спрямована у минуле і просякнута ідеалізацією історичної традиції Київської Русі. При тому, слов'янська ідея була не більше, аніж зручним прикриттям, набувши у тлумаченні діячів Народного Дому проросійського вигляду. Зараховуючи себе до “общерусского народа”, галицькі русофіли прагнули протиставити полякам культурну спадщину попередніх історичних епох, трактуючи себе їх законними спадкоємцями. Звідси, ймовірно, і доречно виводити причини неприязні до змін у релігійному обряді під гаслом боротьби проти латинських впливів (“обрядовий рух”), історичні чи такі, що претендували на них, обґрунтування етнічної єдності росіян і українців (концепція “єдиної колиски народів” авторства О. Мончаловського). Надто ідеалізоване бачення “давньоруського” минулого сприяло виробленню історичних міфів, які стали невід'ємною складовою русофільської ідеології й інтегральною частиною поглядів діячів Інституту.

Традиціоналізм русофільства, як своєрідної перехідної і не до кінця викристалізованої форми національної ідентичності галицьких українців, відіграв помітну, проте, швидше за все, малоопозитивну роль в історії Народного Дому. Як видається, ключовим постулатом у його діяльності, попри задекларовану просвітницьку місію, стало “збереження”, а не “сприяння розвитку” народу, – своєрідна консервація і пасивний спротив змінам ззовні. Бажання захистити власну національну сутність коштом відмови від здобутків модерної української культури, й продукування натомість штучних культурних взірців, як у випадку з “язичієм”, лише віддаляли представників русофільської партії, а разом і Народний Дім, від простолюдю з його буденними проблемами, для якого Інститут був у багатьох відношеннях недосяжним. Керівництво закладу згадувало про пересічних галичан, як правило тоді, коли мова заходила про черговий збір грошових пожертв для тієї чи іншої потреби. До того ж, у культурно-освітній діяльності інституції все виразніше простежувалась тенденція не просто до пропаганди, але й до відвертого насадження русофільських ідей (як у випадку з товариством “Руська Бесіда”), що викликало, якщо не осудження, то принаймні незрозуміння з боку частини громадськості.

Вкрай негативно відбилось на діяльності Інституту його трансформація у свого роду корпорацію обмеженого кола осіб русофільської культурно-політичної

орієнтації, що інтелектуально збіднювало заклад.

Протекція над Народним Домом з боку Митрополичої консисторії (виразна лише на початках його діяльності), тісні взаємини із Ставропігійським Інститутом та вузькість прошарку галицько-русинської еліти, що складалась переважно з духівництва, надали Народного Дому клерикального характеру. Обмежене коло інтелігенції краю спричинило вкрай низьку плинність кадрів у керівній ієрархії Інституту та домінування у ній Львівського осередку товариства. Характерно, що протягом усього розглядуваного періоду похитнути, попри неодноразові спроби, львівсько-священичу владну монополію у Народному Домі, надавши йому більш світського характеру, так і не вдалося. Ідейно, Інститут залишався витвором старої генерації галицької еліти, унікавши проникнення у свої лави інакодумців.

Створення русофільським керівництвом Народного Дому перешкод при набутті членства товариства ідеологічними опонентами (українофілами), і фактичне перетворення установи на пропагандиста своїх ідей через філії у провінції, суперечило загальнонаціональному характерові Інституту. Народний Дім опікувався лише товариствами русофільського спрямування, надаючи їм фінансову допомогу, або ж орендуючи приміщення, тоді як культурна співпраця з народовцями не йшла далі голослівних декларацій про потребу порозуміння і протистояння польському чинникові. Полякам, очевидно, була вигідною ситуація, коли дві провідні течії національно-політичного життя галицьких українців взаємопоборюють одна одну, а Народний Дім перебуває під контролем русофільській партії, яка поволі втрачала ініціативу у громадському житті, а відповідно і впливовість. Проте, вельми цікавим є той факт, що в умовах гострої русофільсько-народовецької конфронтації, самі українофіли не піддавали сумніву особливість покликання Народного Дому, – як центру об'єднання всіх русинів краю з метою активізації культурного життя та збереження національної ідентичності, – так і не створивши на протигагу йому альтернативної інституції, як це було відносно інших русофільських товариств.

Народний Дім міг претендувати на роль посередника чи, іншими словами, території для пошуку компромісу і провадження діалогу між русофілами й народовцями, однак цього не сталося, позаяк русофільське керівництво, з одного боку, не бажало розділяти заслуги закладу з своїми опонентами, а, з другого боку, Інститут довгий час був зручним інструментом впливу на громадську думку (за посередництвом місцевих священників). Щоправда, така тактика русофілів мала короткотерміновий ефект, бо позитивне реноме Народного Дому з часом стало нівелюватися, передусім через звинувачення його керівників у фінансових зловживаннях та непрозорій діяльності, а опосередковане залучення закладу до політичного життя зовсім не додало йому популярності. Культурно-просвітня ж діяльність Інституту напередодні Першої світової війни набрала, значною мірою, формального характеру, а левову частку зусиль займало вирішення господарських питань. Тож, можна констатувати, що початкова ідея Народного Дому, як загальнонаціональної, понадпартійної організації галицьких українців зазнала значних метаморфоз, втілившись у життя лише почасти.

ДОДАТКИ
Додаток А

Таблиця 1

Керівники Народного Дому (1851-1914 рр.)

<i>№</i>	<i>Прізвище, ім'я</i>	<i>Роки перебування олі товариства</i>
1	Куземський Михайло	1851–1868
2	Кульчицький Йосиф	1868–1876
3	Ковальський Василь	1876–1883
4	Малиновський Михайло	1883–1884
5	Геровський Юліан	1884–1887
6	Делькевич Йосиф	1887–1906
7	Костецький Іван	1906–1914

Складено на основі протоколів засідань Русько-народного Інституту “Народний дім” у Львові

Таблиця 2

**Кількість членів Народного дому
(з часу скликання перших загальних зборів Інституту)**

<i>Рік</i>	<i>Кількість осіб</i>
1872	475
1875	454
1878	419
1881	380
1884	333
1899	461
1903	532
1906	563

Складено на основі протоколів засідань Русько-народного Інституту “Народний дім” у Львові

Таблиця 3
Динаміка збільшення прибутків і видатків Народного дому(в ринських; з 1900 р. коронах)

<i>Кален- -ний</i>	<i>Прибутки ршах</i>	<i>Видатки в шах</i>	<i>Прибутки у их паперах</i>	<i>Видатки у их паперах</i>
1864	13 028, 86	13 810, 49		
1867	17 991, 21	17 495, 73	3920	3 870
1870	24 974, 54	23 260, 63	524	
1873	23 818, 38	20 924, 78	10 000	12 000
1876	39 503, 83	30 492, 41		
1879	73 892, 58	74 097, 82		
1882	55 733, 79	52 895, 36	1010	200
1885	54 956, 29	52 431, 22	1727	602
1888	41 014, 90	39 175, 80	625	
1891	38 633, 15	34 299	625	
1894	48 547, 16	46 174, 46	12 425	5 700
1897	46 088, 35	41 241, 96	13 431	1910
1900	119 253, 78	118 966, 86	842	
1907	171 714, 44	165 778, 38		
1910	229 724, 15	228 728, 20		

Складено на основі “Справоздань” (1864-1910 рр.) Русько-народного Інституту “Народний дім” у Львові

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА

а) Архівні документи:

1. ЦДІА України у м. Львові, ф. 129 (Львівський Ставропігійський інститут, м. Львів), оп. 2, спр. 742 (Листування з приватними особами і товариством Народний Дім про пересилання на виставку книжок і музейних предметів)
2. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130 (Руський народний інститут “Народний дім”, (Русскій народный институтъ “Народный домъ”) м. Львів), оп. 1, спр. 2 (Матеріали про складення і прийняття статуту Народного Дому і пізніший перегляд його у відповідності з законодавчими змінами (чорнові начерки статуту, рукописні тексти останнього, листування та ін.)
3. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 3 (Проекти статуту “Народного Дому”)
4. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 4 (Статут Інституту “Народний Дім у Львові”)
5. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 6 (Статут Руського народного інституту “Народний Дім” від 1869 р., виданий в 1913 р. та його переклад на польську мову)
6. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 18 (Довідковий матеріал до історії інституту “Народний Дім” у Львові)
7. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 19 (Довідка про історію та розвиток інституту Народний Дім у Львові)
8. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 22 (Запрошення членів Комітету в склад якого входили І. Франко, В. Гнатюк для участі в обговоренні питання дальшої діяльності Інституту)
9. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 23 (Справа про припинення діяльності інституту Народний Дім у Львові)
10. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 38 (Меморіали членів Народного Дому та українських організацій, відкритий лист руської селянської організації, Ставропігійського Інституту, Галицько-Руської Матиці та ін. товариств Львова у справі реорганізації Народного Дому)
11. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 63 (Алфавітний номенклатурний покажчик до документів архіву інституту Народний Дім)
12. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 70 (Протоколи засідань Комісії для створення Народного Дому та другої міської церкви з додатками звіту про роботу Комісії виголошеного головою М. Куземським 8 липня 1853 р.)
13. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 72 (Журнал реєстрації постанов засідань правління Народного Дому в організаційних, господарсько-фінансових, культурно-освітніх справах)
14. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 73 (Протоколи засідань Комісії “Народного Дому” у питаннях організаційних та фінансово-господарських)
15. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 74 (Протоколи засідань Комісії, листування та ін. діловодчі матеріали Народного Дому) 16. ЦДІА у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 75 (Протоколи засідань Комісії, оголошення та інші діловодчі матеріали Народного Дому)
17. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 76 (Протоколи засідань

Комісії Народного Дому з організаційних та фінансово-господарських питань та запрошення взяти участь у цих засіданнях)

18. ЦДІА у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 77 (Протоколи засідань членів Народного Дому у Львові в питаннях організаційних, фінансово- господарських, культурно-освітніх, особових)

19. ЦДІА України у Львові, ф.130, оп. 1, спр. 78 (Протоколи чотирьох засідань I загальних зборів 1872 р. членів товариства Народний Дім у Львові в питаннях організаційних, фінансово-господарських та культурно-освітніх)

20. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 79 (Протоколи засідань членів Народного Дому)

21. ЦДІА України у м. Львові, ф.130, оп. 1, спр. 80 (Матеріали II загальних зборів членів руського інституту Народний Дім у Львові, що відбулися у вересні 1874 р. (програма, список членів, звіт Керівної ради, протоколи таїн)

22. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 87 (Протоколи і постанови засідань Керівної ради товариства Народного Дому у Львові у роках 1881-1882 рр. і доповідні записки про ці постанови, зокрема, до дирекції поліції)

23. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 110 (Матеріали розгляду заяв духовних та світських осіб Керівною радою Народного Дому у справі прийняття у члени цього товариства (заяви, протоколи і постанови засідань, розпоряджень про надання членських грамот, листування)

24. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 116 (Заяви з проханнями про прийняття у члени Народного Дому і матеріали розгляду заяв (протоколи і постанови засідань, розпоряджень про надання членських грамот, доповідні записки та ін.)

25. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 182 (Списки стипендіальних і благодійних фондів на користь Народного Дому)

26. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 183. (Справа про врегулювання фінансових взаємин між Інститутом і літературним фондом ім. М. Качковського)

27. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 184 (Довідка про літературний фонд ім. М. Качковського)

28. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 185 (Справа про заснування стипендіальних фондів інститут Народний Дім)

29. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 186 (Перелік стипендійних фондів)

30. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 189 (Довідка про заснування і реалізацію стипендійного фонду ім. Т. Блажкевича)

31. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 198 (Відомості про пожертвування приватними особами прибутку від продажу книжок та грошових сум на стипендійний фонд ім. Геровського і потреби Народного Дому)

32. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 199 (Матеріали про стипендійний фонд пожертвування ім. І. Горецького та призначення стипендій з цього фонду)

33. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 207 (Матеріали про пожертвування грошових сум Й. Делькевичем на стипендійний фонд)

34. ЦДІА України у м. Львові, ф.130, оп. 1, спр. 448 (Відомості про богослужбний фонд пожертвування ім. Теодора Блажкевича)

35. ЦДІА України у м. Львові, ф.130, оп. 1, спр. 450 (Відомості про освітній фонд пожертвування ім. Г. Гумецького)
36. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 476 (Звіт про відвідування імператором Францом-Йосифом I Народного Дому з викладенням промов голови Ради Народного Дому В. Ковальського)
37. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 477 (Листування з товариством “Просвіта”, ”НТШ”, ”руською Радою” про святкування сотої річниці вступу на престол імператора Йосифа II)
38. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 480 (Доповідні записки, листування, квитанції та ін. матеріали про витрату коштів на торжество, пов’язані з перебуванням імператора Франца-Йосифа у Львові (вересень 1880 р.) і ерцгерцога Рудольфа у 1887 р.)
39. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 486 (Лист Імператорові Францу Йосифові I з нагоди посвячення митрополитом А. Шептицьким церкви при Народному Домі з висловленням вірнопідданих почуттів (копія)
40. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 487 (Запрошення парафіяльного управління Преображенської церкви, надіслане Раді Народного Дому взяти участь в релігійних практиках)
41. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 496 (Справа про службову діяльність директора канцелярії інституту Народний Дім у Львові ЛаголиВасиля)
42. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 501 (Службовий договір складений з Негребецьким В. про призначення його на посаду лісничого в маєтках сс. Білка і Костенів)
43. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 561 (Списки квартиронаймачів та орендаторів у будинку Народного Дому у Львові)
44. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 576 (Справа про складання договорів з квартиронаймачами у Львові і сплати ними чиншів)
45. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 586 (Листування з студентським товариством “Академічний Кружок” у Львові про надання йому приміщення)
46. ЦДІА у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 589 (Листування з дирекціями Галицького музичного товариства, руського народного театру та ін. про оренду приміщення для організації вечорів, концертів та вистав)
47. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 592 (Справа про найом приміщення Народного Дому товариством “Русских Дам”)
48. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 613 (Справа про оренду приміщення Народного Дому фірмі “Сембратович)
49. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 615 (Протоколи та постанови засідань Керівної ради про оренду приміщень Народного Дому)
50. ЦДІА України у Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 618 (т. 1) (Справа про оренду будинків у Львові на вул. Зиблікевича монастирю Василянок на потреби інтернату)

51. ЦДІА України у Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 619 (т. 2) (Справа про оренду будинків у Львові на вул. Зиблікевича монастирю Василянок для потреб інтернату)
52. ЦДІА України у Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 620 (Справа про оренду будинків у Львові на вул. Зиблікевича монастирю Василянок для потреб інтернату)
53. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 627 (Угоди про оренду приміщення Народного Дому, складені з товариствами та приватними особами)
54. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 691 (Матеріали до будівництва млина та будинку лісничого в с. Білка (плани, кошториси, листи, угоди та ін.)
55. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 695 (Доповідна записка та листи адміністрації інститутського маєтку Білка та Костенів у справі купівлі маєтку в с. Брюховичі)
56. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 697 (Матеріали про господарську діяльність адміністрації маєтку Білка та Костенева, будівництво церкви в с. Білка та ін. (листи, доповідні записки та ін.)
57. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 708 (Справа про часткове пожертвування і продаж інституту Народний Дім маєтків в сс. Білка і Костенів Теодором Васькевичем та фінансово-господарська діяльність їх управління)
58. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 709 (Справа про здачу в оренду маєтків сс. Білка та Костенів)
59. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 719 (Матеріали про спір з громадою с. Білка та окремими землевласниками за встановлення права власності на маєток)
60. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 721 (Матеріали про спір з громадою с. Білка та окремими землевласниками за встановлення права власності на маєток)
61. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 763 (Листування з адміністратором маєтку Білка та Костенева про прийняття та звільнення з роботи лісничих, розрахунки з ними, їх зловживання, господарська діяльність, сплату податків)
62. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 773 (Звіт про стан бібліотеки та музею)
63. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 774 (Положення, звіти, повідомлення та ін. матеріали про роботу бібліотеки інституту Народний Дім у Львові)
64. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 783 (Листування наукових і культурних інституцій царської Росії з бібліотекою Народного Дому у питанні про обмін чи оподаткування друкованих видань та налагодження ін. видів зв'язків)
65. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 794 (Матеріали про укомплектування фондів бібліотеки та її діяльність (постанови засідань Керівної ради, заяви про надання дозволу на користування фондами, листування)
66. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 796 (Відомості про пожертвування О. Духновичем з м. Пряшева книг, рукописів, картин, мінералів та ін. для бібліотеки та музею Народного дому)
67. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 800 (Списки книг пожертвуваних Я. Головацьким і переданих від імені інших осіб у бібліотеку

Народного Дому)

68. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 801 (Протоколи та постанови засідань Керівної ради Народного Дому про пожертвування бібліотеці окремими особами друкованих видань і рукописів)

69. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 808 (Відомості про пожертвування приватними особами книг, картин, старовинних речей та ін. для бібліотеки і музею Народного Дому)

70. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 809 (Відомості про пожертвування приватними особами та установами книг, карт, монет, мінералів, старовинних речей для бібліотеки і музею Народного Дому)

71. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 810 (Відомості про пожертвування приватними особами та установами книг, монет, старовинних речей для музею Народного Дому)

72. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 811 (Відомості про пожертвування окремими особами та установами книг, монет, старовинних речей для бібліотеки і музею Народного Дому) 73. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 814 (Матеріали про

комплектування фондів бібліотеки Народного Дому і діяльність останньої (постанови і розпорядження Керівної ради, заяви про надання дозволу на користування фондами, доповідні записки, квартальні звіти, листування та ін.)

74. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 815 (Матеріали про укомплектування і використання службового персоналу бібліотеки Народного Дому (заяви, рекомендаційні листи, доповідні записки і пропозиції Керівній раді Народного Дому)

75. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 822 (Матеріали про комплектування експозицій та службового персоналу і діяльність музею Народного Дому (постанови засідань Керівної ради товариства, заяви, листування)

76. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 835 (Положення про права і обов'язки директора бурси інституту Народний Дім, його заступника і помічників)

77. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 853 (Листування з Волянським Олімпом з м. Зборова про прийом до бурси Народного Дому)

78. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 855 (Відомості про кількість та успішність вихованців бурси Народного Дому)

79. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 854 (Відомості про кількість та успішність вихованців бурси Народного Дому)

80. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 856 (Списки вихованців бурси Народного Дому з відомостями про їх успішність та розклад занять)

81. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 857 (Списки учнів у бурсі Народного Дому)

82. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 865 (Пропозиція про покращення процесу та умов навчання в бурсі Народного Дому)

83. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 866 (Журнал обліку відвідувань уроків історії, географії та російської мови вихованцями бурси Народного Дому)

84. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 867 (Текст промови вихованців-випускників бурси, виголошеної на зборах Ради Народного Дому і

Ставропігійського інституту)

85. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 868 (Відомості про фінансові видатки на утримання бурси Народного Дому)

86. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 874 (Відомості про пожертвування грошових сум Хаником Й. на бурсу та потреби Народного Дому)

87. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 877 (Відомості про пожертвування приватними особами грошових сум та рече на бурсу Народного Дому)

88. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 878 (Відомості про сплату батьками грошових сум за утримання їхніх дітей в бурсі Народного Дому)

89. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 897 (Відомості про передачу руїн будинку Львівської університетської бібліотеки Народному Дому для будівництва церкви)

90. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 899 (Лист надвірного радника у Відні Ковальського В. з пропозицією назвати другу міську церкву у Львові Преображенською)

91. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 900 (Звернення Керівної ради Народного Дому “Слово до руського народу” у справі будівництва церкви при Народному Домі у Львові)

92. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 901 (Справа про встановлення права патронату над Преображенською церквою у Львові)

93. ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 948 (Листування з товариством руських студентів “Академічний Кружок” пізніше “Друг” у Львові про їх господарсько-фінансову діяльність)

94. ЦДІА у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 952 (Прохання окремих осіб про утримання їх дочок в інтернаті сс. Василянок у Львові на кошти Народного Дому)

95. ЦДІА України у м. Львові, ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів (К. к. Galizische Statthaltereі / С. к. Namiestnictwo Galicyjskie), оп. 4, спр. 5887 т. VI (Переписка Міністерства внутрішніх справ із староствами про агітацію серед населення за воз'єднання з Росією)

96. ЦДІА України у м. Львові, ф. 146, оп. 25а, спр. 227 (Устави москвофільського общества “Руссихъ Женцинь Жизнь” во Львов~ и Перемышле)

97. ЦДІА України у м. Львові, ф. 182 (Товариство ім. Михайла Качковського, м. Львів (Общество имени Михайла Качковского во Львов~) оп. 1, спр.

147 (Матеріали про діяльність “Общества русских Женцин” у Львові (звіти, листи, відозви)

98. ЦДІА України у м. Львові, ф. 196 (Політичне товариство “Руська рада” (“Русская рада”) м. Львів)), оп. 1, спр. 18 (Меморіал митрополита Йосифа, надісланий товариству про потребу погодження назви мови, правопису та політичної діяльності галицьких українців)

99. ЦДІА України у м. Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 28 (Відомості, інформації та ін. про підготовку і часткові результати виборчої компанії в Галичині та участь у ній членів Товариства)

100. ЦДІА України у м. Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 112 (Програма поїздки австрійського імператора Франца-Йосифа I по містах Галичини та Буковини та звернення з цього приводу “Русского Комітету” до галицьких

українців)

101. ЦДІА України у м. Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 114 (Памфлети та ін. матеріали з відомостями про політичну боротьбу між прихильниками та противниками українського фонетичного правопису в Галичині)
102. ЦДІА України у м. Львові, ф. 362 (Студинський Кирило), оп. 1, спр. 158 (Листи І. Наумовича до Я. Головацького)
103. ЦДІА України у м. Львові, ф. 406 (Редакція газети “Нова Зоря”, м. Львів), оп. 1, спр. 202 (Статті І. Кревецького, “Справа Народного Дому у Львові”)
104. ЦДІА у м. Львові, ф. 514 (Театральне товариство “Українська бесіда”, м. Львів), оп. 1, спр. 6. (Звіти про діяльність українського народного театру у Львові)
105. ЦДІА України у м. Львові, ф. 514, оп. 1, спр. 64 (Список членів Товариства та персоналу театру)
106. ЦДІА України у м. Львові, ф. 514, оп. 1, спр. 153 (Журнал реєстраціївхідної кореспонденції)
107. ЦДІА у м. Львові, ф. 514, оп. 1, спр. 155 (Звернення дирекції українського народного театру до зборів членів Народного Дому з проханням дозволити використовувати зал всупереч рішенню Керівноїради товариства)

II РУКОПИСИ

108. ЛНБ ім. В. Стефаника, відділ рукописів, ф. 1 (НТШ), спр. 131 (Матеріали архіву В. Чернецького. Листи до В. Чернецького від різнихосіб).
109. ЛНБ НАН України, відділ рукописів, ф. 1, спр. 486 (Матеріали з архіву товариства “Руська Бесіда”)
110. ЛНБ ім. В. Стефаника, відділ рукописів, ф. 2 (Бібліотека НародногоДому), спр. 330 (Отв~ть о. И. Г. Наумовичу на его письмо)
111. ЛНБ НАН України, відділ рукописів, ф. 2, спр. 395 (“Народный Домъ”. Бібліотека Народного Дому. Бурса.)
112. ЛНБ НАН України, відділ рукописів, ф. 2, спр. 593 (Протест до Ради м. Львова проти заяви магістрату Львова в крайовий суд, щодо посягань на власність реальності Інституту “Народного Дому” на користь “Львівських Русинів”)
113. ЛНБ НАН України, відділ рукописів, ф. 9 (Окремі надходження), спр. 2929 (Завешание о передаче имущества Народному Дому на определенных условиях)
114. ЛНБ НАН України, відділ рукописів, ф. 9, спр. 2932 (Протоколь зас~данія основателей читальни русской, 20 червца 1850 г.)
115. ЛНБ НАН України, відділ рукописів, ф. 9, спр. 2941 (Уставъ словянско-русской читальни в г. Львове)
116. ЛНБ НАН України), відділ рукописів, ф. 9, спр. 3896 (Історія заснування “Народного Дому” та фондоутворювача. З аналізом загально-історичного процесу та економічно-культурного-політичних умов даногочасу)
117. ЛНБ НАН України, відділ рукописів, ф. 9, спр. 4826 (Нумізматика Народного Дому. Описи колекцій монет)
118. ЛНБ НАН України, відділ рукописів, ф. 9, спр. 5160 (Бібліотека Народного Дому. Акти передачі музеєві Народного Дому предметів М.

Качковського та К. Коцовського)

119. ЛНБ НАН України, відділ рукописів ф. 11 (Барвінські), спр. 3458 (Лист І. Вахнянина до В. Навроцького про намір І. Наумовича заснувати товариство “Матиця люду”)

120. ЛНБ НАН України, відділ рукописів, ф. 11, спр. 5053 (Матеріали редакцій “Діло”, “Дзвінок”, “Руслан”. Допись “Въ справі заведенія наукового для Рускихъ дѣчатъ сиротъ и дочокъ гр. кат. священническихъ – якъ конечной на часі”)

121. ЛНБ НАН України ім. В. Стефаника, відділ рукописів, ф. 77 (А. Петрушевич), оп. IV, спр. 171 (Листи до А.С. Петрушевича, 1860-1901)

122. ЛНБ НАН України, відділ рукописів, ф. 77, оп. IV, спр. 398 (Листи І. Свенціцького до А. Петрушевича, 1900-1910 рр.)

123. ЛНБ НАН України, відділ рукописів, ф. 77, оп. IV, спр. 611 (Лист А. Петрушевича до голови Народного Дому)

124. ЛНБ НАН України, відділ рукописів, ф. 77, оп. IV, спр. 923 (Промови А. Петрушевича в Галицькому крайовому Сеймі (проекти), 1866-1868 рр.)

125. ЛНБ НАН України, відділ рукописів, ф. 177 (І. Шараневич), спр. 19 (Звернення Ставропігійського інституту у Львові до населення і духовенства прийняти участь у назначеній на жовтень-грудень 1888 р. бібліографічно-історичній виставці).

ОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА

в) Збірники документів:

126. Головна Руська Рада (1848-1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / За ред. О. Турія. Львів: Інститут Історії Церкви Українського Католицького Університету, 2002. – 270 с.

127. Дух і ревність. Владика Снігурський та інші перемишляни / Упоряд. В. Пилипович. Перемишль-Львів, 2002. – 496 с.

128. Москвофільство: документи і матеріали / Вступна стаття, коментарі та добірка документів О. Сухого. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 236 с.

г) Звіти, відозви та протоколи Народного Дому:

129. Воззваніє комиссії въ созданію Народного Дома и второй городской Церкви къ русскому Духовенству // Науковий збірник издаваемый литературнимъ обществомъ Галицко-Русская Матицы. Львовъ: Въ книгопечатѣ Ставропігійского Института, 1866. С. 3-7.

130. Воззваніє комиссії Народного Дома и второй городской Церкви к русскому Духовенству // Науковий збірник издаваемый литературнымъ обществомъ Галицко-Русской Матицы. Вып. I-IV. Львовъ: Въ книгопечатѣ Ставропігійского Института, 1868. С. 189-190.

131. Выказъ приходовъ и расходовъ комисіи дѣламъ Дома русского народного и созидаемого храма Божего во Львовѣ~ предстоящей за годъ 1864 // Науковий збірник издаваемый литературнимъ обществомъ Галицко-Русской матицы. Вып. I-IV. Львов, 1865. С. 18-20.

132. Комиссія управляющая дѣлами созиданія руского Народного

- Дому и второй городской Церкви в Львов~. Справозданіе своего д~ланія изъ 1852. Львовъ, 1853. – 10 с.
133. Отчетъ комисіи предстоящей д~ламъ русскаго Института “Народнаго Дома во Львов~” за 1868 годъ // Литературный сборник издаваемый Галицко-Русской Матицею. Львовъ, 1869. С. 261-267.
134. Отчетъ о д~ланіи С~вета, управляющаго д~лами Института, за время отъ дня 4 (16) сентября 1876 г. по день 28 сентября (10 октября) 1878 г. и отчетъ о нын~шнемъ состояніи находящагося въ Народномъ Дом~ науковыхъ пособіи и сборовъ. Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійскаго Института, 1878. – 15 с.
135. Отчетъ о деятельности Правляющаго Сов~та Общества Русскихъ Женщинъ “Жизнь” во Львов~ за время отъ 7 (20) марта 1909 по 20 февраля (2 марта) 1910 г. Львов, 1910. – 6 с.
136. Отчетъ руско-народнаго Института “Народный Домъ” за 1880 г. И предосчетъ на 1881 г. Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійскаго Института, 1881. – 63 с.
137. Отъ комисіи занемающейся д~ламъ строенія народнаго русскаго заведенія и второй городской церкви въ Львов~ 1 марта 1861 г. Львовъ, 1861. – 11 с.
138. Отъ комисіи управляющей д~лами созиданія второй городской Церкви и Института Народнаго. Львовъ, 1853. – 10 с.
139. Отъ Комисіи управляющей д~лами созиданія второй городской Церкви и Института народнаго во Львов~ дня 2 (14).жовтня 1853 г. Львовъ, 1853. – 8 с.
140. Отъ комисіи справами созидаемаго Храма Божого и Дому народнаго зав~дующаго въ Львов~ дня 14 (26) декабрія 1851 г. Львовъ, 1851. – 9 с.
141. Отъ комисіи управляющей д~ломъ созиданія второй городской Церкви и Института народнаго. Въ Львов~ 9 (14) цв~тня 1856 г. – 9 с.
142. Протоколь зас~даній VI общаго Собранія Членовъ Русско-народнаго института “Народный Домъ” во Львов~, бывшаго 8 (20) октября 1881. Львовъ. Б.Р.В. – 12 с.
143. Протоколь пятого общаго собранія членовъ Русско-народнаго Института “Народный Домъ” состоявшагося 28 сентября (10 октября) 1878 г. – 32 с.
144. Справозданіе Комисіи предстояющей д~ламъ созидаемаго Дома Народнаго и второй городской церкви во Львов~ за л~та 1861, 1862, 1863. Львовъ: Типом Института Ставропигійскаго, 1864. – 10 с.
145. Справозданіе Комисіи предстояющей д~ламъ созидаемаго Дома Народнаго и второй городской Церкви во Львов~ за л~то 1861 (6 января 1863 г.). Львовъ: Типомъ Института Ставропигійскаго, 1864. – 15 с.
146. Справозданіе Комисіи предстоящей д~ламъ Народнаго Дома и созидаемой второй городской церкви во Львов~ за годъ 1865. Львовъ: Въ книгопечат~ Ставропигійскаго Института, 1865. – 12 с.
147. Справозданіе комисіи предстоящей д~ламъ Дома Народнаго и созидаемой второй городской Церкви во Львов~ за годъ 1865 // Науковый сборник издаваемый литературнымъ обществомъ Галицко-Русская Матицы . Львов, 1866. – 5-13.
148. Справозданіе комисіи предстоящей д~ламъ Народнаго Дома и

созидаемой второй городской церкви во Львов~ за годъ 1867 // Науковий сборник издаваемый литературнымъ обществомъ Галицко-Русская Матицы. Львовъ, 1868. С. 1-7.

149. Справосданіе комиссії предстоящей д~ламъ Народного Дома и созидаемой второй городской церкви во Львов~. Выказъ приходовъ и розходовъ комиссії предстоящей д~ламъ Дома русско-народного, и созидаемой второй городской Церкви во Львов~, за годъ 1867 // Науковий сборник издаваемый литературнымъ обществомъ Галицко-Русская Матицы. Львовъ, 1868. С. 8-11.

150. Справосданіе комиссії предстоящей д~ламъ Народного Дома и созидаемой второй городской церкви во Львов~ за годъ 1868 // Науковий сборник издаваемый литературнымъ обществомъ Галицко-Русская Матицы. Львовъ, 1869. С. 2-10.

151. Статуты русского народного института подь названіемъ “Народный Домъ” во Львов~. Львовъ: Типографія Института Ставропигійского, 1899.– 12 с.

152. Стенографическій отчетъ изъ судовой розправы по д~лу Ольги Грабаръ и товарищей обжалованныхъ о преступленіе головной зрады изъ § 58 бук. в. карн. зак. Львов: Изд. Гучковский, 1882. – 407 с.

153. Уставъ “Русского Касина” во Львов~. Львовъ: Из типографіи Ставропигійскаго Института, 1909. – 11 с.

д) Публіцистика:

154. Апеляція къ Льву XIII русского уніатского священника м~стечка Скалатъ Іванна Наумовича противъ великого отлучения его отъ церкви по обвиненію въ схизм~ 1883 рода. Б.М.В., Б.Р.В. – 72 с.

155. Бачинський Ю. Гльосси. Львів: Накладом редакції “Іскри”, 1904. – 142 с.

156. Бендасюк С. Галичане і всеруска культура. Львів: Друкарня “Альфа”, 1938. – 16 с.

157. Бендасюк С. Историческое развитіе украинского сепаратизма. Львовъ: Изданіе русского общества молодежи, 1939. – 22 с

158. Б~лоуось Т. Ц~сарь Франц-Іосифъ І. Коломыя: Зъ печатн~ и накладомъ М. Б~лоуса, 1879. – 66 с.

159. В~нцковскій Д. Нарись исторіи австрійско-угорской монархіи. Львовъ: Накладом М. Спожарского, 1881. – 63 с.

160. В~нцковскій Д. Очеркъ. Вторая городская церковь во Львов~. Львовъ, 1893. – 42 с.

161. В~нцковскій Д. Правописаня справа. Львовъ: Изъ Типографи Ставропигійского Института, 1882. – 56 с.

162. В~нцковский Д. Григорій Яхимовичъ и современное русское движеніе въ Галичин~. Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1892. – 95 с.

163. Головацкій Я. О первомъ литературно-умственномъ движеніи русиновъ въ Галиціи. Львовъ: [Б.М.В.], 1865. – 39 с.

164. Д~дицкий Б. Въ одинъ часъ научиться Малорусину по великоруски. Львов: Въ типографіи Института Ставропигійского, 1866. – 31 с.

165. Д~дицкий Б. Споръ о рускую азбуку. Львов: Типомъ Института Ставропигіанского, 1859. – 56 с.

166. Д~дицкій Б. (Открываючи нын~шне зъ ряду XIV генеральное

Собрание нашего Общества в городъ Бродахъ). Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1886. – 4 с.

167. Куземскій М. Очеркъ его жизни и прощальное его слово яко пам'ятник его деятельности для блага Галицкой Руси. Львов: Типография Института Ставропигійского, 1868. – 35 с.

168. Малиновскій М. О обрядъ греческо-словенскомъ. Львовъ: Типомъ Института Ставропигійского, 1851. – 25 с.

169. Малиновскій М. Обзоръ исторіи Церкви Русской изряднѣе Галицкой. Львовъ: Типомъ Института Ставропигіанского, 1852. – 36 с.

170. Малиновскій М. Святыи Юрь и “Dziennik Polski”. Отпечатка изъ часописи “Рускій Сіонъ”. Львовъ. Ч. 21. 1876. – 2 с.

171. Мончаловскій О. Литературное и политичное украинофильство (Отпечатка изъ “Галичанина”). Львовъ: Типографія Ставропигійского Института, 1898. – 190 с.

172. Мончаловскій О. Главныя основы русской народности. Львовъ: Типографія Ставропигійского Института, 1904. – 22 с.

173. Площанскій В. Политическій процессъ русскихъ галичанъ вообще, редактора “Слова” въ особенности. Вильна: Типографія А. Г. Сыркина, 1892. – 102 с.

174. Свистунъ Ф. В пам'ять 60-лѣтней годовщины вступленія на престоль Императора Франці-Іосифа І. Историческіи воспоминанія. Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1908. – 64 с.

175. Свистунъ Ф. Гр. Агеоноръ Голуховскій и Галицкая Русь въ 1849-1859 гг. Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1901. – 162 с.

176. Свистунъ Ф. Лев Трещакоскій, его жизнь и общественная дѣятельность. Львов: Ставропигійская Типографія, 1910. – 91 с.

177. Свистунъ Ф. Прикарпатская Русь подъ владѣніемъ Австріи. Ч. II (1850-1895). Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1896. – 741 с.

178. Устіяновичъ К. М.Т. Раевскій и російскій панславизмъ. Львовъ: Накладомъ К. Бернарского, 1884. – 86 с.

е) Преса:

179. “Батьковщина”. (Львів). – 1879. – 16 жовтня; 1880. – 1 сѣчня; 1881.

– 18 марця; 1884. – 17 (4) жовтня; 1885. – 11 грудня (29 падолиста); 1886.

– 19 (7) марта; 1887. – 8 липня (26 червня), 13 (25) листопада, 16 (4) грудня.

180. “Вѣстникъ Народного Дома”. (Львів). – 1883. – 1 (13) марта, 1 (13) апрѣля, 1 (13) мая, 1 (13) октябрю; 1884. – 14 (2) падолиста; 1885. – 1 (13) декабря; 1886. – 1 (13) марта, 1 (13) апрѣля; 1887. – 1 (13) января, 1 (13) декабря, 1 (13) января; 1888. – 1 (13) января, 1 (13) октябрю; 1889. – 1 (13) апрѣля; 1890. – 1 (13) декабря; 1896. – 1 (13) декабря; 1901. – 1 (14) іюля; 1903. – 1 (14) января, 1 (14) октябрю, 1 (14) ноябрю, 1 (14) января; 1905. – ноябрь; 1906. – январь, май, августъ-сентябрь, декабрь; 1907. – октябрь; 1908. – апрѣль, іюнь; 1911. – март, май, октябрь; 1912. – февраль; 1918-1919. – Ч. 1.

181. “Вечерниці”. (Львов). – 1862. – 22 марта.

182. “Галицька Брама”. (Львів). – Грудень 1994/Січень 1995.

183. “Діло”. (Львів). – 1882. – 14 (26) квітня, 4 (16) серпня, 7 (19) серпня;

1883. – 8 (20) лютого, 7 (19) липня, 1 (13) вересня; 1884. – 28 лютого (11 марта), 21 червня (3) липня; 28 червня (10 липня), 31 липня (12 серпня), 7 (19) серпня, 29 вересня (11 жовтня); 1887. – 9 (21) мая, 28 падолиста (10 грудня); 1890 – Ч. 266; 1911 – 1 (14) вересня, 7 (20) вересня.

184. “Зоря Галицкая”. (Львів). – 1848. – 17 жовтня; 1849. – 8 (20) червня, 22 червня (4) липця; 1851. – 20 грудня (1 с~чня), 10 (22) с~чня, 13 (25) червня, 20 липця (2 серпня), 13 (25) паздерника; 1852. – 12 с~чня, 26 с~чня, 25 паздерника, 8 листопада, 15 листопада; 1853. – 29 (11) цв~тня, 15 (27) липця, 22 липня (3 серпня); 1855. – 23 марта; 1856. – 7 вересня; 1857. – 14 лютого.

185. Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860. Въ Львов~ типомъ Института Ставропигійского.

186. “Наука”. (Коломыя). – 1872. – юлій; 1873. – червень; 1874. – Ч. 3.

187. “Новий Проломъ”. (Львовъ). – 1884. – Ч. 131; 1885. – 17 (29) іюля.

188. “Правда”. (Львів). – 1869. – 28 лютого; 1873. – січень, лютий, марець, 1 (13) мая, 1 (13) липня, 16 (28) липня, 13 вересня; 1875. – 3 (15) марця; 1879. – січень.

189. “Прикарпатская Русь”. (Львовъ). – 1909. – 31 октябрю (13) ноябрю, 3 (16) декабрю; 1910. – 13 (26) апр~ля, 8 (21) іюня, 11 (24) сентябрю; 1911. – 22 января (4 февраля).

190. “Проломъ”. (Львовъ). – 1880. 26 декабрю; 1882. – 10 (22) іюля.

191. “Руслан”. (Львів). – 1911. – 15 (2) червня, 27 серпня (9 вересня), 29 (16) вересня, 18 вересня (1 жовтня).

192. “Слово”. (Львовъ). – 1861. – 11 лютого, 28 іюня (10 іюля), 2 (14) августа, 14 (26) октобрю, 7 (19) новебрю, 2 (14) декабрю, Ч. 54, Ч. 69; 1862. – 27 януаря (8 февруаря), 21 февруаря (5 марта), 24 февруаря (8 марта), 21 цв~тня (3 мая), Ч. 24; 1863. – 6 (18) апр~ля; 1864. – 11 (23) с~чня, 7 (19) марта, 14 (26) марта; 1866. – 19 (31) октобрю, Ч. 59; 1871. – 14 (26) августа, 1 (13) сентябрю, 13 (25) октябрю, 18 (30) декабрю; 1874. – Ч. 59; 1876. – 2(14) марта, Ч. 61, 1879. – 15 (27) февраля, 8 (20) марта.

ЛІТЕРАТУРА

193. Андрусак М. Генеза й характер галицького русофільства в ХІХ-ХХст. Прага: Українське видавництво “Пробоем”, 1941. – 19 с.

194. Андрусак М. Нариси історії галицького москвофільства. Львів: Видання товариства “Просвіта”, 1935. – 79 с.

195. Аркуша О. Русофільська орієнтація в Галичині в останній чверті ХІХ ст. // ІІІ Міжнародний конгрес україністів. Харків, 26-29 серпня 1996. Історія. Ч. 1. Харків, 1996. С. 118-123.

196. Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині ХІХ – на початку ХХ ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 34. Львів: ЛНУ, 1999. С. 231-268.

197. Барвінський О. З останніх десятиліть ХІХ віку. Львів: Накладом редакції “Руслана”, 1900. – 40 с.

198. Барвінський О. Історичний огляд засновин Народного Дому у Львові. Львів: З печатні В.А. Шийковського, 1908. – 65 с.

199. Барвінський О. Цісар і король Франц-Йосиф І, 1848-1908. Львів: Видавництво руского товариства педагогічного, 1908. – 40 с.

200. Будзиновський В. Москвофільство його причини і теорії. Львів: З

друкарні “Діла”, Б.Р.В. – 23 с.

201. Ваврик В. Просвѣтитель Галицкой Руси Иванъ Г. Наумович. Львовъ-Прага: Издательство газеты “Русскій голось”, 1926. – 104 с.

202. Василій Ковальській. Надворный совѣтникъ, посоль думы державной. Львовъ: Типографія Ставропигійского Института, 1888. – 16 с.

203. Вендланд А. В. Русофільство: ще один український проект? Зауваги про невілене прагнення // HYPERLINK "http://www.ukrhistory.narod.ru/texts/vendland-1.htm. 3.03.2007" http://www.ukrhistory.narod.ru/texts/vendland-1.htm. 3.03.2007.

204. Возняк М. Просвітні змагання галицьких українців в ХІХ віці (до 1850 р.). Нариси. Львів: Друк. НТШ, 1912. – 54 с.

205. Возняк М. Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії. Львів: З друкарні видавничої спілки “Діло”, 1924. – 178 с.

206. Вопросъ о Народномъ Домѣ и Ставропигіи въ свѣтъ правды. Львовъ: Типографія Ставропигійскаго Института, 1922. – 12 с.

207. Вуйцик В.С. Державний історико-архітектурний заповідник у Львові. Львів: Каменярь, 1991. – 175 с.

208. Гембіцький Т. Історія основаня и розвою русско-народного театрувъ Галичинѣ. Кломья: Изданіе М. Бѣлоуса, 1904. – 52 с.

209. Гіжовський Б. Звідки взяли ся москвофіли. Львів: Накладом “Народної Ради”, 1907. – 52 с.

210. Гнатюк В. Львівський “Народный Домъ” // Літературно-науковий вісник. Львів. 1906. Том. 34. С. 546-563.

211. Гординський Я. До історії культурного й політичного життя в Галичині у 60-тих рр. ХІХ ст. Збірник філол. секції НТШ. Т. 16. Львів, 1917. – 264 с.

212. Гординський Я. Иван Гушалевиц і його літературна діяльність. Львів: Накладом автора, 1905. – 153 с.

213. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ-ХХ ст. Київ: Генеза, 2000. – 360 с.

214. Грушевський М. Конецъ рутенства // Літературно-науковий вісник. Львів-Київ: З друкарні НТШ, 1907. Т. ХІ Жовтень. С. 135-147.

215. Дідошак В. Руско-народна інституція “Народный Домъ во Львовѣ”: єи початок, основанє и теперешный стань. Львовъ: Зъ Першої звязкової друкарнѣ, 1885. – 45 с.

216. Історія Львова. У трьох томах / Редколегія Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. Т.2 (1772 – жовтень 1918). Львів: Центр Європи, 2007. – 559 с.

217. Каменскій А. Народники и общеруссы (ихъ историческая стоимость). Львов: Издательство “Слова”, 1930. – 36 с.

218. Камінський А. Синтеза українства і руськості. Львів: Накладом автора, 1937. – 36 с.

219. Киричук О. Львівська Преображенська Церква (друга половина ХІХ– перша половина ХХ ст.) // Історичні пам’ятки Галичини. Матеріали другої наукової краєзнавчої конференції 21 листопада 2002 р. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. С. 121-126.

220. Киричук О. Світоглядні засади галицького русофільства // Акценти, матеріали круглого стола / Сост. А. Труханенко. Львов: Ахилл, 2002. – С. 34-53.

221. Киричук О. Ставропігійський Інститут у громадському житті Галичини (друга половина XIX – початок XX ст.). Автореф. дис.[...] канд. іст. наук. 07.00.01/ Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2001. – 20 с.
222. Киричук О. Ставропігійський Інститут у політичних змаганнях русофілів і народовців 70-90-х років XIX століття // HYPERLINK "http://www.franko.lviv.ua/subdivisions/um/um4-5/statti/5KYRYCHUK%20Oleksandra.htm" http://www.franko.lviv.ua/subdivisions/um/um4-5/statti/5KYRYCHUK%20Oleksandra.htm. 20.02.2007.
223. Кміт Ю. 1848 рік і руська духовна семінарія // Записки Наукового Товариства імени Шевченка. Т. XL, кн. 2. Львів: Накладом НТШ, 1901. С. 1-10.
224. Колосовська О. Бібліотека Народного дому: з історії формування фондів // Записки Львівської наукової бібліотеки ім В. Стефаника НАН України. Вип. 9/10. Львів, 2002. – С. 114-133.
225. Колосовська О. Богдан Дідицький – бібліотекар Народного Дому у Львові (1884-1901) // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Збірник наукових праць. Вип. 12. Львів, 2004. – С. 218-232.
226. Кривецький І. Бібліотека “Народного Дому” у Львові // Літературно-науковий вісник. Львів. 1905. Січень. Том 29. Кн. 1. – С. 133-137.
227. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.). Івано-Франківськ, [Б.В.], 1993. – 199 с.
228. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. Львів: З друкарні оо. Василіан у Жовкві, 1927. – 736 с.
229. Левицький К. Українські політики. Сильвети наших давніх послів іполітичних діячів. Ч. 1. Львів: Накладом видавничої спілки “Діло”, 1936. – 139 с.
230. Лисяк–Рудницький І. Історичні есе. Т.1. / Відп. ред. Ф. Сисин; упоряд. Я. Грицак. Київ, 1994. – 530 с.
231. Лозинський М. З австрійської України // Літературно-науковий вісник. Львів. 1908. Т. XLI. Річник XI (січень-лютий-березень). С. 213-224.
232. Лозинський М. Українство і москвофільство серед україно-руськогонароду в Галичині / Репринтне видання. Стрий: МП Опришки, 1994. – 93 с.
233. 93 с.
234. Макарчук С. Витоки та еволюція москвофільської ідеї в Галичині (середина XIX ст. – 1914 р.) // Акценты, материалы круглого стола / Сост. А. Труханенко. Львов: Ахилл, 2002. – С. 28-33.
235. Макарчук С. Москвофільство: витоки та еволюція ідеї (середина XIX – 1914 р.) // Вісник Львівського університету. Львів, 1997. Серія історична. Вип. 32. – С. 82-98.
236. Малкин В. Первая русская реолюция и активизация русофильского движения в Галиции. Львов: Львовский государственный педагогический институт, 1956. – 18 с.
237. Малкин В. Русская литература в Галиции. Львов: Издательство Львовского университета, 1957. – 163 с.
238. Матюшко Л. Галицьке москвофільство міжвоєнного періоду. Автореф. дис.[...] канд. іст. наук. 07.00.01/ Львівський національний університет імені Івана Франка, 2007. – 18 с.
239. Мацевко І. Слов'янська ідея в інтерпретації та політичній діяльності Дмитра Маркова // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Збірник наукових праць. Львів:

ЛНУ ім. І. Франка, 2000. Вип. 3. – 97-103.

240. Миколаєвич М. Москвофільство: його батьки і діти. Історичний нарис. Львів: Накладом Громадського голосу, 1936. – 68 с.

241. Миллер А. “Украинский вопрос” в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX века) // <http://www.ukrhistory.narod.ru/texts/miller-pred4.htm>. 15.05.2007.

242. Монастир Св. Климентія // HYPERLINK "http://www.cssr.lviv.uc/monastyri/mages/m_klym 8.06.2006" http://www.cssr.lviv.uc/monastyri/mages/m_klym 8.06.2006.

243. Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. Вип. 35-36. С. 571-603.

244. Мудрий М. Галицьке русофільство в сучасній українській історіографії: стан і перспективи дослідження // Акценти, матеріали круглого стола / Сост. А. Труханенко. Львов: Ахилл, 2002. – С. 7-16.

245. Мудрий М. Галицькі народовці в 60-х. рр. XIX ст.: спроба модернізації української національної ідеї // Молода нація. Київ, 1996. Вип. 3. – С. 213-219.

246. Мудрий М. Ідея польсько-української унії та “русини польської нації” в етнополітичному дискурсі Галичини 1859-1869 років // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2005. Вип. 39-40. – С. 83-148.

247. “Народый Домъ” во Львовѣ и Львовскіе Василіанки. Львовъ: Изъ Типографіи Ставропігійского Института, 1912. – 35 с.

248. Орлевич І. Патронат “Народного Дому” щодо Преображенської церкви у Львові // Історія релігій в Україні. Праці XIII-ї міжнародної наукової конференції (Львів, 20-22 травня 2003 р.). Кн. 1. Львів, 2003. – С. 395-400.

249. Павлик М. Москвофільство та українофільство серед Австроруського народу. Львів: З Загальної друкарні, 1906. – 82 с.

250. Павлик М. Народный рухъ австро-угорскихъ русиновъ. Львовъ: З друкарнѣ “Свободы”, 1896. – 62 с.

251. Пашаева Н. И.Г. Наумович как общественный, политический и религиозный деятель Галичины второй половине XIX в. // HYPERLINK "http://www.km.ru/magazin]view.asp?id" [http://www.km.ru/magazin\]view.asp?id](http://www.km.ru/magazin]view.asp?id). 25.04.2007.

252. Пашаева Н. Очерки истории русского движения в Галичине XIX-XX вв. Москва, 2001. – 201 с.

253. Петрович І. Галичина під час російської окупації. Львів: Накладом видавництва “Політична бібліотека”, 1915. – 116 с.

254. Полещук Т. Російська громадська думка та український культурно- національний рух (1863-1876) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 34. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 1999. С. 215-230.

255. [Г. А. Полянскій] Історія общества “Русскихъ Дамъ” въ Львовѣ. Коломыя: Наладомъ Автора – Черенками М. Бѣлоуса, 1905. – 61 с.

256. Свенціцький І. Про музеї і музейництво (нарис і замітки). Львів: З друкарні “Діла”, 1920. – 79 с.

257. Свенціцький І. У справі музейних збірок Ставропігії і Народного Дому. Львів: Накладом Національного музею, 1929. – 8 с.

258. Серета О. Місце Росії в дискусіях щодо національної ідентичності галицьких українців у 1860-67 роках (за матеріалами преси) // <http://www>.

ukrhistory.narod.ru/texts/sereda-1.htm. 28.02.2007.

259. Серeda О. Національна свідомість і політична програма ранніх народовців у Східній Галичині (1861-1867) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 34. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 1999.

– С. 199-214.

260. Серeda О. Питання української національної ідентичності у громадсько-політичному житті Галичини в 1860-1867 роках //

III Міжнародний конгрес україністів. Харків, 26-29 серпня 1996. Історія. Ч. 1. Харків, 1996. – С. 112-118.

261. Серeda О. AENIGMA ANBULANS: о. Володимир (Іпполит) Терлецький і “Руська народна ідея” в Галичині // Україна модерна. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка, 2000. Ч. 4-5. – С. 81-104.

262. Соколов Л. Знать историю // Акценты, материалы круглого стола /Сост. А. Труханенко. Львов: Ахилл, 2002. – С. 17-27.

263. Стахів М. На хвилях революції. Львів: Накладом “Самоосвіти”, 1938. – 64 с.

264. Стеблій Ф. Слов’янська ідея в інтерпретації української публіцистики в Галичині 60-80-х рр. XIX ст. (за матеріалами народовської преси) // Другий міжнародний конгрес україністів (Львів, 22

-28 серпня 1994 р.). Львів, 1994. Ч.1. – С. 199-208.

265. Стефанович А. Причинки до історії “Народного Дому” у Львові. Львів: Друкарня Народова Манецьких, 1906. – 56 с.

266. Студинський К. “В адін час”. Російська мова серед москвофілів у Галичині. Львів: Б.М.В., 1936. – 15 с.

267. Студинський К. З пожовклих листків (Замітки і студії). Львів: З друкарні А. Голдмана, 1917. – 108 с.

268. Студинський К. Львівська духовна Семинарія в часах Маркіяна Шашкевича (1829-1843) // Записки НТШ. Збірник філологічної секції. Львів: Накладом товариства ім. Т. Шевченка, 1916. Т. XVII-XVIII. С. I-CCLX.

269. Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. – 494 с.

270. Сухий О. Товариство імені Михайла Качковського: організаційні засади та напрями діяльності // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стеблія. Львів. 2001. – С. 393-403.

271. Тейлор А. Дж. Габсбурзька монархія 1809–1918 / Пер. з англ. Львів:ВНТЛ–Класика, 2002. – 268 с.

272. Терлецький О. Москвофіли і народовці в 70-х рр. Львів: З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, 1902. – 61 с.

273. Тишинська Є. Погодін і Зубрицький (Вирізка з Записок НТШ, Т. 110). Львів, 1912. – С. 101-122.

274. Третьяк Н. В защиту галицко-русских музеев (К делу музеев Ставропигийского Института и Народного Дома). Львовь: Издание Ставропигийского Института, 1929. – 13 с.

275. Турій О. Галицькі русини між москвофільством і українством (до

- питання про так зване “старорусинство”) // III Міжнародний конгрес українців. Харків, 26-29 серпня 1996. Історія. Ч. 1. Харків, 1996. – С. 106-112.
276. Турій О. Конфесійно–обрядовий чинник у національній самоідентифікації українців Галичини в середині XIX ст. // Записки НТШ . Праці історично-філософської секції. Львів, 1997. Т. ССXXVIII. – С. 69-99.
277. Турій О. Національна та політична орієнтація греко-католицького духовенства в 1819-1859 рр. // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ у Львові (лютий 1992 – жовтень 1993 р.). Львів, 1994. – С. 50-53.
278. Турій О. Національне і політичне полонофільство серед греко-католицького духовенства Галичини під час революції 1848-1849 років // Записки НТШ. Праці історично-філософської секції. Львів, 1994. Т. ССXXVIII. – С. 183-206.
279. Турій О. “Українська ідея” в Галичині в середині XIX століття // Україна модерна. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету імені Івана Франка, 1999. – С. 59-75.
280. Химка І.-П. “Апологія” Михайла Малиновського: до історії кризи у греко-католицькій церкві 1882 року і характеристики поглядів “святоюрців” // Записки НТШ. Праці історично-філософської секції Львів. 1993. Т. ССXXV. – С. 365-392.
281. Химка І. Греко-католицька церква і національне відродження у Галичині. 1772-1918 // Ковчег. Збірник статей з церковної історії. Ч. 1. Львів: ЛДУ, 1993. С. 67-99.
282. Химка І.-П. Український національний рух в Галичині в світлі нових теоретичних праць про націоналізм і національні рухи // Другий міжнародний конгрес українців (Львів, 22-28 серпня 1994 р.). Львів, 1994. Ч.1. – С. 215-220.
283. Франко І. З історії москвофільського письменства в Галичині // Літературно-Науковий вісник. Львів: НТШ, 1899. Том VIII. – С. 1-65.
284. Франко І. Іван Гушалевиц // Літературно-науковий вісник. Львів: НТШ, 1903. Том XXIV. – С. 92-120.
285. Франко І. Стара Русь // Літературно-науковий вісник. Львів: НТШ, 1906. Т. XXXIV. – С. 456-473.
286. Франко І. Щирість тону і переконання // Літературно-науковий вісник. Львів: НТШ, 1905. Том XXX. – С. 101-112.
287. Цегельський Л. Галицьке москвофільство в останній його фазі // Літературно-науковий вісник. Львів. 1910. Т. L Річник XIII (квітень- червень). С. 389-406.
288. Церква Преображення Господнього // [HYPERLINK "http://lviv.biz/uk/Churches/preobrazenka2. 21.11.2006"](http://lviv.biz/uk/Churches/preobrazenka2) <http://lviv.biz/uk/Churches/preobrazenka2.21.11.2006>.
289. Чарнецький С. Театр. Історія української культури / За загальною редакцією І. Крип'якевича. Київ, 2002 (за виданням 1937 р.) // <http://litopys.org.ua/krypcult/krcult50.htm>. 8.11.2006.
290. Чорновол І. Проголошення польсько-української угоди на форумі галицького сейму 1890 року та перші відгуки про неї // Україна модерна. Львів: Інститут історичних досліджень ЛНУ ім. І. Франка, 2000. Ч. 4-5. – С. 148-162.
291. Чорновол І. Українсько-польські стосунки у 80-х роках XIX століття. Початки “нової ери” // Україна в минулому. Зб. ст. Вип. 9. Київ- Львів:

Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України, 1996. – С. 103-117.

292. Шах С. Львів – місто моєї молодості. Ч.3. Цісарсько-Королівська Академічна гімназія. Мюнхен: Видавництво “Християнський голос”, 1956. – 362 с.

293. Щербань А. Его ц. и к. Величество Франць-Іосифь І въ “Народномъ домъ” дня 2 (14) вересня 1880 г. Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійскаго Института, 1880. – 22 с.

294. Яринович А. Галичина въ ея прошломъ и настоящемъ. Очеркъ исторіи національной жизни русинь в Австро-Венгрии. Москва: Типография Рябушинських, 1915. – 67 с.

295. Dziadzio A. Monarchia konstytucyjna w Austrii (1867–1914). Władza–Obywatel–Prawo. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2001. – 312 s.

296. Himka J.-P. Religion and Nationality in Western Ukraine: The Greek Catholic Church and the Ruthenian National Movement in Galicia, 1867-1900.

Montreal: McGill-Queens University Press, 1999. – 236 pp.

297. Himka J.-P. The Greek Catholic Church and Ukrainian Society in Austrian Galicia. Cambridge: Harvard University, 1986. – 42 pp.

298. Hryniuk S. Peasents with Promise: Ukrainians in Southeastern Galicia 1880-1900. Edmonton: CIUSP, 1991. – 300 pp.

299. Kolpaczekiewicz W. Spór o “Narodny Dom” we Lwowe. Lwów: Nakładem autora, 1932. – 31 s.

300. Magosci P. Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide. Toronto: University of Toronto, 1983. – 299 с.

301. Twarecki L. Domy Ludowe, ich znaczenie i potrzeba. Kraków: Nakładem zarządu głównego tow. Szkoły Ludowej, 1919. – 45 s.